

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA

Departament de Comunicació Audiovisual,

Documentació i Història de l'Art.

MÀSTER EN MÚSICA

Aproximació històrica a la música a
Gandia al segle XVI

Institucions musicals i fonts relacionades

Ferran Escrivà i Llorca

València, setembre 2007

Dirigit per:

Santiago La Parra

Cristina Urchueguía

Índex

Índex	i
Índex de figures	iv
Índex de taules	v
Abreviatures emprades	vi
Agraïments	vii
Introducció, estat de la qüestió i context històric	2
Introducció	2
Entorn sociopolític	6
Els Borja i les arts: el cas de la música	9
La connexió Saragossa - Gandia, una constant al llarg dels segles . .	14
La Col·legiata de Gandia	17
La Col·legiata de Gandia	17
Les funcions canòniques. Beneficis i beneficiats.	20
<i>Tenir cura dels sis</i> . Els xiquets cantors de la seu	22
Canongies. Alguns personatges importants a la vida musical de Gandia	23
Bartolomé Càrceres	39
Els orgues	49

Altres institucions religioses	52
L'entorn religiós	52
El Convent de les Clarisses	52
Collegi de Sant Sebastià i Universitat de Gandia	54
Els monestirs de Sant Jeroni de Cotalba i Santa Maria de Vall- digna	57
La ciutat i la senyoria	60
L'entorn civil. Les institucions governants de la ciutat i la seua música.	60
Els ministrils i la ciutat.	60
La processó del Corpus. Representació urbana del poder mu- nicipal	66
La necessitat d'un orgue	68
La Senyoria. La família ducal de Gandia i les relacions musicals. . .	72
Joan de Borja i Enríquez. El duc humanista.	73
Francesc de Borja i Aragó	77
Carles de Borja	89
Joan de Borja i Castro i el mecenatge musical. L'herència del Duc de Lerma.	90
La importància de les fonts. Les fonts musicals relacionades amb Gan- dia	97
El Cançoner de Gandia	97
Algunes consideracions sobre aquest manuscrit	99
La Visitatio Sepulchri de Gandia	112
Missa de Sant Francesc de Borja	115
El manuscrit MS 27086 de la <i>Bibliothèque du Conservatoire Royal</i> de Brusel·les. Una nova font d'estudi.	116
Altres fonts musicals relacionades	117

Conclusions. Hipòtesis proposades, un punt de partida per a futures investigacions	121
Conclusions i línies d'investigació futures	121
Bibliografia	124
Annexos	147
Configuració hipotètica del manuscrit M1166-M1967 de la Biblioteca de Catalunya	148
Arbre Genealògic	154
Taula del contingut del MS 1085 de la Biblioteca de Montserrat . . .	156

Índex de figures

1	Carta manuscrita d'Alonso de Ávila	26
2	Document amb les signatures dels canonges i dignitats de la seu	32
3	Full del <i>Libro de Salarios de los Criados del Sr. Duque</i> . AHN, <i>Códices</i> , 524b, fol.LXXIr.	41
4	AHN-Nobleza, <i>Osuna</i> , Llig.1099, D.4-9.	46
5	AHN-Nobleza, <i>Osuna</i> , C.1039, D.32.	47
6	AHN-Nobleza, <i>Osuna</i> , C.541, D.19.	47
7	AHN-Nobleza, <i>Osuna</i> , CT.230, D.36.	56
8	Full del BC M1967. Fol.151v. i 159v. <i>Al Jorn del Judici</i> , versions de Càrceres i d'Alonso.	107
9	Full del BC M1967. Fol.134v i 135r. Motet <i>Vias tuas Domine</i> . . .	109
10	BC M1967 Fol.47v i 48r. <i>Laudate dominum omnes gentes</i>	111
11	BC M851. Escut de Joan de Borja i Castro en la portada.	119

Índex de taules

1	Taula de canonges de la col·legiata de Gandia. Segle XVI. . . .	25
2	Ministrils i joglars a Gandia	63
2	Ministrils i joglars a Gandia (cont...)	64
3	Organistes de la Col·legiata de Gandia	70
4	Orgueners que van treballar a la vila de Gandia	72

Abreviatures emprades

ACG	Arxiu de la Col·legiata de Gandia (Actualment desaparegut)
AHCG	Arxiu Històric Ciutat de Gandia
AHM-València	Arxiu Històric Municipal de València
AHN	Archivo Histórico Nacional
AHN-Nobleza	Archivo Histórico Nacional. Sección Nobleza
ARV	Arxiu del Regne de València
BC	Biblioteca de Catalunya
BN	Biblioteca Nacional de España
IVM	Institut Valencià de la Música
LAM	Legado Antonio Martí

Agraïments

Desitge mostrar el meu agraïment a totes les persones i institucions que han fet possible de diverses maneres la realització del present treball.

En primer lloc als meus tutors i directors de tesi, Santiago La Parra i Cristina Urchueguía. A Santiago per entendre la importància d'aquesta investigació i ser-ne partícip i sobretot per la gran quantitat d'informació no directament musical que m'ha ofert i que ha sigut clau per al desenvolupament d'aquest treball. A Cristina per acceptar-me com alumne, oferir-me una ajuda imprescindible i sobretot per obrir-me un camp de possibilitats impensable per a mi. Al CEIC «Alfons el Vell» per la beca concedida i la confiança dipositada en aquest projecte. A José María Vives, com a director del meu treball de fi de carrera, per l'interès en el tema, els consells i els ànims a l'hora de presentar el projecte de la beca del CEIC «Alfons el Vell». A don José Climent per oferir-me part de la bibliografia de difícil accés i l'amabilitat a l'hora d'accedir a l'arxiu catedralici. A José Alonso, especialment per tota la informació, notícies, consells i suggeriments que m'ha donat, li estic molt agraït. A Mónica Alagarda, per la preocupació i qüestions al voltant del treball, i per facilitar-me unes reproduccions del *Cerone* difícils d'aconseguir. A Pasqual Hernández, pels materials desconeguts per mi i que amb tota amabilitat m'ha prestat.

A Esperanza Rodríguez, Andrea Bombi, Josep Antoni Alberola i Ángel Olmos que m'han ofert suggeriments, correccions, informació diversa i idees sobre la confecció d'aquest treball. Als professors Tess Knighton, Dinko Fabris, Juan Carlos Asensio, Antonio Ezquerro i Richard Sherr pels consells,

corroboracions i informació aportada. Al professor Francisco Pons per compartir els seus estudis i coneixements sobre aquest període. A Josep Juli Jiménez i Tomàs Llopis per les correccions i suggeriments.

A Marian Rosa pels materials enviats des del departament de musicologia del CSIC a Barcelona, suggeriments i l'amabilitat mostrada. A Rosa Castell per les hores en què m'ha ajudat a la biblioteca de l'IVM, les idees i els materials que he pogut consultar. A Clara i a Lile també del servei de la Biblioteca de l'IVM. A Mercè Gárriz, Cap de l'Àrea de Difusió de la Biblioteca de Catalunya, per la informació enviada sobre la història de la Biblioteca. A la resta de personal de la Biblioteca de Catalunya per l'amabilitat i la professionalitat mostrada. Als encarregats de sala de la Biblioteca Valenciana i de la Biblioteca de Gandia – Arxiu Històric Ciutat de Gandia per la seua professionalitat. Als tècnics del Archivo Histórico Nacional a Madrid i a Toledo, per la seua consideració i les acotacions durant la consulta dels manuscrits i microfilms. A Elizabeth Wanzenreid i al personal de la Biblioteca del Musikwissenschaftliches Institut de la Universität Zürich. A Kate Arhel de la Pendlebury Library de la University of Cambridge.

A Gregori Royo per l'interès mostrat en tot moment, per ser el primer en proposar-me la beca del CEIC «Alfons el Vell» i sobretot per l'amistat que ens uneix. A Anna Malonda per haver-me traduït algun article i ajudar-me en les correccions de l'anglès. A Joan F. Pi Aparisi per les dades històriques proporcionades i sobretot per la identificació de l'escut de la família Borja en el M851 de la Biblioteca de Catalunya. A Carlos Castillo per les informacions aportades. Al meu cosí Miguel Escrivà, per la curiositat i les ajudes tècniques.

Als meus companys i amics que tenen part en aquest projecte, pels ànims, els consells i la paciència.

Als meus pares per aguantar-me i donar-me ànims, especialment a mon pare que s'ha interessat moltíssim i m'ha ajudat en l'edició del treball.

A Cris, perquè està sempre amb mi.

Introducció, estat de la qüestió i context històric

Introducció

Aquest treball sobre la música i els aspectes musicals a la Gandia del segle XVI està concebut d'un temps ençà. Ja fa temps que tenia interès per l'estudi de la música a l'antiga Corona d'Aragó. La família Borja és sens dubte una de les més importants i influents des de finals del segle XV fins ben entrar el segle XVII i curiosament no existia cap estudi en profunditat sobre la faceta musical d'aquesta família. Vaig pensar en centrar l'estudi en Gandia principalment per dos raons, una per la curiositat que desperta la figura musical de Francesc de Borja i Aragó i l'altra no menys interessant, la vida del polifonista Bartolomé Càrceres. Vaig tindre la sort de ser guardonat amb una beca d'investigació pel CEIC «Alfons el Vell» de Gandia i l'objectiu final va canviar lleugerament. L'enfocament de l'estudi sota els criteris de la *musicologia urbana* eren perfectes per fer un estudi de base. El present estudi pretén ser un punt de partida per a futures investigacions sobre els diversos camps musicals que es poden trobar a Gandia en el segle XVI. És per tant un treball ambiciós i laboriós, de recopilació, contrastació i corroboració de les fonts citades en la bibliografia. Confia ser un treball referent que assumeix tots els estudis precedents citats i que siguen de profit per a les futures investigacions centrades en aquest període i aquesta regió.

El treball està enfocat en dos grans blocs, els quals vorem per separat,

tot i que després són relacionats entre ells. S'ha aprofundit en l'estudi de les diferents institucions de la ciutat de Gandia durant el segle XVI, i els elements musicals produïts per aquests. Evidentment trobarem apartats més extensos que altres degut a la importància de la institució, per exemple la col·legiata o la senyoria, o bé per la mancança de documentació existent avui dia, com pot ser el cas dels convents i monestirs.

En un altre apartat aprofundirem sobre les fonts musicals conservades i relacionades amb la ciutat de Gandia o amb alguns dels personatges o institucions esmentades. Cal fer una diferenciació entre la història i la vida de les institucions i persones, i la de les fonts musicals. No s'ha incorporat cap estudi pròpiament musical, ja que hem de considerar primerament cal fer una revisió històrica i historiogràfica. Aquest és el propòsit principal del treball.

Els capítols introductoris i sobretot les conclusions finals amb les línies d'investigació futures a banda de ser necessaris, ens ajudaran a comprendre molt millor la magnitud i la importància del tema que estem tractant.

La cronologia de l'estudi conté tot el segle XVI tot i fent referència a algunes dades anteriors des de mitjans del segle XV i algunes altres de segles posteriors. Les notícies recollides a partir de les fonts documentals i d'altres publicacions pretenen donar una idea de com seria l'ambient musical d'una ciutat mitjana com Gandia, regida per una senyoria i governada per un consell oligàrquic que al mateix temps mantenia estrets lligams amb altres institucions, sobretot religioses.

A banda de les xicotetes investigacions i corroboracions realitzades per fer possible aquest treball, hem de remarcar l'abundant bibliografia utilitzada ja que en definitiva ens trobem davant un estudi revisionista amb vistes a futures recerques. Aquella que fa referència a Gandia és de per sí molt abundant; a banda, totes les monografies referents a música i músics que tenen alguna relació amb els personatges o institucions de la vila també s'han utilitzat. Els estudis de caràcter general de caire històric han sigut necessaris

per a una millor comprensió de les relacions i el desenvolupament de la vida al segle XVI. Per a l'estructuració d'aquest treball hem seguit les premisses del l'estudi de Reinhard Strohm sobre Bruges,¹ els postulats teòrics sobre musicologia urbana revisats per Tim Carter i Juan José Carreras,² així com moltes indicacions de musicòlegs i historiadors. Aquesta teorització urbana intenta donar importància a les diferents institucions que existeixen a una ciutat tot i relacionant-les entre elles i canviar la supremacia historiogràfica que han tingut les institucions eclesiàstiques, sobretot els centres catedralicis i col·legials.³ Al mateix temps s'intenta l'anàlisi de com un ciutadà fóra de l'estament que fóra, entendria i oiria la música de la ciutat, no només aquella que habitualment és objecte d'estudi, sinó aquella que normalment obviem, com els tocs de les campanes, els cants populars, la música d'esdeveniments al carrer, els avisos de les trompetes, etc.

En la present investigació no he tingut temps suficient per aprofundir en l'estudi d'alguns personatges claus en la vida musical de Gandia com possiblement van ser Alonso de Ávila i Bartolomé Càrceres. He recollit totes les notícies conegudes referents a ells en les publicacions existents i també he aportat alguns documents inèdits els quals ajudaran a formar una idea més acurada d'aquests dos individus, però ni molt menys ha sigut possible reconstruir la vida i obra, d'aquests canonges de la seu de Gandia.

El capítol dedicat a la senyoria era un altre en el qual m'interessava aprofundir. Degut a la quantitat immensa d'informació i publicacions referents a Francesc de Borja, sant, ha costat destriar-la i intentar fer un perfil neutre pensant en l'anàlisi de la seua faceta musical. No he pogut trobar cap document que faça referència explícita a la *famosa* capella musical que tenia el duc Francesc de Borja en la capella de Sant Miquel del Palau de Gandia. Les notícies sobre músics i música existents no són massa abundants però permeten fer-se una idea de com seria la vida musical al palau, tot i tenint en

¹Vegeu (STROHM, 1985).

²Vegeu (CARTER, 2000, 2005; CARRERAS, 2005).

³Vegeu els estudis historiogràfics (ROS-FÁBREGAS, 1998), (CARRERAS, 2001a) i (SUÁREZ-PAJARES, 2004) i de musicologia urbana (CARRERAS, 2005) i (CARTER, 2005).

compte que amb quasi tota seguretat alguns dels membres de la col·legiata formaven part en major o menor mesura d'aquesta capella.

Per últim, l'altra institució important a la vila és la seu. Aquest pol musical per excel·lència ha estat poc estudiat, i en les escasses publicacions existents d'una manera no massa encertada. Davant la inexistència d'un arxiu col·legial, gairebé totes les notícies i dades relacionades han estat extretes d'altres documents de l'Arxiu Històric Ciutat de Gandia⁴ o del Archivo Histórico Nacional, Sección Nobleza.⁵ La impossibilitat de consultar les escasses fonts documentals relacionades també ha sigut un factor clau en aquest estudi i és possible que en altres condicions els resultats possiblement siguen més encertats.⁶ Un dels problemes importants que ha tingut aquesta investigació ha sigut la llunyania de les fonts documentals. La gran majoria estan conservades a Toledo, encara que moltes amb còpia a Gandia, i altres bastant més lluny, a Roma, Montserrat o Brussel·les.

En la part concloent d'aquest treball he intentat donar unes futures línies d'investigació a seguir. Aquest punt resulta especialment important, ja que l'estudi de la vida musical a Gandia i de la música de les fonts relacionades són pràcticament inèdits. Caldrà doncs cercar la manera de seguir amb aquestes investigacions futures per al coneixement general i enriquidor en una ciutat clau en la història social i cultural en l'Europa del segle XVI.

S'ha optat també per la inclusió de tres capítols introductoris per al context històric, cultural i social pensant en la major comprensió de la informació posterior.

⁴En endavant AHCG.

⁵En endavant AHN-Nobleza.

⁶Cal destacar la dificultat en els accessos a la documentació conservada en la col·legiata de Gandia, per la negativa habitual del capítol en permetre certes investigacions sobre la història de la institució.

Entorn sociopolític

El ducat borgià de Gandia té els seus antecedents ja al segle XIV en el ducat reial de Gandia. El 1399 el rei Martí l'Humà amb motiu de la seua coronació, va concedir a Alfons d'Aragó i Foix, conegut com Alfons *el Vell*,⁷ el títol de duc reial de Gandia. Aquest nomenament va ser el primer que concedia la Corona d'Aragó a un no-fill de rei. El duc va crear una xicoteta cort amb notaris i homes d'armes de famílies importants. La principal obra del duc Alfons va ser la fundació del Monestir de Sant Jeroni de Cotalba. Va arribar a ser candidat al tron de la Corona d'Aragó en quedar aquest vacant el 1410, però va morir abans i el seu fill, Alfons *el Jove* va heretar el ducat. Aquest va estar compromès amb les disputes de la noblesa del Regne de València. Va morir sense descendència directa en 1422, i a partir d'aleshores el ducat va passar en propietat a la Corona. Segons alguns estudis, el ducat mai no va deixar d'estar en propietat de la Corona.⁸ Durant tot el segle XV el ducat va anar canviant de mans, però mai no s'hi va establir cap duc, ja que en la major part dels casos eren fills o germans dels reis.

No és fins a les darreries del segle XV quan Roderic de Borja, aleshores bisbe de València, va comprar les terres i els deutes del ducat de Gandia a Ferran II d'Aragó *el Catòlic*. El rei Ferran va atorgar el títol de duc de Gandia a Pere Lluís de Borja, fill de Roderic, el 20 de desembre de 1485. Alexandre VI va acordar el casament del primer duc amb Maria Enríquez, però aquest mai no va arribar a produir-se ja que el duc va morir 1488. El seu germà Joan va heretar el ducat i es va casar amb Maria Enríquez. El segon duc, i sobretot Maria Enríquez, van establir a Gandia una cort renaixentista a la manera de les corts dels estats italians. Joan de Borja va morir assassinat a Roma el 14 de juny de 1497. D'aquesta manera, la duquesa Maria Enríquez va governar durant els anys que el seu fill Joan era encara menor d'edat. El papa Alexandre VI, Roderic de Borja, va concedir una butlla d'erecció en

⁷Vegeu la monografia (CASTILLO SAINZ, 1999).

⁸Vegeu (ALONSO LÓPEZ, 1998) i (Nov, 1983).

collegiata l'església de Santa Maria de Gandia. Aquest esdeveniment es va produir el 26 d'octubre de 1499, la duquessa va posar molt d'interès i es va convertir des d'aleshores en una mecenes de l'art plàstic a la nova col·legiata. Cal recordar que la duquessa va contractar Paolo da San Leocadio per pintar unes taules. San Leocadio va ser un dels pintors que van introduir l'art renaixentista a la Corona d'Aragó, juntament amb Francesco Pagano.⁹ En la butlla d'establiment de la col·legiata ja s'especifiquen les dos dignitats, degà i cabiscol, i les 12 canongies, també és possible entreveure la possible implantació ben aviat d'una capella musical.¹⁰ Aprofundirem més en el capítol referit a la seu. Un privilegi que va conservar el ducat de Gandia sobre la col·legiata des de la seua elevació va ser el nomenament dels canonges i dignitats. Aquesta prerrogativa és indicativa del grau cultural i humanístic, fins i tot també musical, de la col·legiata. Els ducs tenien al seu voltant una xicoteta cort a l'estil d'altres estats europeus, sobretot d'Itàlia.

Joan de Borja va ser el III duc de Gandia fins al 1543. Es va casar amb Joana d'Aragó, néta de Ferran *el Catòlic*. Aquest duc va consolidar el ducat i va perseverar els importants interessos polítics i econòmics arreu dels territoris dominats i contactes de màxim nivell amb la cort imperial. Joan de Borja va mantindre la cort de sa mare i va saber reunir un grup molt important d'humanistes sobre els quals exercia un mecenatge. Noms com Joan Lluís Vives, Bernat Pérez de Chinchón, Alfonso de Proza, Joan Andreu Estrany i Francesc Deci donen compte del nivell cultural de la ciutat. A l'inventari de llibres a la mort del III duc de Gandia, s'hi troben més de 280 títols.¹¹ Destaquen els llibres religiosos, de tendència franciscana, però també sobresurten les 27 obres d'Erasme, una dedicada al duc de Gandia, i les quatre que Lluís Vives li va dedicar també al duc.¹² Cal destacar que en

⁹Vegeu més sobre el mecenatge cultural dels Borja a (COMPANY, 1998), i (PONS FUSTER, 1995). Sobre San Leocadio veure la publicació específica (COMPANY, 2006).

¹⁰Aquesta constatació no la puc confirmar. Com vorem posteriorment, no he pogut verificar la presència d'una capella musical estable a la col·legiata durant el segle XVI.

¹¹Vegeu (PASTOR ZAPATA, 1992b).

¹²Sobre el mecenatge literari dels Borja de Gandia, però especialment de Joan de Borja vegeu (PASTOR ZAPATA, 1992b), (PONS FUSTER, 1995, 1996), (COMPANY, 1998) i (DURAN,

aquest període Joan de Borja sempre va tindre en ment la millor situació per als seus fills, prop de la cort amb l'emperador, com es veurà més endavant. El tema polític que més maldecaps va dur al duc borgià va ser la situació amb els pirates del nord d'Àfrica. Aquest era un greu problema a totes les costes mediterrànies des de feia anys i el qual els poders públics sovint exageraven intessadament. Un tret característic dels ducs Borja va ser, segons alguns autors,¹³ la submissió gairebé total als designis de l'emperador Carles o bé dels diferents papes de l'òrbita borgiana. A canvi, Joan de Borja va ser designat *Grande de España*. Per part del papat els intercanvis de poder eren ben constants, sobretot en forma de butlles i prebendes.

El IV duc de Gandia va ser Francesc de Borja i Aragó, sant Francesc de Borja, que va governar el ducat des de 1543 fins que va marxar a Roma en 1550, quan va entrar a la Companyia de Jesús, on va ostentar diversos càrrecs molt importants fins arribar a ser-ne general. Va morir a Roma en 1572. Aprofundirem sobre la vida i obra de Francesc de Borja més endavant. Va fundar un col·legi jesuïta, que es va convertir posteriorment en universitat gràcies a la butlla del papa Pau III en 1548. Sobre els descendents de Francesc de Borja, cal destacar el seu primogènit Carles, que va ser V duc de Gandia i que va contribuir a sostindre el ducat i el mecenatge, encara que amb un enfocament més religiós que els seus avantpassats. Cal ressaltar la unió en matrimoni del seu fill i hereu Carles de Borja amb Magdalena de Centelles, hereva dels estats d'Oliva, com a fet reafirmador del poder econòmic dels Borja. Musicalment parlant sobresurt Joan de Borja i Castro fill de Francesc de Borja, la vida i obra del qual estudiarem en un apartat d'aquest treball.

En referència a les institucions civils en contraposició a la senyoria, cal dir que a Gandia, el consell de la vila exercia les tasques governamentals

2004).

¹³Vegeu els apunts històrics en (GARCÍA HERNÁN, 1999), (GARCÍA HERNÁN, 2003) i les hagiografies de Francesc de Borja escrites per Ribadeneyra, Nieremberg, Cienfuegos y Suau. La més moderna biografia de Dalmases també hi fa referència. Vegeu (DALMASES S.I., 2002).

de la ciutat.¹⁴ Aquests jurats estaven controlats per les oligarquies locals o bé per famílies afins a la noblesa dominant. Amb tot, sense ser habituals les revoltes de les classes menestrals i més pobres, hem de remarcar la importància que va tindre en aquestes terres la revolta dels agermanats. A Gandia la guerra de les Germanies, revolta contra la noblesa que no pagava impostos, va provocar greus damnatges incloent-hi el saqueig del palau ducal i la fugida dels Borja.¹⁵

Els Borja i les arts: el cas de la música

En aquest apartat farem un recorregut a través de la trajectòria *musical* d'una família tant important com va ser els Borja.

Els antecedents clars els trobem en els dos papes borgians, Calixt III (1455-1458) i Alexandre VI (1492-1503). Ambdós, en els seus respectius pontificats van tindre una capella musical¹⁶ a la seua disposició. Si bé aquesta capella, i la música interpretada, no són referents musicals únicament dels Borja, sí que van tindre part d'intervenció directa en la constitució d'un element tant indispensable com la capella de música.

La trajectòria de Calixt III (Alfons de Borja 1378-1458) ens fa pensar que durant la seua vida va estar vinculat d'una manera tangencial a la música. Actualment no se'l reconeix com a mecenes musical, tot i que, com ja hem vist, va tindre la seua capella pontifícia. Vicent Ros vincula l'esperit musical d'aquest papa a la cort del seu contemporani Alfons V *el Magnànim*.¹⁷ Hom no ha pogut mai demostrar que Alfons de Borja tinguera inquietuds musicals més enllà de les habituals d'un home culte de la seua època, com diu Ros: "No és el seu pontificat musicalment significatiu".¹⁸ A més, tampoc

¹⁴Cal recordar que el consell no era l'únic òrgan de decisió a la ciutat: Jurats,...

¹⁵Per una millor comprensió de la història de les institucions locals a Gandia vegeu (PASTOR ZAPATA, 1992*a*) i (ALONSO LÓPEZ, 1998, ps.86-92). Sobre les Germanies vegeu (DURAN, 1984) i (REGLÀ, 1989, volum III).

¹⁶Sobre la importància del terme capella i capella musical vegeu l'estudi historiogràfic de Juan José Carreras: (CARRERAS, 2001*b*).

¹⁷Vegeu (ROS PÉREZ, 1996, p.17).

¹⁸Vegeu (ROS PÉREZ, 1996, p.18).

hi ha documentades modificacions destacades en la capella musical, com tampoc es coneixen obres expressament encarregades pel o per al primer pontífex Borja. És ben cert que, com passarà amb molts pontífexs posteriors, Calixt III tenia la seua capella personal destinada al servei estatal més que religiós, com una mostra del poder dels Estats Pontificis.

El cas d'Alexandre VI, elevat a cardenal i nomenat vicecanceller de l'Església Romana pel seu oncle Calixt III, és ben diferent. La formació més cosmopolita de Roderic de Borja (1431-1503) i les inquietuds culturals i humanístiques de l'època van marcar el membre més singular de la nombrosa família Borja. El mecenatge artístic ha estat profusament estudiat, el musical i el literari menys, encara que podem trobar referències en alguns articles i monogràfics.¹⁹

Alexandre VI va destacar més per la seua faceta d'estadista i diplomàtic, que per la vesant humanística, encara que com la majoria dels papes va mantindre actiu el seu mecenatge artístic, sobretot pictòric i arquitectònic.²⁰ Hem de recalcar que com passava amb gairebé totes les facetes i llocs de privilegi a Roma durant els pontificats borgians, els mestres de la capella musical pontifícia durant el regnat del papa Alexandre provenien de la Corona d'Aragó.²¹ Aquest fet no ha de resultar estrany ja que, des del pontificat de Calixt III fins ben entrat el segle XVI, el nombre de persones provinents de la Península Ibèrica va anar en augment, fet que es reflecteix sobretot a les cròniques de l'època i que provocava contínues disputes entre les famílies poderoses a Roma.²² Alexandre VI va usar la Capella Sixtina²³ més amb motius polítics i institucionals que no pas amb finalitat devocional. L'ús de les capelles musicals com a símbol de poder durant el Renaixement és un tret comú en tota Europa: Capella Sixtina, Capella ducal de Borgonya, Capella

¹⁹Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1988, p.52), (REYNOLDS, 1995; SHERR, 1992; LLORENS CISTERÓ, 1996; HAAR, 1998; BRAUNER, 1998).

²⁰Vegeu (COMPANY, 1998).

²¹Petrus Garcia, Bisbe de Barcelona i Bartholomeus Martín, Bisbe de Sogorb. Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1988, ps-52-53).

²²Vegeu (SHERR, 1992).

²³Hom coneix la Capella Pontifícia com a Capella Sixtina des de 1482, durant el pontificat de Sixte IV.

d'Alfons V *el Magnànim* a Nàpols, les diverses capelles dels reis d'Aragó i Castella, corts del nord d'Itàlia (Venècia, Ferrara, Milà,...). En part, els cantors i músics al servei del papa Borja van introduir música italiana a la Península Ibèrica com es pot observar al següent text escrit per Miguel Sans en 1506:

“dona vint e huit volums de llibres de cant dorgue los quals ell estant en roma en servici del cardenal de Valencia per lo temps que estudiaba musica reculli de totes aquelles obres noves e insignes que pogue trobar en tota la italia e dels pus famosos mestres.”²⁴

Ja més prop de l'entorn que ens interessa, trobem Joan de Borja, III duc de Gandia, autèntic mecenes de la literatura i gran amant de la música. D'aquest personatge parlarem més detingudament en els capítols posteriors. Hem de destacar en principi la gran formació cultural que va rebre de sa mare i dels seus tutors i el gran bagatge cultural i humanístic que també va saber inculcar als seus fills. Cal recordar ací la importància del mecenatge de Maria Enríquez, mare del duc Joan de Borja i nora d'Alexandre VI.²⁵ El II duc de Gandia, Joan de Borja, va viure poc temps a Gandia i sens dubte era afeccionat de la música, car posseïa una notable col·lecció d'instruments i servents músics, encara que la documentació existent al respecte és molt escassa.

Una de les figures claus d'aquest treball la trobem en Francesc de Borja i Aragó, posteriorment sant. Hom pot trobar en les hagiografies els aspectes de la seua vida en referència a la música i amant de la música. En els següents capítols del present estudi intentarem donar una mica de llum sobre la faceta musical d'aquest personatge important. Estarem d'acord que Francesc de Borja va ser un home del seu temps i va tindre una influència molt important en alguns esdeveniments culturals, i específicament musi-

²⁴Arxiu Parroquial de l'Església de Sant Joan de València, *Racional*, I, p.139. 20 de novembre de 1506. Reproduït en (RUIZ DE LIHORY, 1903, p.400) i també en (KNIGHTON, 2001b, p.63).

²⁵Vegeu els estudis de Ximo Company i Maria José Calas (COMPANY, 1998), (VILALLONGA, 1998).

cals a la ciutat de Gandia i posteriorment en l'orde de la Companyia de Jesús.

Sobre Carles de Borja i Castro, V duc de Gandia, la documentació conservada ens mostra una persona preocupada pels problemes de la ciutat i amb alguns plets amb el consell per temes com el de l'orgue de la col·legiata. Es conserven bastants documents i notícies de l'època del seu ducat amb informació interessant al voltant del tema central d'aquest treball, a les fonts podem trobar-ne tant referents al duc, com a la col·legiata i al Consell de la Vila.

He deixat per al final d'aquesta xicoteta contextualització musical de la família Borja, els dos personatges que sens dubte van tindre un paper més destacat en el mecenatge de la música del seu temps.

Joan de Borja i Castro, fill segon de Francesc de Borja, va ser un mecenes musical destacat a nivell europeu durant molts anys. La seua formació jesuítica, al costat del seu pare, el va marcar profundament en idees i esperit. Segons els escrits de Garcia Mahiques,²⁶ Joan de Borja va estudiar a la Universitat de Gandia i va conèixer l'ambient musical de l'època a la seua pròpia ciutat. Posteriorment amb els viatges, la seua formació va ampliar-se i se suposa que la musical també.²⁷ Pietro Cerone, en el seu tractat *El Me-lopeo y el Maestro*²⁸ cita Joan de Borja, juntament amb el rei Felip III, com a gran amant i mecenes de la música. Hom suposa que va finançar la publicació de *Las Ensaladas de Flecha*,... recopilades per Mateo Fletxa *el Jove* en 1581.²⁹ Aquesta obra conté obres de diversos autors, i en el capítol dedicat a les fonts musicals aprofundirem una mica més sobre l'obra i els autors. El personatge del qual estem parlant també té dedicat un còdex manuscrit que es troba a la *Bibliothèque du Conservatoire Royal* de Brussel·les.³⁰ Sobre aquest

²⁶Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997) i (GARCÍA MAHIQUES, 1998, Volum introductorio).

²⁷Cal recalcar que Joan de Borja estava destinat a professar a l'orde de la Companyia de Jesús juntament son pare. Vegeu (SUAU S.J., 1963).

²⁸Vegeu (CERONE DE BERGAMO, PEDRO DE, 1613).

²⁹El mateix any i en la mateixa impremta de Praga, Joan de Borja publica les seues *Empresas Morales*.

³⁰Aquesta referència la dona Roberta F. Schwartz en la seua tesi doctoral (SCHWARTZ,

volum també en parlaré més endavant.

El 15 de gener de 1607 Tomàs Luís de Victoria, capellà personal de l'emperadriu Maria, taxava a Madrid els llibres que va deixar en morir Joan de Borja. L'inventari³¹ inclou un seguit de llibres de música els quals deixen entreveure l'esperit musical de Joan de Borja. Veurem algunes curiositats d'aquests llibres en l'apartat dedicat a Joan de Borja i Castro. Els instruments que tenia en possessió en morir també van ser taxats, en aquest cas per Bernardo Clavijo del Castillo³² el 19 de gener. S'inclouen orgues, *cembals*, *vihuelas* i altres instruments de vent. Ni el manuscrit conservat a Brusselles ni els quaderns de *Las Ensaladas de Flecha...* figuren entre els llibres que es van inventariar i taxar a la mort de Joan de Borja.

Les relacions de llibres i instruments fets a la mort de Joan de Borja serveix per enllaçar amb el darrer personatge *borgià*. Francisco de Gómez de Sandoval y Rojas, nét de Francesc de Borja i Aragó i nebot de Joan de Borja i Castro, va comprar 95 dels 139 toms que Luís de Victoria va taxar. El duc de Lerma també va comprar en els encants gairebé tots els instruments que apareixen a l'inventari.³³ Les causes de la compra de tants llibres de música no es poden saber amb exactitud, però és molt probable que anaren destinats, també els instruments, a dotar musicalment les capelles de l'església Colegiata de San Pedro i l'església de Las Franciscas a Lerma, com ho deixen entreveure diversos documents.³⁴

Encara que el període que estem estudiant és el segle XVI cal indicar ací les nombroses relacions que van tindre els Borja a Amèrica durant el segle XVII i l'intercanvi musical que hi va haver entre la Península i els virregnats

2001a, p.555).

³¹Segons Trevor J. Dadson, que publica part de l'inventari en el seu article (DADSON, 2001), no ha estat publicat en edició moderna. Es troba al Archivo Histórico de Protocolos de Madrid [AHPM]: Francisco Testa, *protocolo 2.626*, tomo III, año 1606. Vegeu també (DADSON, 2006).

³²Aquest mestre va ser cèlebre organista i compositor de la Capella Reial. Vegeu (RUIZ TARAZONA, 1994, p.360).

³³Segons Dadson, (DADSON, 2001, p.10), 3 orgues i dos colleccions de vihuelas. Vegeu també (DADSON, 2006).

³⁴Vegeu (DADSON, 2001, ps.11-12 i notes al peu 42-46) i (DADSON, 2006). Fan referència a la tesi doctoral sense publicar de Douglas Kirk (KIRK, 1993, ps.213-214).

americans, sobretot amb el Perú, ja que els Borja es van emparentar amb les famílies monàrquiques indígenes.

Una altra curiositat que hem de considerar és l'ús de la temàtica sobre els Borja (o Borgia) en la literatura musical de segles posteriors. Alguns exemples poden ser la cançó *La Borja* de Falconieri, publicat a Nàpols en 1650 dintre del llibre de *Canzoni*. Un altre exemple significatiu també és l'òpera sobre Lucrecia Borja de G. Donizetti.

La connexió Saragossa - Gandia, una constant al llarg dels segles

Són ben conegudes les estretes relacions en diversos nivells que hi havia des d'antic entre els diferents territoris de la Corona d'Aragó. La circulació de tot tipus de mercaderies i de persones es remunta als primers anys de la conquesta cristiana. En aquest apartat vull remarcar l'especial vinculació que hi havia al segle XVI entre algunes institucions de la ciutat de Saragossa amb alguns de Gandia a fi d'entendre la circulació al mateix temps de música i músics entre aquestes terres. Al mateix temps l'important fluxe comercial entre els territoris de la Corona d'Aragó i part dels territoris de Castella i Itàlia també van afavorir l'intercanvi cultural amb Gandia.

Els vincles familiars de la família Borja s'estenen al llarg de la geografia de la Península Ibèrica i també als territoris italians. El cas concret de Joan de Borja, III duc de Gandia, deixa ben paleses les relacions familiars i institucionals que mantenia amb les altes esferes de la ciutat aragonesa.

El duc Joan estava casat en primeres noces amb Joana d'Aragó, filla d'Alfonso d'Aragó,³⁵ arquebisbe de Saragossa i fill natural del rei Ferran II d'Aragó *el Catòlic* i la noble catalana Aldonza d'Ivorra. La relació existent entre les dos cases està bastant documentada a la correspondència publicada en

³⁵Alonso de Aragón (o Alfonso de Aragón): 1470-1520. Va ser regent i governador dels estats de la Corona d'Aragó durant la minoria d'edat del futur emperador Carles. Els seus fills Juan i Hernando (Fernando) de Aragón també van ser arquebisbes de Saragossa.

els *Monumenta Borgia*. Francesc de Borja i Aragó, fill primogènit del duc de Gandia, va haver d'exiliar-se a Saragossa en 1521 després de la victòria dels agermanats a Gandia. L'arquebisbe Alfonso i després el seu fill Juan es van encarregar de la seua educació. Diu Dalmases:

“En Zaragoza, el arzobispo [referint-se a Juan de Aragón] buscó para su sobrino un maestro que le enseñase la gramática, la música y el ejercicio de las armas.”³⁶

Curiosament, no s'indica quins van ser els mestres de Francesc de Borja, a diferència de l'època de Gandia quan s'indica clarament el nom d'Alonso de Ávila. Al cap de pocs anys, en 1522, Francesc de Borja va anar a Baza amb la seua besàvia.³⁷ Després de l'estada a Baza la seua vida circula cap a Tordesillas en 1528, a la cort de la reina Joana de Castilla *la Boja*.³⁸ Va servir durant alguns anys la infanta Catalina d'Àustria i va tornar a completar els seus estudis a Saragossa. És molt probable que durant l'estada de Borja a Saragossa conegués alguns personatges que despertaren l'interès musical en ell. Com exposaré més endavant, crec que les relacions de la casa borgiana de Gandia i els estaments de Saragossa no es van perdre mai i aquestes van servir per mantindre un nexa artístic i musical per a la circulació de música i músics.

L'altre personatge important a Saragossa era el vescomte d'Èvol. Joan de Borja es va casar en segones noces amb Francesca Castro de Sé y Pinós, filla del vescomte. Els nexes familiars amb la ciutat no sols es van conservar, sinó que es van ampliar. La família dels Èvol dominava gairebé tots els estaments i possiblement eren família directa dels arquebisbes de Saragossa.³⁹

La correspondència conservada indica un gran nexa entre els estaments nobiliaris.⁴⁰ En altres nivells també és possible trobar aquestes relacions.

³⁶(DALMASES S.I., 2002)

³⁷Les relacions ara es continuen mantenint entre María de Luna, besàvia paterna, i l'arquebisbe de Saragossa.

³⁸Segons García Hernán (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.27), Francesc de Borja va anar directament a Tordesillas.

³⁹Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.31 i peu de pàgina 51).

⁴⁰Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003).

Les relacions de l'antic secretari real Juan González de Villasimpliz,⁴¹ la circulació de llibres impresos i lectures,⁴² la circulació de mercaders i mercaderies.⁴³

Com desenvoluparé després, alguns personatges musicals van tindre relació amb Saragossa i Gandia. El cas de Càrceres és possiblement el més interessant, ja que segons la documentació era un compositor reconegut a l'entorn de la capital aragonesa i el trobem en èpoques posteriors situat a la ciutat de Gandia. El cas de Pere Ferrer és possible que siga semblant al de Càrceres. En sentit contrari Juan Gay, antic mestre de capella de Gandia, va exercir de mestre de capella a la Seo de Saragossa. Els inventaris de la catedral de Tarazona mostren de forma clara a circulació de música i músics entre aquests dos territoris.

⁴¹Vegeu (PONS FUSTER, 2004).

⁴²Vegeu (BERGER, 1987), (REGLÀ, 1989) i (SÁNCHEZ, 1991).

⁴³Vegeu (PONS FUSTER, 2005).

La Col·legiata de Gandia

La Col·legiata de Gandia

L'Església de Santa Maria de Gandia va esdevindre col·legiata gràcies a una butlla papal expedida per Alexandre VI el 26 d'octubre de 1499, encara que no va ser fins el 6 de març de 1500 que es va oficialitzar. Mitjançant aquest privilegi Maria Enríquez, duquesa de Gandia, va obtenir el patronatge perpetu per a la família ducal sobre tot allò pertanyent o relatiu a la col·legiata. Juntament amb el privilegi d'institucionalització de la seu, el papa Borja va redactar unes obligacions a complir per part de la col·legiata i de la família ducal. Es van concedir dos dignitats, la primera, com a cap de la seu, el degà⁴⁴ i la segona el cabiscol.⁴⁵ A la butlla papal⁴⁶ les denominacions emprades són *Decano* i *Cantore* per a designar els càrrecs. Hi havia dotze canongies amb dotze prebendes per als canonges. Aquestes canongies tenien tres ordes: de les dotze, sis eren de l'orde del presbiterat,⁴⁷ tres per a l'orde del diaconat i altres tres per al subdiaconat.⁴⁸ En la butlla també se citen els quatre *Choralatus*, que són els xiquets cantors. Com més endavant veurem, a Gandia els xiquets cantors també s'anomenaven diputats. A banda del capítol col·legial format pels canonges i les dignitats, la butlla contempla

⁴⁴A Gandia se l'anomena Abat.

⁴⁵També anomenat capiscol o xantre. Consultar la entrada *Capiscol* que ofereix Sebastián de Covarrubias al seu *Tesoro de la lengua castellana o española*. Vegeu (COVARRUBIAS, 1943).

⁴⁶La butlla papal està reproduïda al llibre monogràfic sobre la seu: (Her, 2002, ps.79-81 dels Documents).

⁴⁷Per als preveres amb ordes majors.

⁴⁸Aquests graus tenen molta importància ja que cadascun tenia uns requisits, principalment amb especificitats de doctors en lleis o sacra teologia.

dos vicaries i alguns beneficis.

A la citada butlla es preveu el patronatge perpetu per a la família Borja. Els ducs tenien la potestat per designar el degà, el cabiscol i els canonges, encara que el nomenament sempre estava signat per l'Arquebisbe de València.

Entre 1500 i 1507 Maria Enríquez va completar les obres en la col·legiata, tal i com hui en dia la podem contemplar. La documentació referent a la col·legiata del segle XVI que s'ha conservat a l'Arxiu municipal de Gandia era fins fa pocs anys poc coneguda. Gràcies als darrers estudis sobre la matèria s'han pogut conèixer noves dades.⁴⁹

A partir de la documentació consultada i els estudis fets sobre la col·legiata he intentat reconstruir la vida musical quotidiana a la seu. Com ja hem vist, la principal dignitat a la seu de Gandia era el degà.⁵⁰ Com era habitual a l'època, i com en molts altres llocs, aquests càrrecs eren obtinguts per les millors famílies. Com bé diu Pons Fuster:

“el nomenament d'alguns descendents de famílies tradicionalment lligades a la senyoria com és el cas dels Roca, Vilarnau, Àvila” i “també el dels personatges que havien estat estretament units a la senyoria exercint diversos càrrecs de confiança. Potser els exemples més singulars sigues els dels cabiscols Bernardo Pérez i el seu nebot Diego Sánchez. El primer havia assolit el seu prestigi com a mestre dels fills del tercer duc Joan de Borja, com a traductor d'obres d'Erasme i com a predicador.”⁵¹

La figura del degà en algunes ocasions la podem trobar absent de la vila. Francesc Joan Roca, que va ser degà entre 1534 i 1581, va estar durant molts anys fora de Gandia, ja que també era canonge de la seu de València i ardiaca d'Alzira.⁵² Aleshores quan no hi era el degà, normalment el cabiscol governava la col·legiata, conseqüentment les funcions del cabiscol les devia

⁴⁹Per a la part històrica i documental són referents: (PONS FUSTER, 2005, 2003b), també (Her, 2002) i (GINER FERRER, 1944).

⁵⁰El 24 de març de 1548 el papa Pau III va elevar el deganat a categoria de mitrat amb drets d'usar símbols i privilegis episcopals.

⁵¹Vegeu (PONS FUSTER, 2005, p.259).

⁵²Es pot veure el seu paper destacat en els plets sobre la Catedral d'Oriola a la tesis doctoral inèdita *La ciudad de Orihuela y el Pleito del Obispado en la Edad Moderna*: (CARRASCO RODRÍGUEZ, 2001). Apareix també com administrador de la fàbrica de la Seu Metropolitana de València, a l'acta capitular del 13 de febrer de 1581: Nomenament de Ginés Pérez com a mestre de capella de la Catedral de València, reproduït a (CLIMENT, 1977, ps.228-229).

fer el sotscabiscol⁵³ com crec que es faria habitualment, almenys a l'època de Bernardo Pérez de Chinchón i Diego Sánchez.

A la col·legiata de Gandia, a banda d'aquests càrrecs que eren els que atorgava la casa ducal, hi van haver fins 37 beneficiats, alguns d'ells possiblement associats a alguna tasca musical. A partir d'uns fulls de pagaments⁵⁴ es pot vore la feina d'alguns d'ells com ara la del sotscabiscol, el *manchador*,⁵⁵ cantors, entre ells alguns especialitzats en "lo passis i los exultet" i oficials lectors.⁵⁶

No hi ha cap document ni notícia que faça pensar que la col·legiata de Gandia tinguera una capella de música estable durant el segle XVI. Evidentment a falta de capella fixa tampoc no és possible el càrrec de mestre de capella, ni l'aparició d'aquest càrrec en condicionaria la presència. El més factible resultaria la composició d'una capella a temps parcial entre alguns membres del capítol, capellans i altres beneficiats, amb la incorporació dels diputats i sovint algun ministril alt de la seu o bé del palau ducal. Tots ells acompanyats per l'organista i possiblement dirigits per un canonge (o el cabiscol). Aquesta seria la capella de música de la col·legiata de Gandia durant el segle XVI i és molt possible que també durant la resta de la seua història.

Aquesta constatació no resta interès per la música de la seu, més aviat al contrari. L'aparició de noms com Càrceres, Pérez de Chinchón, Gay i altres autors, deuria atraure la curiositat dels investigadors en aquest camp per intentar esbrinar el funcionament real de la vida musical, no només a la col·legiata, sinó a la vila de Gandia en general.

És molt probable, com podem vore al capítol sobre el palau ducal, que els ducs tingueren una capella musical. Aquesta capella, si era estable, seria de pocs membres i sovint augmentaria en nombre en festivitats i dies especials

⁵³Explica Covarrubias respecte a les funcions en el cor: "En las más [esglésies importants] el chanre, o capiscol, remite todo lo que toca a la canturia al sochantre, que haze oficio por él." Vegeu (COVARRUBIAS, 1943, Entrada Capiscol).

⁵⁴Vegeu (PONS FUSTER, 2005, ps.265-266).

⁵⁵Entenc com a *manchador* aquell que feia funcionar l'orgue. No s'especifica si era o no clergue.

⁵⁶Desgraciadament el càrrec no va acompanyat del nom ni família. Vegeu (PONS FUSTER, 2005, p.266-267).

amb membres de la mateixa col·legiata i altres cantors o ministrils de la vila o de les rodalies. La sola presència d'un membre del capítol compaginant tasques en la seu i en la capella de Sant Miquel del palau ducal ja ens fa pensar en l'intercanvi i la interdependència d'aquestes institucions.⁵⁷ Si a més hi afegim que els ducs eren els patrons de la col·legiata, no es desbaratat pensar que alguns dels canonges de la seu tenien com a principal obligació el servei a la casa de la senyoria.

Les funcions canòniques. Beneficis i beneficiats.

De les notícies que ens han arribat sabem que la seu comptava amb un cor⁵⁸ de considerables dimensions on el degà, el cabiscol, els canonges, vicaris i corals celebraven l'ofici diví.

Les cadires, un total de 44, es van manar construir a principis del segle XVI, tot just ser concedida la butlla d'erecció en col·legiata. Com tot recinte eclesiàstic d'aquest tipus tenia el seu enorme facistol i els llibres d'ús. Segons un inventari de béns de la sagristia de 1498, ordenat pel consell de la Vila, s'especifiquen els llibres del cor que hi eren guardats.⁵⁹ Encara que no es concreta en aquest documents, a partir d'altres notícies⁶⁰ se sap que hi havia almenys un organista,⁶¹ i que en algun temps va ser algun dels canonges de la seu. Per la gran quantitat d'eclesiàstics i el volum de llibres, i creuant les dades amb altres referents a la capella de la Catedral de València⁶² en aquella època, es pot pensar que l'ofici litúrgic a la col·legiata de Gandia era d'un nivell bastant elevat, encara que no comparable a altres centres propers com València, tant la catedral com la capella del duc de Calàbria.

⁵⁷AHN-Nobleza, *Osuna*, C.541, D.9e i AHN-Nobleza, *Osuna*, C.542.

⁵⁸Lloc físic a l'interior de les esglésies on el capítol i la resta de clergues celebraven els oficis diaris. També el nom fa referència als seients de fusta utilitzats en aquest espai. És un element essencial en l'arquitectura del nou temple, ja que era el lloc per a l'oració i la meditació i on principalment s'interpretava la música.

⁵⁹Vegeu (LLORET TARRASÓ, 2002, p.331 i nota 19 en p.368).

⁶⁰Vegeu (GARCIA-OLIVER, 2000, ps.193-194).

⁶¹Encara que hi havia fins dos orgues en aquesta època.

⁶²Vegeu (CLIMENT, 1982, ps.55-69).

Sobre el càrrec de cabiscol⁶³ en sabem poc. Crec personalment que a la col·legiata de Gandia el privilegi estava exempt de les funcions pròpies del càrrec i, com ja he citat més amunt, aquestes tasques les devia fer algun beneficiat amb el càrrec de sotscabiscol. Aquesta conclusió s'entén a partir dels documents que ens informen de les nombroses tasques de Bernardo Pérez de Chinchón o el seu nebot Diego Sánchez. Encara que alguns autors parlen del cabiscol Bernardo Pérez com un gran músic⁶⁴ i que va arribar a ser xantre de la catedral de València, aquestes dades no es poden confirmar ja que no existeix cap estudi sobre la vida musical a la Catedral de València a la primera meitat del segle XVI i l'accés als Arxius Catedralicis és bastant dificultós.

D'entre tots els canonges que es troben a la seu en la primera meitat del segle XVI sobresurt el nom de Bartolomé Càrceres.⁶⁵

Com ja hem vist, els beneficis en la col·legiata eren nombrosos. És molt difícil esbrinar quines obligacions tenien cadascun dels beneficiats i també quines persones tenien el càrrec, a no ser per l'herència feta a partir d'algun testament. D'entre tots els beneficiats, alguns d'ells formarien part de la capella de música o tindrien càrrecs com domer, evangelister, vicari, sagristà... No existeix notícia de cap benefici específic de música i que aparega el nom del beneficiat. És bastant probable que l'organista tinguera un benefici, encara que no sempre el mateix. És possible que comprovant les visites *ad limina* d'aquesta època pugui sorgir algun nom adscrit a algun benefici dels existents a la ciutat de Gandia.⁶⁶

⁶³He fet una entrada tipus a partir de diverses enciclopèdies: Cantor primer en una catedral o monestir. Escollia els membres del cor i els instruïa. El diumenge i les festes assenyalades era l'encarregat d'entonar determinats psalms, antífonas, himnes i responsoris i també de donar el to al bisbe, o oficiant, durant la missa. En alguns monestirs el cabiscol feia les funcions també de bibliotecari. A partir del segle XIV moltes de les tasques passaren a ser exercides per beneficiats, tot i que la dignitat de cabiscol es va mantindre.

⁶⁴Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.35). No se citen les fonts originals.

⁶⁵Nom que Pons transcriu per Carreres en (PONS FUSTER, 2005), però que, després de consultar les diverses fonts i de comentar-ho amb el propi Pons, no hi ha dubte que el cognom és Càrceres.

⁶⁶Es poden veure els beneficis de la col·legiata de Gandia al llarg de la seua història a (Her, 2002, p.240).

Tenir cura dels sis. Els xiquets cantors de la seu

Els xiquets cantors tenien un paper molt destacat en la vida habitual de la seu; formaven part de la capella de música i sovint tenien certes obligacions fora de la col·legiata. A Gandia, com en altres centres catedralicis i col·legials de la Corona d'Aragó els xiquets s'anomenaven diputats.⁶⁷ Podem veure un exemple clar de l'activitat dels infantets fora de l'església un dels tapissos de la Sala de Corones del Palau Ducal, referent a la col·locació de la primera pedra de la nova universitat. S'hi poden veure uns xiquets cantant amb una partitura juntament amb altres membres del cor.⁶⁸

Només he trobat un document referent a l'ensenyament dels xiquets:

“Jaume Tello, clavari de la vila de Gandia, donam e pagam a En Masià Falomir, nostre veguer, sinch sous, los quals li dóna per tenir càrrech dels sis de la seu”⁶⁹

Una altra notícia interessant va ser copiada del *Llibre de Recorts* de la seu per Antonio Martí. Fa referència a la mort i soterrament d'un xiquet del cor. També és destacable que l'enterrament d'un dels sis tinga un soterrament amb solemnitat i de *costum*.

“A 29 de Abril de 1581 fon elegit per diputat Jaume Puig, fill del Lloys Puig, sastre, lo qual entrà per mort de Francés Barbastre, fill de Francés, lo qual caigué, o per millor dir, tocant a un albat lo segon dia de Pascha de Resurectió, lo llansà la morlaneta y pegà en lo terrat del rellontge y en hora morí. Soterràrenlo en Sta. Clara lendemà, après vespres, ab general de canonges, com es costum.”⁷⁰

Un tret característic bastant generalitzat per als xiquets cantors o infantets, era la seua dependència absoluta del mestre de capella de la seu cor-

⁶⁷A la Catedral de València també s'anomenaven *chics deputats* i *deputaets* entre altres nomenclatures. Vegeu (CLIMENT, 1982, p.59). En algunes notícies extretes dels *Manuels de Consell* s'anomenen els sis i en altres reproduïdes a *La Seu-Colegiata de Gandia* se'ls anomenen diputats. Vegeu (Her, 2002, p.464).

⁶⁸Encara que no siga una font històrica és interessant fer-se la idea de com seria la vida d'aquests infants. Una altra possibilitat podria ser que aquests xiquets formaren part de la capella del col·legi de Sant Sebastià, per la qual cosa seria interessant aprofundir en els estudis sobre la Universitat de Gandia.

⁶⁹Gandia 22 de juny de 1545. AHCG, *Manual de Consells*, núm AB/18, s.f. 1545.

⁷⁰Arxiu Colegial de Gandia, *Llibre de Recorts* 3, p.85. LAM, mn. p.37v. Reproduït a (Her, 2002, p.464).

responent, o bé del mestre dels infants en centres de més prestigi com la Capella Reial,⁷¹ Capella Pontifícia o alguna catedral més important. A Gandia aquest tret no apareix a la documentació consultada, ni hi ha cap referència en la constitució de la seu. De fet, l'única informació obtinguda és la que aporte més amunt. No he trobat la constatació de l'augment del nombre de xiquets cantors dels quatre citats a la butlla, a sis.

Canongies. Alguns personatges importants a la vida musical de Gandia

Els ducs del Gandia van utilitzar el seu patronatge sobre la col·legiata per a procurar-se al seu voltant personatges destacats dins les arts i les humanitats. La xicoteta cort renaixentista de què disposava Joan de Borja així ho demostra.⁷² També la va tindre el seu fill Francesc de Borja, el qual, diuen els biògrafs, va portar la seua capella musical i altre personal des de Barcelona i que en arribar a Gandia va mantindre en el servei també el personal de la casa de son pare. En aquesta secció veurem alguns dels canonges i beneficiats que van tenir un paper destacat en la vida musical gandiana durant el segle XVI.

Encara que els cabiscols Bernardo Pérez de Chinchón i Diego Sánchez van tenir un paper molt rellevant durant la seua estada a Gandia, la seua tasca *musical* encara està per esbrinar. És molt probable que el mestre Pérez de Chinchón fóra un gran amant de la música i tinguera un destacat interès musical, però actualment el desconeixem. Desgraciadament la part del testament de Bernardo Pérez on apareixen els llibres no s'ha conservat junt al cos principal del dit testament. La biblioteca d'aquest humanista devia ser enorme i segurament trobaríem obres musicals que ajudarien a comprendre

⁷¹Possiblement el mestre dels xiquets cantors més conegut en el segle XVI va ser Nicolas Gombert, al servei de la Capella Flamenca de Carles V, al qual possiblement Francesc de Borja va conèixer en la seua estada a la Cort. Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.34).

⁷²Vegeu els estudis referents al període de Joan de Borja: (PASTOR ZAPATA, 1992b; PONS FUSTER, 2005; GARCÍA HERNÁN, 2003).

la situació musical d'aleshores.⁷³

Cal pensar en el càrrec de canonge de la col·legiata com un ofici amb el qual el religiós tenia una llibertat enorme per poder viure millor i al mateix temps dedicar-se a altres afers: escriure i traduir, com era el cas de Bernardo Pérez; escriure música o interpretar-ne al servei dels ducs, com en el cas de Càrceres, Ávila i altres; enriquir-se fent arrendaments de terres i préstecs com la majoria; o simplement acumulant càrrecs, beneficis i prebendes com el cas més significatiu del degà Roca. La canongia era un lloc segur, al qual molts optaven a canvi de contraprestacions més o menys flexibles i sobretot econòmicament superiors, ja que les rendes d'una canongia a Gandia permetrien un *status* social més elevat. Evidentment també el nepotisme i el clientelisme estava a l'ordre del dia i, com ja hem observat i comprovarem més endavant, alguns beneficis es podien heretar. És molt aclaridor el paràgraf final del capítol 6 de *Vespres de Mort a Gandia (1500-1550)*⁷⁴ on Pons explica una visió exemplar de la vida religiosa a la Gandia del segle XVI.

Alonso de Ávila

Aquest canonge apareix en tota la documentació referent als Borja de Gandia al llarg de la primera meitat del segle XVI. Joana d'Aragó li va encarregar l'educació dels seus fills. Les hagiografies coincideixen a assenyalar que Ávila va ser mestre de Francesc de Borja en matemàtiques i música i que amb el temps va ser també el seu confessor. Després de la incorporació de Francesc de Borja a la cort de Valladolid, Alonso de Ávila apareix juntament amb ell i la seua esposa i sovint figura a la documentació com a missatger i secretari.⁷⁵

⁷³En molts dels seus aquests escrits contínuament s'aludeix a la música com a analogies. Per veure més sobre el cabiscol Bernardo Pérez vegeu: (PONS FUSTER, 2005, 1996, 2003a,b, 2004; PARELLADA CASAS, 2000; GARCÍA HERNÁN, 2003). Sobre Diego Sánchez vegeu: (PONS FUSTER, 2005; GARCÍA HERNÁN, 2003).

⁷⁴(PONS FUSTER, 2005, p.269).

⁷⁵Vegeu carta manuscrita de la figura 1 del propi Ávila conservada a Toledo. AHN-Nobleza, Osuna, C.1635, D.4(9).

Taula 1: Taula de canonges de la col·legiata de Gandia. Segle XVI.

ANY	1507	1514	1536	1539-1541	1543	1548	1569	1586
DEGÀ	Ferran Gómez d'Estremera	Ferran Gómez d'Estremera	Francesc Joan Roca	Francesc Joan Roca	Francesc Joan Roca	Francesc Joan Roca	Lluís Sanç	Juan Barberá
CABISCOL	Francesc Joan Roca	Francesc Joan Roca	Francesc Joan Vilarnau	Bernardo Pérez de Chinchón	Bernardo Pérez de Chinchón	Diego Sánchez		Jaume Saboya
1	Jaume Corella	Lluís Besant (<i>organista</i>)	Lluís Besant	Francesc Eivissa	Joan Revert	Joan Revert	Jaume Saboya	Jaume Pastor
2	Guillem Vinader	Guillem Ribelles	Guillem Ribelles	Pere Tamarit	Pere Tamarit	Miquel Montoro	Batiste Sanç	Lluís Arnau
3	Lluís Besant	Jaume Guitart	Jaume Guitart	Miquel Montoro	Miquel Montoro	Jeroni Tristany	Pere Àvila	Lluís Blesa
4	Guillem Ribelles	Pere Pinyol	Pere Pinyol	Jeroni Tristany	Jeroni Tristany	Joan Albuixech	Geroni Guardiola	Geroni Guardiola
5	Jaume Guitart (<i>organista</i>)	Francesc Moliner	Francesc Moliner	Joan Albuixech	Joan Albuixech	Miquel Torrò	Arnau	Ambrós Martínez
6	Pere Pinyol	Francesc Eivissa	Francesc Eivissa	Miquel Torrò	Miquel Torrò	Pere Sisternes	Altares	Lluís Muntoz
7	Pere Anyó	Francesc Pérez	Francesc Pérez	Pere Sisternes	Pere Sisternes	Martí Garcia	Lluís Munyoz	Batiste Sanç
8	Jaume Genovés	Genís Vinader	Àusias Estarsa	Àusias Estarsa	Àusias Estarsa	Àusias Estarsa	Mota	Oliver
9	Francesc Eivissa	Francesc Prats	Francesc Prats	Miquel Joan Filibert	Miquel Joan Filibert	Pere de Àvila	Pinyol	Miravet
10	Francesc Pérez	Francesc Vargas	Francesc Vargas	Martí Garcia	Martí Garcia	Jaume Antequera	Nofre Martínez	Nofre Martínez
11		Miquel Montoro	Miquel Montoro	Alonso de Àvila	Pere de Àvila	Pere Ferrer	Jaume Antequera	
12		Alonso de Àvila	Alonso de Àvila	Pere de Àvila	Jaume Antequera	Bartolomé Càrceres	Rupert	
C A N O N G E S								

Informació compilada a partir de les diverses fonts citades en el treball.

Figura 1: Carta manuscrita d'Alonso de Ávila

muy ilustre
señor

Carta y mandamiento de vna señoria ffescribi y todo genopllo como en el ore
 dito se contenia. y no qero q' yoze vna señoria rotmo ayer lunes ubo
 ocho dias por la mañana llego alla vna padre desta su raga q' le avia
 yo enbiado endomingo en la noche a mata mula pa q' significase
 avra señoria la hazana tan victoriosa q' el genoz do ju avia herho
 y ro tan pora q' e de enpender ta gra mpsa y sin muerte de persona e
 parezia adno factu y pa q' vna señoria mandase enbiar go rorro yet
 lunes por la mañana quando fue al palacio de vna señoria no le dexa
 ro dar ma carta antes le dixero algunos en especial vna camara
 q' en ninguna manera se podia dar ca y q' muchas avia llegado q'
 ninguna se daba q' estava vna señoria ffetraydo y se pues se asie
 rido todo lo q' vna señoria sabe de lo qual nos alaira tantapte q' lo
 ofensas e injurias q' se palabra en os ffescribido se la pte rotzaria no
 se de estrebr y no sola mete se palabra gmo en otras hasta no nos de
 rar entrar ni salir gmo ro muchas afetas y q' tar q' no nos saque
 el pa q' nos solia ro ser en la ciudad y tanto y mas nos tiene por
 pte rotzaria como si cada dia hablasemos avra señoria y da q'
 le pudiegemos dar todo el go rorro q' bastase pa su destruim y todo
 lo tenemos por bueno en padecer lo por lo q' to ra al fuirio de
 nro genoz y de vna señoria y al bie comun y no obstante todo es
 por q' imitemos otro ffesdor avia q' rcho algunos de stos padres
 si en esta ciudad no obediesse avra señoria y determinase darles que
 ffa q' saliesemos en proregio ro el ffissimo garrameto asuplir avra
 señoria mitigase el ffigor y cesase la execucio de su gra. yo ffespondi
 q' me veria en ello y tome este termino pa pedir si en ello hazemos enojo
 de se dario q' y lo tal supiese avra q' supiese q' nos avia se deffibar la
 raga no yra rotala voluntad de vna señoria. cuya vida y muy
 ilustre estado nro genoz domede y q' fue largos tpos a justo fuirio
 de esta su raga axdx se setiebre

de vna muy ilustre señoria
 muy afetuoso capellan y orador
 Alonzo de Avila

A. H. N.
 SUNA
 la señora duqsa no estubo y supliro aya esta por suya
 ya beso las manos de su señoria

Alonso de Ávila molt possiblement fóra germà de Pere de Ávila, un canonge del qual existeixen notícies de la seua presència a la col·legiata de Gandia des de 1544. Tots dos, juntament amb una germana d'ells Iolant Alfonsa de Ávila i Folguer, serien amb seguretat família del comptador i clergue del tercer duc de Gandia, Herrando Ávila.⁷⁶ A l'arxiu de Gandia hi ha una còpia microfilmada del testament del 23 de maig de 1548 de Iolant Alfonsa de Ávila, viuda de l'honorable Joan Folguer.⁷⁷

És molt possible que el cognom Ávila es corrompera al llarg del segle XVI per Dávila. Durant part de la segona meitat del segle XVI el majordom i procurador del duc Carles de Borja va ser Bartolomé Dávila. Aquesta informació apareix en alguns documents a l'Arxiu Municipal de Gandia.⁷⁸ En altres documents apareix Bartholomeus de Avila. El citat Bartolomé Dávila participa també en la subhasta pública dels béns de Juan González de Villasilpliz.⁷⁹

Les bones relacions d'aquesta família amb la senyoria es demostren amb els nombrosos càrrecs de confiança dels quals gaudien. Per la documentació sobre els canonges de la col·legiata, la major part extreta a partir dels protocols notariais del fons Osuna que hi ha microfilmats a l'arxiu de Gandia, sobretot dels notaris Melcior Monroig, Nofre Pérez de Culla, Benet Monroig i Pere Ximeno.⁸⁰

No sabem quan va morir Alonso de Ávila. Sí que es coneix que el 21 d'abril de 1544, en un document referent al *colector del menor*,⁸¹ s'indica un canvi de canongia d'Alonso de Ávila per Iacobus Antequera.⁸² Per tant, se

⁷⁶Sovint apareix a la documentació amb el nom de Ferrando Ávila o Hernando Ávila, també amb el càrrec de *Racional*.

⁷⁷Protocol notarial de Melcior Monroig signatura a l'arxiu de Gandia: fons Osuna, FC. 84.

⁷⁸AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1311, D.15-18. Pérez de Culla, 1556.

⁷⁹Vegeu (PONS FUSTER, 2004, p.102).

⁸⁰Per veure més sobre la importància historiogràfica dels notaris al Renaixement vegeu: (DURAN, 2004, ps.501-517).

⁸¹Una informació molt detallada sobre la funció del *colector del menor* es pot consultar a (PONS FUSTER, 2005, ps.259-269).

⁸²Arxiu de Gandia: Osuna, FC. 83, protocols del notari Melcior Monroig. Reproduït a (PONS FUSTER, 2003b, p.342).

suposa que possiblement va morir per aquestes dates. Com que als documents consultats el canonge Ávila només apareix a partir de 1536, cal pensar que abans d'aquesta data, en la qual ja era canonge, estava amb Francesc de Borja a la Cort Imperial. Amb seguretat l'any 1531 el trobem juntament amb Francesc de Borja i Leonor de Castro a la cort des d'on escriu al tercer duc Joan de Borja⁸³ o bé fent tasques *diplomàtiques* per al duc Joan de Borja, ja que en les escasses fonts que parlen sobre l'estada de Francesc de Borja a Barcelona no se l'anomena. Un tret important a tindre en consideració és el nom amb el qual se'l cita als documents. Normalment apareix com el *canónigo Alonso*,⁸⁴ altres com *Alfonsus Avila*,⁸⁵ i poques com a Alonso Ávila, encara que a la carta que reproduïsc signa fray Alonso Ávila.⁸⁶ Possiblement siga en tots els documents el mateix personatge, però és una qüestió que no es pot afirmar amb rotunditat, ja que altres autors parlen de Alonso Calleja,⁸⁷ canonge també, però en la documentació que he consultat no ha aparegut mai aquest Calleja com a mestre i sí com a orguener.⁸⁸ Vull repetir ací dos cites que es troben reproduïdes al llibre de Garcia-Oliver *Pedagogia Melodiosa: La música antiga a Gandia*:

“E a VI de juny, VI lliures, VII sous pagà a mossèn Alonso Calleja, organista, per aver adobat los òrguens de la seu. À-n'í pòliça data a XXXI de joliol DXXXI.”⁸⁹

“Ítem, VIII lliures, VIII sous pagà al canònigo Alonso per altres tans aquell pagà a dos mestres que vingueren adobar l'orgue y lo adobaren. À-n'í pòliça feta a XIII de giner DXXXVIII.”⁹⁰

⁸³La carta on apareix citat Ávila l'escriu Joan de Borja al Marqués de Llombai, reproduïda en (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.236).

⁸⁴Apareix en moltes cartes i al *Llibre Racional* de l'AHCG.

⁸⁵AHCG, *Manual de Consells*, B-17. 5 de juliol de 1537, Despeses de l'aniversari del cardenal Roderic de Borja on apareix *Alfonsus Avila* com a iudex. Reproduït a (GARCIA-OLIVER, 2000, p.61).

⁸⁶Vegeu figura 1 de la pàgina 26.

⁸⁷Considere que la suficient informació actual permet corregir l'afirmació de Creus on figura Alonso Calleja com a mestre de Francesc de Borja. Vegeu (CREUS, 2002, p.343).

⁸⁸Cal remarcar que en la documentació del segle XVI referent a Gandia la paraula *organista* o *organiste* fa referència a la figura de l'orguener, qui construeix o repara (*adoba*) l'orgue. Habitualment el que toca l'orgue apareix com a sonador d'orgue. Vegeu el *Manual de Consells* de Gandia: una aproximació en (OLASO, 2005, Festivitats del Corpus).

⁸⁹Reproduït en (GARCIA-OLIVER, 2000, p.59), extret de l'AHCG. *Llibre Racional*, B-448.

⁹⁰Reproduït en (GARCIA-OLIVER, 2000, p.62), extret de l'AHCG. *Llibre Racional*, B-449.

Aquest *canònic* Alonso és sens dubte Alonso Ávila i Alonso Calleja és possible que fóra sonador d'orgue, però en aquesta ocasió apareix com a reparador dels orgues de la seu, en cap cas canonge. En alguna publicació apareix com a organista de la col·legiata.⁹¹ Crec que aquesta darrera informació no és possible afirmar-la.

Desconeixem gairebé per complet la importància musical del canonge Ávila. Si realment era el mestre de Francesc de Borja, és de suposar que tindria molts coneixements musicals. Després d'haver consultat gran part de les biografies del sant, la mateixa dada es repeteix de manera abundant. Sí que és cert que Pedro Suau escriu les paraules de Tomàs de Borja, germà de Francesc de Borja en el procés de canonització d'aquest, on s'indica clarament que Ávila era mestre d'ambdós. Suau es basa en documents dels arxius dels jesuïtes. Per aquest fet i relacionant el *Cançoner de Gandia* amb la col·legiata de Gandia i la família Borja, jo no descarto que l'Alonso que apareix a les obres *Al jorn del Judici*, *Super Flumina Babilonis* i *Si oblitus freno* siga l'Alonso de Ávila del qual estem parlant. Altres autors especulen sobre la identitat d'aquest Alonso.⁹² Óscar Creus aporta la hipòtesi que l'Alonso del *Cançoner de Gandia* probablement fóra Alonso Calleja,⁹³ que en cap cas seria Alonso Ávila.

Una dada important per a la present investigació és l'existència d'un cantor anomenat Alonso de Ávila a la capella de música de la Catedral de Toledo en 1502. No ens és possible afirmar que aquest cantor (tenor) siga el mateix Alonso Àvila de Gandia, però és un indicatiu a tindre en compte per a futures investigacions. A la mateixa llista apareix un dels *seises* amb el nom de Juan de Avila.⁹⁴

Durant la present investigació he intentat esbrinar més coses sobre el canonge Ávila, que al meu parer té una importància cabdal en la vida musical de Gandia de la primera meitat del segle XVI i en les seues personalitats.

⁹¹Vegeu (CREUS, 2002, p.351).

⁹²Vegeu (CLIMENT, 1995, p.13. Introducció de Miquel Querol).

⁹³Vegeu (CREUS, 2002, p.343).

⁹⁴Aquesta llista està reproduïda a (KNIGHTON, 2001a, p.143).

També crec que aquest Alonso de Ávila realment era un músic destacat, encara que no he trobat suficient informació encara. He pogut constatar les dificultats que existeixen per a accedir a la documentació conservada en la col·legiata.⁹⁵ També és complicat seguir la vida d'aquest personatge a través dels protocols notarials, ja que molts d'ells són de difícil lectura. S'ha de suposar que Alonso Ávila va morir a Gandia. En una investigació futura pretenc cercar el testament i l'inventari de béns d'aquest canonge i, a través d'aquests, esbrinar més coses sobre la vida musical d'Ávila i Gandia.⁹⁶

En el *Quaderno delo quel Duq[ue] mi señor ha pagado por el padre Fran[cis]co...* apareixen un llistat dels deutes i deutors del duc de Gandia. El quadern cita la data aproximada de 1550. Hi ha una entrada referent a un pagament a Alonso Davila.⁹⁷ No podem afirmar que aquest Alonso siga el mateix del qual estic parlant, però és bastant probable que serien de la mateixa família, ja que els Ávila eren personatges destacats entre els estaments dirigents de Gandia.

Existeix una altra entrada, ara d'un cobrament per part del duc, on també es consignen en 1549 diners per a una sepultura a "los s[eño]res don Her[nan]do y don Alonso 351·3·2 p[ara] la sepultura". No he pogut identificar si aquests Hernando i Alonso són Ávila i de qui era la sepultura. De tota manera dubte que Alonso siga el canonge Ávila, ja que en 1543 ja no era membre del capítol col·legial.

Martí Garcia

Aquest canonge, juntament amb els següents Antequera i Càrceres són essencials a l'hora d'atribuir el *Cançoner de Gandia* a la col·legiata o bé a la cort dels Borja. Em remet a la pàgina 109 per a l'explicació sobre el motet *Vias*

⁹⁵El fons LAM: *Legado de Antonio Martí*, que aporta nombroses notícies sobre la vida de la seu.

⁹⁶La importància de l'estudi dels inventaris *postmortem* i les biblioteques particulars es pot estudiar a (CHEVALIER, 1976; BERGER, 1987; DADSON, 1998, 2001) i principalment per a llibres de música en (ROS-FÁBREGAS, 2001*a,b*, 2002).

⁹⁷AHN-Nobleza, *Osuna*, C.807, D.1, fol. 3v.

tuas Domine.

Existeixen notícies de la presència del canonge Garcia a Gandia des de 1539.⁹⁸ No es pot saber amb certesa, hui per hui, a qui va substituir Martí Garcia a la col·legiata, ja que la documentació sobre els canonges no és completa i des de 1536 fins 1539 van canviar gairebé la meitat del capítol de la seu. La incorporació més important sens dubte en aquesta època és la de Bernardo Pérez de Chinchón com a cabiscol. Com es vorà més endavant, el canonge Garcia és important pel fet d'haver coincidit en el temps i lloc amb altres dos canonges, Càrceres i Antequera. Explicaré posteriorment aquestes coincidències en el motet *Vias tuas Domine*. Si bé el cognom Garcia era molt comú a Gandia en la primera meitat del segle XVI,⁹⁹ no es coneix cap altre Garcia, clergue o canonge, o altra ocupació amb un mínim coneixement musical. Aquest canonge apareix en la subhasta pública dels béns de Juan González de Villasimpliz en 1548:

“Et primo ffonch venut hun libre intitulat sermons fratis Johannis Aguilani molt sotil a mossen Marti Garcia, canonge, per 1 sou 6 diners.”¹⁰⁰

A l'igual que s'ha explicat amb el canonge Alonso Ávila, ens seria útil per al coneixement més profund d'aquest tema trobar l'inventari de béns o el testament del canonge Garcia. Sabem que l'any 1556 encara formava part del capítol de la seu gandiana.¹⁰¹

Jaume Antequera

El citat canonge figura per primera vegada en la documentació existent a Gandia l'any 1544 però és molt probable que anteriorment ja s'haguera incorporat a la col·legiata. En una relació dels canonges de la seu del 21 d'abril de 1544 ja figura Antequera, probablement en substitució d'Alonso de

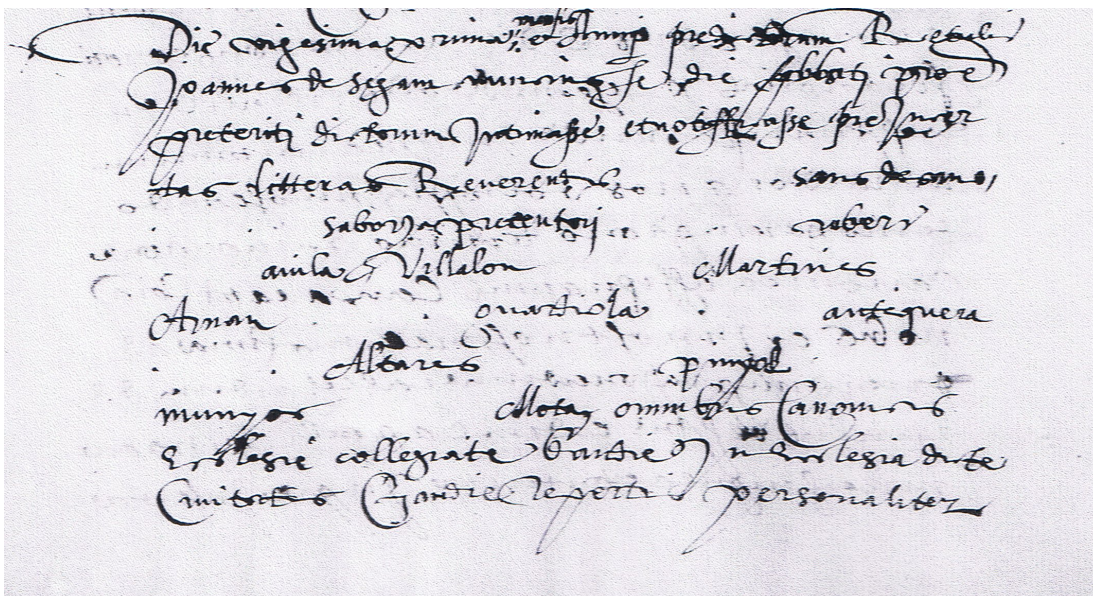
⁹⁸Protocols del notari Melcior Monroig. AHCG, microfilms Fons Osuna, FC 83, 84, 85. AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1099. El nom freqüent és Martinus Garcia.

⁹⁹Dades a partir del treball (PONS FUSTER, 2005).

¹⁰⁰Vegeu (PONS FUSTER, 2004, p.105).

¹⁰¹AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1311, D.15-18. Pérez de Culla, 4 de gener de 1556.

Figura 2: Document amb les signatures dels canonges i dignitats de la seu

Ávila. La importància d'aquest personatge és doble. Per una banda hem de pensar que si va substituir Ávila, i aquest a la col·legiata tenia una tasca musical,¹⁰² és molt probable que el nou canonge Antequera també tinguera certes habilitats musicals que poguera desenvolupar a la seu o bé al servei dels ducs, cal recordar de nou el patronatge dels Borja sobre la seu. Aquesta hipòtesi formulada s'enllaçaria amb la del motet *Vias tuas Domine*, que ja he citat en l'apartat del canonge Garcia.

Del canonge Iacobus Antequera, nom amb el qual apareix en els documents notariais referents a la col·legiata, tampoc no es coneix massa informació. No s'ha trobat ni el testament ni un possible inventari de béns. Sí que se sap que encara vivia el 1569, gràcies a un document en el qual signen els canonges i les dignitats de la seu en un procés contra el capítol de la seu de València.¹⁰³

És possible pensar en Antequera com una mena de *mestre de capella*, encara que aquesta hipòtesi és difícil de demostrar sense més documentació.

¹⁰² Aquesta hipòtesi depèn de les noves notícies sobre el canonge Ávila.

¹⁰³ AHN-Nobleza, Osuna, Llig. 1039, d.13.

En 1569 coincideix en el capítol col·legial amb el canonge Munyoz, el qual en 1586 apareix com a mestre de capella durant la visita de Felip II a Gandia.

Pere Ferrer

D'aquest personatge pràcticament no existeix documentació. He trobat el seu nom només als protocols de Melcior Monroig dels anys 1548 i 1549. Es va incorporar al capítol de la col·legiata abans de juliol de 1548. Hem de destacar aquest capitular de la seu per una qüestió: és possible que el canonge Petrus Ferrer siga Pedro Ferrer, teòric musical i prevere de Saragossa i autor del *Intonario general para todas las yglesias de España*.

Veurem algunes notes sobre el llibre de Ferrer per argumentar una de les meues hipòtesis, però en cap moment podem afirmar que els dos personatges siguen un mateix. No, almenys, fins que es trobe nova documentació, ja que la vida de Pedro Ferrer és pràcticament desconeguda. Sabem que va estar a Saragossa i allí va imprimir el seu *Intonario* i el va dedicar a l'arquebisbe Hernando de Aragón.

El títol del *Intonario* és el següent:

Intonario general para todas las / yglesias de España. / Corregido y en muchos lugares emendado. En el qual se han añadi/do los ocho tonos o modos de Miravete y las Prefaciones que / se cantan en la missa y el *Pater noster* / Con otras cosas muchas y muy necesarias para los sacerdotes que fueren zelosos de saber cantar las cosas que incumben a su profesión: conforme a lo que dize / el psalmista Psallite sapienter.//

Intitulase general a fin que generalmente sin perjuicio y / afrenta y sin imitar vna diócesi a otra puedan cantar en qual / quiera yglesia por el dicho intonario. // Con priveligo imperial./ M.D.XLVIII.

Aquest llibre va tindre una gran repercussió en la reforma del cant pla.¹⁰⁴ Segons la *Bibliografía aragonesa del siglo XVI*,¹⁰⁵ aquesta edició va ser molt rara. Es conserva un exemplar en la Biblioteca Nacional a Madrid, un altre al British Museum de Londres i un darrer a la *Seo* de Saragossa.

¹⁰⁴Vegeu (ASENSIO PALACIOS, 2004) i les noves aportacions a (BERNADÓ, 2006).

¹⁰⁵Vegeu (SÁNCHEZ, 1991, ps.355-357 i 93).

Formularé en el capítol sobre la *Visitatio* la meua hipòtesi sobre la presència de Pedro Ferrer. No seria sorprenent trobar al teòric aragonès a Gandia, vistes les bones relacions que hi havia a l'època i tenint en compte que Francesc de Borja va estar estudiant amb el seu oncle, Hernando de Aragón, a Saragossa.

Bernardo Pérez de Chinchón

El cabiscol Bernardo Pérez de Chinchón és un dels personatges de la vida cultural gandiana de la primera meitat del segle XVI que més interès ha despertat entre els historiadors i demés estudiosos de les obres d'Erasmus de Rotterdam. Aquest canonge va ser el primer traductor de les obres de l'humanista holandès al castellà i va ser un dels escriptors més destacats a les terres valencianes. La seua faceta com a músic és totalment desconeguda, encara que pels escrits en les seues obres deuria tindre amplis coneixements en matèria musical.

Farem un breu recorregut biogràfic a partir dels estudis de Pons Fuster i Parellada,¹⁰⁶ que al meu entendre són els que millor han estudiat la vida i obra de Bernardo Pérez de Chinchón, almenys en l'època gandiana.

Sembla ser que Bernardo Pérez era natural de Chinchón a la diòcesis de Toledo, però hui en dia encara no s'ha trobat la data de naixement.¹⁰⁷ Possiblement va nàixer a les acaballes del segle XV. Bataillon i altres estudiosos parlen de la seua etapa de formació com un expert coneixedor de molts idiomes i també amb un seguit de problemes amb la Inquisició. Aquests processos amb el *Sant Ofici* eren deguts a l'ascendència jueva del seu avi i la necessitat de l'habilitació per part dels conversos. Com bé indica Parellada, "ninguna base hay para suponerlo canónigo de la Catedral de Valencia, tal como ya demostró el propio fray Josef Rodríguez en el s.XVIII, aun así el citado error de Bonilla propició que muchos lo sigan repitiendo."¹⁰⁸ Aquesta

¹⁰⁶Vegeu (PONS FUSTER, 1995, 1996, 2003*b,a*, 2005) i (PARELLADA CASAS, 2000).

¹⁰⁷Vegeu (PARELLADA CASAS, 2000, p.135).

¹⁰⁸Extret de (PARELLADA CASAS, 2000, p.137).

afirmació de que va ser canonge de la seu valenciana és citada per estudis molt recents i va associada a la suposició que també tenia funcions musicals a València.¹⁰⁹ Aquesta afirmació no es pot demostrar, ja que no existeix cap estudi sobre el personal de la Catedral de València a la primera meitat del segle XVI. La documentació roman als arxius catedralicis en vistes de ser estudiada.

No sabem amb exactitud quan Bernardo Pérez va entrar al servei del duc de Gandia, però en la dècada de 1520 ja es trobava relacionat amb aquest. Joan de Borja va intercedir davant l'Emperador en 1528 per agilitzar l'habilitació dels familiars del cabiscol de Gandia.¹¹⁰

A partir de 1529 apareixen les primeres obres atribuïbles a Pérez de Chinchón publicades en València. En 1532 Pérez va publicar el *Libro llamado Antialcorano* a València. En aquest llibre ja figura la designació de *canónigo de Gandia*. Va continuar traduint i publicant obres d'Erasme i d'altres autors, i també pròpies només fins 1536, però no se sap ben bé quina va ser la causa per la qual va deixar d'escriure.¹¹¹ Per la documentació que he pogut recopilar sobre el capítol de la seu gandiana, fins 1536 el cabiscol va ser Francesc Joan Vilarnau, Bernardo Pérez apareix en 1537. És de suposar que passaria de canonge a cabiscol durant aquest període de temps.

La vida de Bernardo Pérez va discórrer en Gandia fins la seua mort en 1548. Els lligams amb la família Borja va ser molt estrets i podem dir que va ser un dels humanistes protegits del duc Joan de Borja i Francesc de Borja. Apareix també en els inventaris a la mort de Leonor de Castro¹¹² i com a marmessor d'altres testaments.¹¹³

Bernardo Pérez va morir a Gandia en 1548. El professor Pons va trobar el seu testament, redactat en valencià, entre els protocols notariais de

¹⁰⁹Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.35).

¹¹⁰Vegeu (PARELLADA CASAS, 2000, p.139). L'habilitació era la *neteja* de sang que demanaven els cristians nous.

¹¹¹Vegeu (PONS FUSTER, 2005, p.80).

¹¹²Vegeu (PARELLADA CASAS, 2000, p.142).

¹¹³Vegeu (PONS FUSTER, 2005, ps.78-88. Capítol sobre el cabiscol de Gandia).

Melcior Monroig.¹¹⁴ El dia 26 de juny va redactar testament i el 3 de juliol es feia lectura pública d'aquest, després d'haver transcorregut tres dies des del traspàs del cabiscol de Gandia.¹¹⁵ El seu inventari s'ha conservat també entre els protocols del notari Melcior Monroig. Desgraciadament l'inventari de llibres es va fer apart i de moment no s'ha trobat. Aquests inventaris facilitarien el coneixement més profund sobre la biblioteca personal de Bernardo Pérez de Chinchón i si entre aquests llibres es conservaven llibres amb música o de música. De moment no es pot més que seguir la recerca entre els diversos protocols i documentació abundant en el fons Osuna del AHN. L'herència d'aquesta llibreria faria comprendre moltes més coses sobre la vida a Gandia en la primera part del segle XVI.

Diego Sánchez

El canonge Diego Sánchez apareix des de 1548 al capítol de la col·legiata de Gandia com a cabiscol, però ja alguns anys abans apareix a la documentació. Sánchez era nebot de Bernardo Pérez i sempre va gaudir d'una bona situació social. El nomenament com a cabiscol es va produir el 24 de juliol de 1548 i el notari Melcior Monroig recull la cerimònia sencera en més de trenta folis.¹¹⁶ El nou cabiscol va substituir el seu oncle com a cabiscol de Gandia, però també va heretar el benefici de Sant Blai a la col·legiata de Gandia.¹¹⁷ Va ser marmessor en el seu testament, que curiosament està redactat en valencià i no en castellà, que era la llengua materna de Bernardo Pérez.

Diego Sánchez provenia de la diòcesis de Toledo "Rd. Dno. Didaco Sanchez presbitero toletani diocesis",¹¹⁸ i era fill de Isabel Pérez i Diego Sánchez

¹¹⁴AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1099, D.4-9. Melcior Monroig. Vegeu (PONS FUSTER, 2005, ps.82-88).

¹¹⁵Vegeu (PONS FUSTER, 2005, p.86).

¹¹⁶AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1099, D.4-9. Melcior Monroig. Citat en (PONS FUSTER, 2005, ps.268-269).

¹¹⁷Sembla ser que aquest benefici el va cedir en ser nomenat *precentor* de la col·legial de Gandia a Juan Mir, de la diòcesis de Barcelona. Vegeu (PONS FUSTER, 2003b, p.363). Cal entendre *precentor* com a cabiscol.

¹¹⁸AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1099, D.4-9. Melcior Monroig. Citat a (PONS FUSTER, 2003b, p.347).

qui havia sigut “despensero de la condessa de Chinchón”.¹¹⁹ Els hagiògrafs de Sant Francesc de Borja el mencionen des de l’arribada del duc a Gandia com a secretari personal i missatger de confiança. Va estar a Roma durant el 1547, 1548 i 1549 segons les cartes conservades i reproduïdes als *Monumenta Historica Societatis Iesu. Borgia*.¹²⁰ Possiblement va tornar abans de la mort del seu oncle Bernardo Pérez, encara que és un fet no suficientment documentat, ja que per exemple, no va prendre possessió de la cabiscolia de la seu, sinó que en el seu nom ho va fer el canonge Miquel Torró, procurador seu.¹²¹ En maig de 1549 el trobem de nou a Gandia, ja que està present en l’inventari dels béns de Gonzalo de Vega.¹²² No se sap fins quan va estar present a Gandia el cabiscol Sánchez. No he trobat tampoc cap referència a nous viatges per encàrrec de Francesc de Borja ni del duc Carles. El 1551 encara apareix documentada la seua presència com a cabiscol, però no en la visita del Cardenal Mendoza en 1557. És molt possible que estiguera absent, ja que tampoc hi ha cap altre *precentor* com a dignitat acompanyant el cardenal i el degà de la seu.

No tenim notícies sobre la vida musical d’aquest canonge. Com que no podem saber amb seguretat la funció concreta del cabiscol a la seu de Gandia, no puc afirmar que Diego Sánchez fora cantor ni músic. Per l’abundància de viatges i cartes cal suposar que era un bon diplomàtic i un funcionari fidel al duc.

Lluís Munyoz

El canonge Munyoz¹²³ hom creu que va ser el primer *Mestre de Capella* de la seu de Gandia. Creus dóna la referència a la documentació del LAM.¹²⁴ Com ja he dit, no m’ha sigut possible consultar aquesta documentació. Hi ha dos

¹¹⁹Citat a (PONS FUSTER, 2003b, p.346).

¹²⁰Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, ps.654, 656, 659 i 660).

¹²¹AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1099, D.4-9. Melcior Monroig. Citat en (PONS FUSTER, 2005, ps.268-269).

¹²²Vegeu (PONS FUSTER, 2003b, p.364).

¹²³O bé Monyós o Munyóz. Tot depèn de la documentació o bibliografia consultada.

¹²⁴Vegeu (CREUS, 2002, ps.346 i 369).

notícies referides a aquest fet a *La Seu-Collegiata de Gandia* quan s'informa de la visita del rei Felip II a Gandia:

“Lo dia que estigué Sa Magestat en la Seu, se li cantà un villansico que compongùe lo canonge Monyós, mestre de capella”.¹²⁵

“A 26 de ffebrer sa Mag(esta)t dinà en Bellús y entrà en Xàtiva (...) Anà a la Seu on estava lo Illmo. S(r) Patriarcha, don Juan de Ribera (...). Lo Illmo. S(r) Patriarcha envià a cridar a tots los canonges cantors, y [de la seu de Gandia] anaren lo canonge Munyós, Blesa, Geroni Guardiola, Batiste Sans, Oliver, Miravet, y Nofre Martines. (...) y dix la missa lo artiaça don Fedrich de Borja y fou missa resada. Tots los canonges de Gandia cantaren un villansico molt bo. Lo Illmo S(r) patriarcha volguè pagar tota la despesa que feren los canonges de Gandia (...) De tot asó testimoni yo, lo canonge Blesa, de vista.”¹²⁶

Se sap poc més del canonge Munyoz, el qual en cap document on figura, apareix designat com a mestre de capella. Amb seguretat el 1569 ja era canonge segons el document citat abans on apareix tot el capítol de la seu.¹²⁷

José Gay

Les notícies sobre José Gay (o Josepe) són bastant limitades. No se sap pràcticament res de la seua vida. Va ser mestre, hom suposa que mestre de capella, a Gandia. Era anomenat *valenciano* en l'única documentació existent que es coneix. Aquesta documentació està a Saragossa i està reproduïda en part al llibre de Calahorra.¹²⁸ S'hi mostren amb detall, gràcies a la *Crónica* del canonge Pascual Mandaura, les oposicions (juny de 1587), el nomenament i la defunció del mestre de capella Josepe Gay en 1587. L'obra musical de Gay es conserva gairebé tota a l'Arxiu del Col·legi del Corpus Christi de València.

“Josepe Gay, el maestro electo, había sido maestro de capilla en Gandía y es repetidas veces llamado *valenciano*, notificándose su origen.”¹²⁹

¹²⁵Vegeu (Her, 2002, p.465 i nota p.504).

¹²⁶Vegeu (Her, 2002, p.465. (ACG, *Recorts* 3. s/p. LAM, *ms.A*, ps.2r a 3v).

¹²⁷Vegeu AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 1039, d.13. Vegeu taula de canonges en la taula 1 de la pàgina 25.

¹²⁸Vegeu (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1977b, ps.54-56 i 349-354).

¹²⁹(CALAHORRA MARTÍNEZ, 1977b, p.55).

No hi ha notícies sobre la seua activitat, ja que va morir al cap de dos mesos i mig. El dijous 10 de setembre de 1587 esta datada la partida de defunció:

“A 10, murió Josepe Gay, maestro de Capilla de La Seo. Recibió los Sacramentos; enterróse en la capilla de San Valero de dicha iglesia, enterróse gratis.”¹³⁰

El capítol de *La Seo* no va eixir al soterrament, ja que com diu la crònica de Mandaura:

“y así pareció no saliese el capítulo a enterrar dicho maestro por las razones dichas, aunque salió a enterrar a Melchor Robledo, que aquello fue cosa particular por ser el personado tan preeminente.”¹³¹

L'única notícia que existeix a Gandia sobre Gay és la que oferix Creus citant Stevenson¹³² i no Calahorra. Segons Creus, Gay va entrar de mestre de capella a Gandia en 1587, però abandonarà el mateix any la plaça per anar a Saragossa, però no en cita cap font documental.

El cognom Gay és conegut a Gandia. Existeix una família Gay ja en la primera part del segle XVI¹³³, alguns dels seus membres amb molta influència. Jeroni Gay era clergue beneficiat en 1533 i Juan Baptista Gay canonge i vinculat a la família ducal.¹³⁴

Bartolomé Càrceres

La figura del canonge Càrceres mereix una mica més d'atenció en el meu treball degut principalment al fet que va ser un polifonista reconegut i algunes de les seues obres són conservades en el *Cançoner de Gandia*. De les peces que han arribat fins a l'actualitat, perquè com exposaré després se

¹³⁰(CALAHORRA MARTÍNEZ, 1977b, p.55). La notícia fa referència a l'arxiu catedralici: *La Seo, Difuntos*, libro 3º.

¹³¹Crònica del canonge Mandaura: (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1977b, p.354).

¹³²Vegeu (CREUS, 2002, p.346, nota 22 p.369) i (STEVENSON, 1992, p.537).

¹³³Vegeu (PONS FUSTER, 2005, p.307).

¹³⁴Juan Baptista Gay, canonge de València en 1592, *olim* canonge de Gandia, apareix com administrador dels béns i herència de Carles de Borja: AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 807, nº4.

sap d'algunes que hui en dia no es conserven, possiblement el corpus més important està en el manuscrit de la Biblioteca de Catalunya M1166/1967, altres en el *Cançoner d'Uppsala* i una darrera en el volum *Las Ensaladas de Mateo Flecha*. . . . Exposaré ací primerament les notícies conegudes de Càrceres i després alguns documents on apareix el canonge i que complementen l'escassa informació que es té encara sobre aquest compositor del Renaixement.

Cal deixar clara una premissa abans de començar amb l'enumeració de notícies. És aquella que va donar José María Llorens en el seu treball sobre quatre motets de Càrceres.

“Sorprende sobremanera la carencia total de noticias acerca de la personalidad del músico y compositor Cárceres: desconocido hasta el punto que se ignora su nombre de pila, aunque bien podría identificarse con un cierto Bartolomé Cárceres, pautador de los libros del duque de Calabria”.¹³⁵

Tots els musicòlegs han donat per suposada aquesta premissa que pareix que s'ha confirmat amb el temps.¹³⁶ L'obra de Bartolomé Càrceres ha estat àmpliament estudiada per alguns autors, però les dades biogràfiques pràcticament no es coneixien fins fa molt poc de temps. En l'actualitat encara se'n desconeixen gairebé els trets més importants, però ja es pot perfilar la trajectòria viscuda per aquest polifonista de la primera meitat del segle XVI.

Els autors que han estudiant en major o menor mesura l'obra de Càrceres han sigut H. Anglés,¹³⁷ M. Querol,¹³⁸ J. Climent¹³⁹ i Maricarmen Gómez.¹⁴⁰ Alguns autors com Querol atribueixen algunes peces anònimes del *Cançoner de Gandia* i del *Cançoner d'Uppsala* a Bartolomé Càrceres. Aquestes assignacions no es poden corroborar ja que no s'ha fet encara cap estudi exhaustiu i analític de l'obra de Càrceres.

¹³⁵Extret de (LLORENS-CISTERÓ, 1980, p.III).

¹³⁶Vegeu els primers estudis on apareix la figura de Càrceres a (PEDRELL, 1909), (ANGLÉS, 1935), (ANGLÉS, 1941) i (ANGLÉS, 1954).

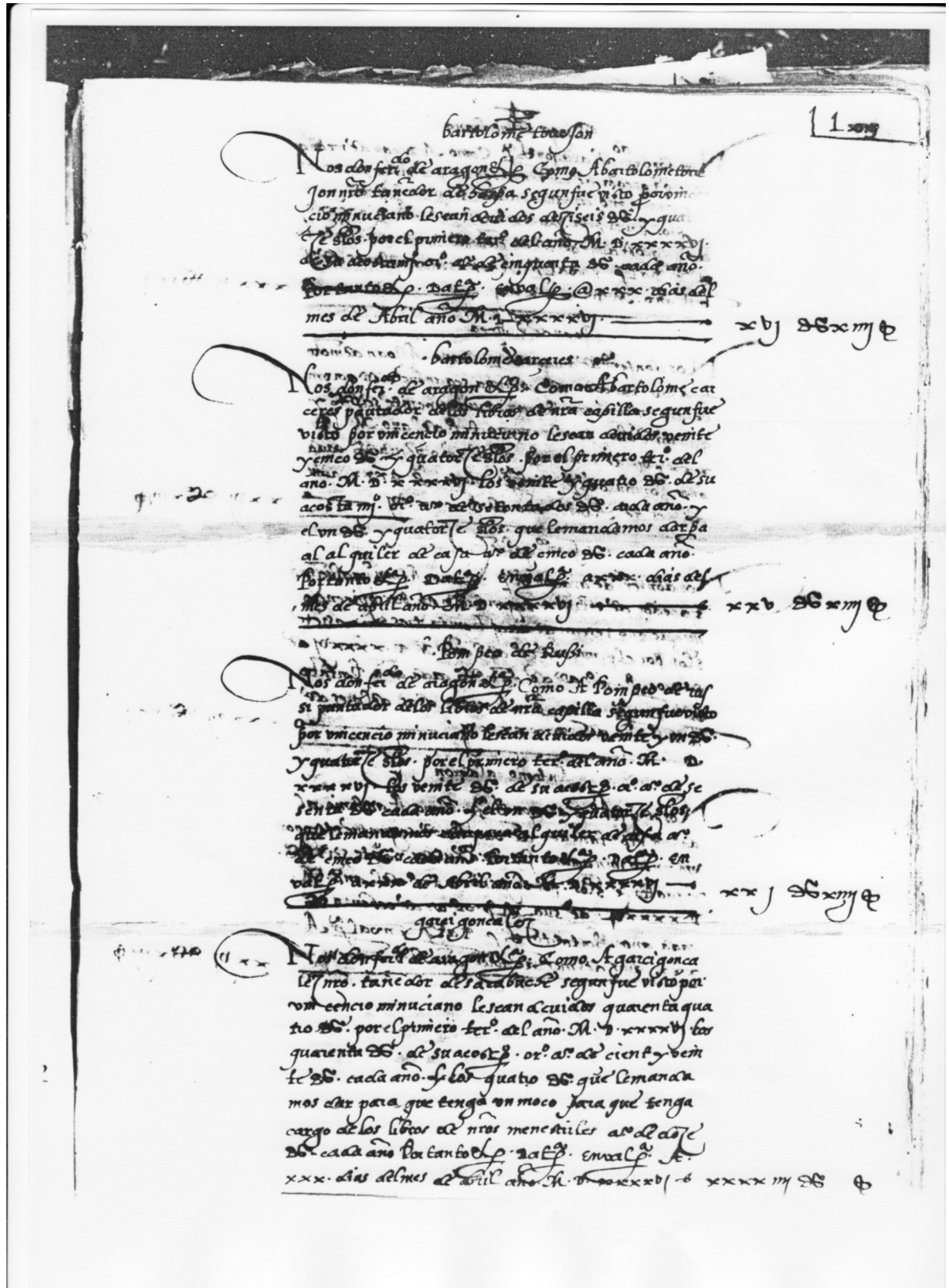
¹³⁷Vegeu (ANGLÉS, 1935).

¹³⁸Vegeu (QUEROL GAVALDÀ, 1979).

¹³⁹Vegeu (CLIMENT, 1995).

¹⁴⁰Vegeu (GÓMEZ MUNTANÉ, 1995a).

Figura 3: Full del Libro de Salarios de los Criados del Sr. Duque. AHN, Códices, 524b, fol.LXXIr.

La següent entrada en el *Diccionario de la Música Labor* tradicionalment ha estat acceptada fins la dècada dels 80, quan es van començar a publicar altres enciclopèdies, però la majoria d'elles continuen afirmant que Càrceres era valencià.¹⁴¹

“Compositor español desconocido, del s. XVI, pero que, según parece, era natural de tierras valencianas. Obras: Colegiata Gandía. *Et videte celestem sposam a 4v. Credo a 5v. Vias Tuas, Domine demonstra mihi a 4v. Elegit sibi dominus Beatum Joseph a 4v. 2 villancicos a 4. El jorn del Judici a 4.*”¹⁴²

L'única nota biogràfica que els musicòlegs van tindre durant molts anys va ser la proporcionada per Jaume Moll en el seu article *Notas para la historia musical de la corte del Duque de Calabria*¹⁴³ i que va servir per aprofundir en l'estudi de la capella musical del duc de Calàbria. En el còdex 524b del *Archivo Histórico Nacional* es conserva un document titulat *Libro de Salarios de los Criados del Sr. Duque. 1546*. Aquest còdex manuscrit, al qual Moll en el seu article dona signatura C.888, apareix el nom de “Bartolomé Carçeres pautador de los libros de n[uest]ra capilla”.¹⁴⁴ Moll va descobrir aquesta llista de salaris que juntament amb l'estudi de Ruiz de Lihory¹⁴⁵ van ser utilitzats per Romeu per a l'article *Mateo Flecha el Viejo, la corte literariomusical del duque de Calabria y el Cancionero llamado de Upsala*,¹⁴⁶ on es va crear el precedent del mal anomenat *Cançoner del Duc de Calàbria*.

Sobre la vertadera funció de Càrceres en la capella dels virreis de València s'ha especulat diverses propostes.¹⁴⁷ Pense que Càrceres ja era un compositor bastant reconegut en aquest època i que la seua funció no era precisament la de fer pautes als llibres. Sobre la tasca realitzada per Càrceres en

¹⁴¹Vegeu les entrades referents a Càrceres de Maricarme Gómez al *MGG: Die Musik Geschichte und Gegenwart* i *New Grove Dictionary of Music and Musicians*, de Màrius Bernadó a la *Gran Enciclopèdia Catalana de la Música*, i de Josep Maria Gregori a *Diccionario de la Música Española e Hispanoamericana*.

¹⁴²Extret de (ANGLÉS, 1954, p.448).

¹⁴³Vegeu (MOLL, 1963).

¹⁴⁴Vegeu AHN, *Códices*, 524B, folis LXXI, CXXXI I CCV. Vegeu figura 3 de la pàgina 41.

¹⁴⁵Vegeu (RUIZ DE LIHORY, 1903, ps.xxv i xxvi de la *Introducción*).

¹⁴⁶Vegeu (ROMEU FIGUERAS, 1958).

¹⁴⁷Vegeu els estudis (ROMEU FIGUERAS, 1958), (QUEROL GAVALDÀ, 1995), (CLIMENT, 1995) i (GÓMEZ MUNTANÉ, 1995a).

la capella del virrei, la de copista o *puntador* seria una possibilitat, i una altra hipòtesi podria ser que el document dels salaris del duc de Calàbria no haguera estat confeccionat correctament.

L'article del professor Romeu Figueres¹⁴⁸ al meu entendre va crear un precedent i uns malentesos històrics que costarà temps refer. En aquest estudi Romeu cita el compositor Càrceres com a deixeble de Mateu Fletxa *el Vell*.¹⁴⁹

“De la vida de Càrceres sabemos muy poco. Pero hay motivos suficientes para considerarle valenciano y relacionado con la corte del duque de Calabria, desde la cual probablemente pasó a la del duque de Gandía. Compuso la ensalada *La trulla*, que fue publicada en la repetidamente aludida edición en Praga.”¹⁵⁰

Els estudis posteriors sobre la figura de Càrceres no s'han plantejat la possibilitat que no fóra valencià. Després de la meua recerca bibliogràfica i documental la meua hipòtesi és que Bartolomé Càrceres no era valencià. Considere que aquesta dada no és significativa, però ja que alguns corrents musicològiques donen importància a la creació de l'*Escola Valenciana* de polifonistes, no està de més introduir algunes notícies i dades trobades. Els estudis de Pedro Calahorra sobre la música a Aragó donen alguna informació al respecte.

Un inventari de 1546 que recull els llibres de cant que hereta el nou mestre de capella de la *Seo* de Saragossa. Jaime Talamantes inclou entre altres llibres interessants la següent entrada:

“Libro viejo que comienza Et Incarnatus, roto, y acaba en el Magnificat de Càrceres del 4º tono”¹⁵¹

Cal pensar que si un llibre és vell ja en 1546 i a més se'n cita l'autor, és molt probable que aquest compositor ja fora bastant conegut, almenys en l'entorn aragonès. El mateix Pedro Calahorra va transcriure uns inventaris conservats a la catedral de Tarazona i que són de molt de valor per aquest

¹⁴⁸Vegeu (ROMEUFIGUERAS, 1958).

¹⁴⁹Vegeu (ROMEUFIGUERAS, 1958, p.50).

¹⁵⁰Extret de (ROMEUFIGUERAS, 1958, p.50).

¹⁵¹Reproduït a (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1977b, p.22).

estudi. Tenint en consideració aquesta dada sobre la música que existia a la catedral de Tarazona, es pot confirmar que la música de Càrceres ja faria anys que circulava. Existeixen tres inventaris de llibres de cant amb la música del segle XVI. En dos d'aquests inventaris apareix una obra de Càrceres i una altra del Duque de Gandia.¹⁵² Aquests inventaris es cataloguen com Inv. 1 i 2. En el primer apareix *Lamech. O vos omnes*¹⁵³ de Carceres i *Exaltata est* del Duque Gandia.¹⁵⁴ Desgraciadament ni la font nº4 ni la nº5 que citen aquests inventaris no es conserva a la catedral de Tarazona.

Vull citar alguns trets curiosos que apareixen en aquests manuscrits. L'aparició de compositors que també es troben al *Cançoner de Gandia* no fa més que reafirmar el que he dit sobre la circulació de música i músics en tots els territoris. Els compositors relacionats són Verdelot, Cepa, Pastrana, Baldwin, Joan Pérez i el propi Càrceres. Als inventaris existeixen algunes obres amb el nom Alonso. L'autor que va confeccionar aquests inventaris va diferenciar entre Alonso i Alonso d'Alva. Caldria esbrinar alguna cosa més sobre les obres d'aquest Alonso, per si fóra possible que les obres del *Cançoner de Gandia* amb el nom Alonso tingueren relació o bé foren d'Alonso d'Alba. Una altra curiositat és la presència del *Planxit Autem David*, un motet de Josquin, el principi del qual és molt semblant al *Liber generationis* del M1967 i seria indicatiu de la coneixença d'aquesta obra també a la Península Ibèrica en èpoques primerenques.

Una dada important en aquest apartat la proporciona Tess Knighton en el seu article sobre la circulació de la polifonia a nivell europeu.¹⁵⁵

“Es típico que al incluir en los inventarios estos libros de polifonía manuscritos se les identificara por el repertorio que tenían antes que por las obras de compositores particulares. Así, estos libros incluían obras de músicos locales, especialmente los maestros de capilla de la catedral, además de obras de compositores de renombre y difusión internacional (es el caso de SaraP 17 que incluye dos obras de Josquin). El único compositor mencio-

¹⁵²Vegeu (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1992).

¹⁵³En el inventari nº 2 està transcrit com *Lamench. O vos omnes*.

¹⁵⁴En el inventari nº 2 està transcrit el nom com Duque de Gandia.

¹⁵⁵Vegeu (KNIGHTON, 2005).

nado por su nombre en los manuscritos listados en el inventario de 1546 es Càrceres.”¹⁵⁶

Segons les paraules de la reputada musicòloga, o bé Càrceres era un mestre de capella (o polifonista reconegut) o bé era un mestre de fama internacional. Es de suposar que la segona opció resulta gairebé inversemblant perquè els estudis d'aquest període a nivell europeu són molt complets. Cal pensar aleshores que Càrceres era un compositor bastant reconegut en el seu entorn i voltants. Per tant, no ha de resultar estrany trobar-lo adscrit a les corts dels ducs de Calàbria o a la dels ducs de Gandia, encara que amb un càrrec de canonge de la col·legiata. Si al mateix temps es consideren les atribucions, algunes d'elles semblen bastant encertades, de les obres del *Cançoner d'Uppsala* i al mateix temps també de les *Ensaladas de Mateo Flecha*, crec que cal pensar que Càrceres era un polifonista conegut i reconegut i que possiblement encara no ha estat adequadament estudiada la seua trajectòria.

Les notícies referents a l'estada de Càrceres a Gandia no són massa nombroses però en citaré algunes d'aportades pel professor Pons, una referida en els *LAM* i altres per mi.

En el llibre de Pons sobre la vida a Gandia en la primera meitat del segle XVI es fa referència a Càrceres com a canonge de la seu a partir de 1548. No s'ha trobat encara l'acta capitular del nomenament com a canonge. La data més antiga sobre Càrceres a Gandia és del 8 de juny de 1548.¹⁵⁷ Cal suposar que el seu nomenament com a canonge s'hauria produït poc temps abans. Per desgràcia encara no ha aparegut cap document entre 1546 i aquests de 1548 per poder saber amb exactitud la data d'incorporació de Càrceres i els altres canonges. Amb quasi total probabilitat, Càrceres va passar de la capella del duc de Calàbria a la col·legiata de Gandia; és més, podria ser que haguera compaginat durant algun temps els dos càrrecs. El nomena-

¹⁵⁶Extret de (KNIGHTON, 2005, ps.342-343).

¹⁵⁷Vegeu (PONS FUSTER, 2003b, p.347). Vegeu també figura 4 de la pàgina 46. AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1099, D.4-9. Protocols de Melcior Monroig.

Figura 4: AHN-Nobleza, Osuna, Llig.1099, D.4-9.

In Deum die et annos
 In Deum amen et nos Michael mon
 storo Joannes arbuxerh Michael vero Pe
 trus Petrus Martinus garria Petrus de
 ailla Jacobus antioqueus Petrus ferret
 et bartholomeus canones omnes canones
 prebendati sine collegiata et sine domo ad
 pane convocati et congregati in domo ca
 pitulati quam extra suam ecclesiam juxta
 tamen eam habemus ubi proximibus
 et alijs omnibus et justis faciendis et fir
 mandis ac negocijs hinc pertinandis

ment com a canonge de la seu té una explicació bastant lògica. Els ducs, com a patrons de la col·legiata, tenien la potestat de nomenar els canonges. És bastant probable que la designació portara associada alguna altra tasca al palau o la recent creada universitat. Es desconeix la funció concreta de Càrceres. També es desconeix quin grau de canonge tenia i si tenia ordes majors adquirides. A la llista de salaris de la capella dels virreis no apareix com a *mossén*, a la documentació de Gandia tampoc, excepte en unes notícies posteriors.

En 1557 Bartolomé Càrceres estava encara a Gandia i tenia un càrrec important en el capítol de la seu segons s'interpreta de la següent notícia d'octubre de 1557 durant la visita a Gandia del Cardenal Mendoza.

“Otro día, que fue lunes y día de San Francisco, fue a Missa [el cardenal] a Santa Clara y, acabada y bien solemnizada, entró dentro del Monasterio solo, con cinco que le acompañaron y fueron dos clérigos privados y criados suyos y los otros fueron el Deán Sanz y el Canónigo Tristany y e Canónigo Càrceres.”¹⁵⁸

¹⁵⁸Extret de (Her, 2002, p.463).

Figura 5: AHN-Nobleza, Osuna, C.1039, D.32.

N. 7..... En 9 de Oct. de 1559. ante el magnifico M.^o Frac.^o de Barreros, Cav.^o Just.^o y Juez Ordin.^o de la Ciudad de Gandia, comparecieron M.^o Bartolome Carceres, Canonigo Sindico de la Coleg.^o de Gandia, y M.^o Bartolome Davila May. y Proc.^o de D.^o Carlos de Borja Duq.^o

Figura 6: AHN-Nobleza, Osuna, C.541, D.19.

En 9 de Octubre de 1559. ante el magnifico M.^o Francisco de Barreros, Cavallero Justicia y Juez Ordinario de la Ciudad de Gandia, comparecieron M.^o Bartolome Carceres, Canonigo Sindico de la Colegial de Gandia y M.^o Bartolome Davila, Mayor domo y Procurador del turno. Sr. D.^o Carlos de Borja Duque de Gandia, pidiendo se le diese informacion de testigos para ver si lo que los turnos. Sr. Duques por descomos de dicho Sr. D.^o Carlos habian gastado de propios en la Colegial de Gandia y las Alajias que le habian da do. M.^o Davila dicha informacion. Criterial Salles Grebanos del Tribunal del expresado Justicia. Dijeron los testigos (que

El canonge Càrceres era ja un membre destacat entre el capítol de la seu en aquesta època. En març d'aquest mateix any va ser marmessor del testament de mossèn Francesc Guardiola, domer de la col·legiata de Gandia juntament amb Gaspar Puyol.¹⁵⁹ En aquest document no apareix altra designació a banda de canonge.

És possible que ja fóra canonge síndic durant l'estada del Cardenal Mendonza com apareix en la següent notícia i que és la darrera que es té constata de la presència de Càrceres a Gandia. Vegeu figura 5 i 6 de la pàgina 47.

“En 9 de Octubre de 1559 ante el magnífico Mossén Fran-

¹⁵⁹Vegeu AHN-Nobleza, Osuna, Llig.1311, D.15-18. Protocols del notari Pérez de Culla.

cisco Barreres [...] comparecieron Mossén Bartolomé Cárceres, canónigo síndico de la Colegial de Gandía y Mossén Bartolomé Dávila, Mayordomo y Procurador del Excmo Sr. D. Carlos de Borja.”¹⁶⁰

Per últim cal citar una notícia citada per R.Schwartz en la seua tesi. Una fa referència a un document de 1559 on s'especifica el capítol col·legial i s'anomena a Càrceres: “Mossen Bartolomé Cárceres, canónigo síndico.”¹⁶¹ No sé si aquest document serà també una còpia de les notícies que he citat més amunt.¹⁶²

Sobre l'ensalada *La Trulla* i les possibles relacions de Càrceres amb Mateo Fletxa *el Jove* i amb Joan de Borja parlaré en l'apartat dedicat a les fonts musicals relacionades amb Gandia.

Per finalitzar aquest extens capítol dedicat a la col·legiata de Gandia i al personal habitual que hi vivia, he de dir que hi ha algunes informacions que no he pogut corroborar degut a la impossibilitat d'accés a certes fonts documentals. D'altres queden per a estudis posteriors com la possibilitat que el secretari de Francesc de Borja, Nofre Martínez que va ser canonge en 1551, fóra el mateix Nofre Martínez que apareix com a *contrabajo* en les nòmines de la capella del duc de Calàbria. La funció real del cabiscol, dels sotscabiscols i d'altre personal de la seu. Cal revisar documents referents a la col·legiata en diversos arxius com el fons *Osuna* del Archivo Histórico Nacional, els fons de l'Arxiu del Regne de València, altres centres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i un d'important com és la documentació conservada de la *Seo* de Saragossa i altres centres aragonesos.

¹⁶⁰Aquest document fa referència a unes disputes entre la col·legiata de Gandia amb el capítol de la Catedral de València i els dos emissaris van ser enviats per actuar de part de Gandia. No he trobat el document original on apareix aquesta informació. El text citat és extret d'unes notícies sobre la seu que el canonge Josep Sala va recollir en el segle XVIII. AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.1039, d.32. També existeix una còpia d'aquest document en AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 541, n° 19. Aquest darrer datat el 22 de setembre de 1765.

¹⁶¹Citat de AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.541, n°19. Reproduït només aquesta frase a (SCHWARTZ, 2001a, p.466).

¹⁶²Vegeu les altres explicacions de Schwartz a (SCHWARTZ, 2001a, p.509). Crec que no aporten més del que ja he citat.

Els orgues

La presència a la col·legiata d'un instrument com l'orgue era un fet indiscutible en qualsevol església de cert nivell. A Gandia, i més després d'haver-se convertit en col·legiata, l'existència d'un orgue¹⁶³ està ben documentada ja des del segle XV.¹⁶⁴ Seguint l'estudi de Garcia-Oliver he comprovat que ja al 1419 hi ha notícies sobre l'organista i els manxadors. Per la documentació conservada a l'Arxiu Municipal de Gandia, que ha treballat Ferran Garcia-Oliver, i ens els *Manuals de Consells* que he consultat, es veu la gran estima que tenia la Vila a l'orgue de la seu. Gairebé tots els aspectes musicals dels quals tracta el consell de la ciutat i que apareixen a la documentació consultada són referents a l'orgue de la seu. L'any 1527 s'encarrega al mestre orguener Joan de Orna la construcció d'un nou orgue per a la seu.¹⁶⁵

Un tret curiós a la documentació és la repetició de la presència de la paraula *òrguens* que ens dóna la idea que hi hauria dos orgues. És possible que l'antic orgue no es derruís i es mantingueren ambdós durant un temps o bé quan es parla de *los orgues* es faça referència a un altre de més menut o positiu utilitzat per als oficis diaris. Aquesta cita és un exemple:

“Ítem, VII lliures, XVII sous IIII [diners] pagà per manament dels dits jurats al qui adobà los òrguens de la sglésia, en part de aquelles XVI lliures que lo organiste havia de haver per los treballs de adobar dits òrguens, com la demasia havien pagat lo senyor duch y lo capítol de la seu. Consta ab pòliça o mandato dels dits jurats dirigida al racional feta a 13 de maig de 1547.”¹⁶⁶

No existeix un cens complet d'organistes. A la documentació trobem la paraula organista, però sempre fent referència a l'ofici d'orguener. A l'estudi de Garcia-Oliver malauradament ens falten els organistes de la seu al segle XVI.¹⁶⁷ Només hi ha referència a Jaume Guitart fins 1496 i Gregori Cas-

¹⁶³Per veure més informació sobre els orgues de la seu de Gandia al llarg de la seua història recomane consultar (GARCIA-OLIVER, 1997).

¹⁶⁴Oscar Creus dóna les primeres notícies a l'agost de 1442. Vegeu (CREUS, 2002, p.347).

¹⁶⁵Creus diu que la construcció del nou orgue és en 1520 però no cita cap font. Vegeu (CREUS, 2002, p.347).

¹⁶⁶Reproduït a (GARCIA-OLIVER, 2000, p.63), extret del *Llibre Racional*, B-449. 13 de maig de 1547.

¹⁶⁷Vegeu (GARCIA-OLIVER, 2000, p.193).

tany a partir de 1587. A partir d'altres fonts i de l'estudi de Creus figuren mossèn Besant en 1501, Alonso Calleja en 1531,¹⁶⁸ mossèn Ferrer en 1542, Francisco Domingo en 1578 i Pere Lluís Soriano en 1585, posteriorment ja apareix Gregori Castany, encara que només uns mesos perquè es reincorpora Pere Lluís Soriano¹⁶⁹ al mes de novembre. En cap dels dos llocs on he vist el nom de Soriano, no figura que siga clergue. També, segons sembla per la documentació, el tal Castany no era canonge. Tampoc no s'indica si era clergue o beneficiat. Açò podria ser indicatiu del primer organista no clergue de la col·legiata de Gandia.

Un tret molt característic que cal destacar en aquest capítol és el finançament de l'orgue, o orgues, de la col·legiata de Gandia. A través de les notícies i documents conservats, puc constatar que aquest finançament es dividia en tres parts iguals. Una per al Consell de la vila, l'altra per al capítol col·legial i la darrera per a la casa del duc. Sempre els jurats eren els encarregats, a través del racional o d'algun clavari, de manar *adobar*¹⁷⁰ l'orgue de la seu, encara que el pagament es feia normalment en tres parts iguals. Existeixen disputes i processos per la falta de pagament d'alguna de les parts. Hi ha documentat un litigi dels jurats de la vila contra el capítol de la seu per la reparació de l'orgue i la necessitat de construir-ne un de nou pels volts de 1574.¹⁷¹ Aquest procés, *el plet de l'orgue*, permet entendre molt bé la gran estima que tenien els jurats de la vila cap a un emblema com l'orgue de la seu, que representa part del poder local dins del món religiós. Aquests comportaments es pot trobar en altres indrets geogràfics.

És molt interessant també veure el procés de construcció d'un orgue a Gandia, des del carregament del *Censal*¹⁷² fins a l'acabament, incloent-hi els

¹⁶⁸Creus l'anomena canonge. Segons la meua informació no es pot constatar i no concorda amb la documentació consultada.

¹⁶⁹Creus diu que aquest organista apareix com a organista de la Catedral de València en 1599, però no en cita la font.

¹⁷⁰Adobar és l'acció de reparar o afinar els orgues o altres instruments.

¹⁷¹Vegeu els documents reproduïts a (GARCIA-OLIVER, 2000, ps.66-76).

¹⁷²El censal era una espècie de préstec hipotecari en aquella època però sense un termini d'amortització.

imprevistos i les bones tasques d'alguns dels treballadors,¹⁷³ per poder entendre el que suposava la construcció d'un orgue a una església. L'*organista* Joan d'Orna,¹⁷⁴ segons la documentació, tenia una elevada reputació i un gran consideració per part de la vila de Gandia.

¹⁷³Es pot seguir aquest procés a (GARCIA-OLIVER, 2000, ps.45-58).

¹⁷⁴El cognom de l'orguener sovint apareix escrit com Horna.

Altres institucions religioses

L'entorn religiós

No es pot parlar globalment de les institucions d'una ciutat si no s'hi inclou els ordes monàstics. A Gandia durant el segle XVI es poden trobar diverses congregacions clericals diferenciades clarament d'una institució tant poderosa com era la col·legiata. Els dos pols principals es troben representats, per una banda, pel Convent de les Clarisses, i per una altra pels jesuïtes, encara que no podem oblidar el convent de Sant Roc de l'orde franciscana. Gandia va ser un dels llocs principals per a la Companyia de Jesús des de gairebé els primers anys fundacionals, encara que a Gandia no s'instauren oficialment fins els volts de 1545.¹⁷⁵

La influència en la vida religiosa de la ciutat de les idees reformistes franciscanes i els nous aires aportats per la Companyia van configurar en certa manera alguns trets espirituals de la ciutat. En són clars exemples la vida de Francesc de Borja, els seus fills i molts religiosos que optaren per una vila com Gandia per desenvolupar la seua tasca religiosa.

El Convent de les Clarisses

La vida interna al Convent de les clarisses ha estat estudiada en diversos treballs.¹⁷⁶ Em remet a ells per a un aprofundiment en la matèria. Pel que fa

¹⁷⁵D'aquest any data l'acceptació per part d'Ignasi de Loyola per començar la construcció del col·legi de la Companyia de Jesús a Gandia.

¹⁷⁶Vegeu (CARRILLO OFM, 1616; PASTOR, 1655; Cla, 1882; AMORÓS OFM, 1960, 1961; GARCÍA DE LA HERRAN, 1995).

a la vida musical, que és allò que m'interessa, cal dir que les clarisses, segons diu la tradició, tenien el privilegi papal de tindre exposada la Sagrada Forma en Setmana Santa. La butlla papal, que també segons les cròniques va ser cremada per una monja, conferia al convent la prerrogativa especial citada que s'exhibia entre Dijous Sant i Diumenge de Glòria. Hom creu que a partir d'aquesta butlla es va instaurar la celebració de la *Visitatio Sepulchri*, de la qual parlarem en un altre capítol.

La vida espiritual del convent era, des de la seua segona refundació, un model d'austeritat i de rigorosa vida monàstica segons les regles de Sant Francesc i la reforma clarissa. No crec convenient parlar ací sobre les fundacions del convent, ni de la importància que van tindre arreu de la Península Ibèrica com a exemple a seguir, però cal remarcar que les clarisses, arran de la incorporació de membres de la família Borja, van augmentar la seua fama coneguda.¹⁷⁷

Encara que la vida conventual a Gandia era bastant severa, les dones *borgies* van tindre un paper destacat, sobretot les filles i la mare del tercer duc de Gandia, Joan de Borja, encara que per damunt de totes va predominar l'abadessa sor Francisca de Jesús. Aquest era el sobrenom que va usar Isabel de Borja i Enríquez, germana del tercer duc.

En 1552 Isabel de Borja va fundar, juntament amb cinc monges més, un convent a Casa de la Reina, La Rioja. Aquest convent no va tindre molt d'èxit i als cinc anys el van abandonar i van anar a Valladolid, des d'on naixeria el nou convent de Las Descalzas Reales de Madrid. Sobre Las Descalzas Reales de Madrid parlaré un poc més detalladament en l'apartat dedicat a Joan de Borja i Castro. Sobre la música d'aquesta institució hi ha abundant bibliografia.¹⁷⁸

¹⁷⁷Per aprofundir sobre la història de les clarisses i la seua vida conventual i humanística cal seguir els següents treballs: Vegeu (Cla, 1882; AMORÓS OFM, 1960, 1961; PONS FUSTER, 1995; LA PARRA LÓPEZ, 2002) i especialment el capítol dedicat a les monges de Santa Clara a (PONS FUSTER, 2005).

¹⁷⁸Recomane consultar per al període del qual tracte: (OLMOS, 2003; SUBIRÁ, 1957; CAP-DEPÓN VERDÚ, 1997; MOLL, 1957; MOTA MURILLO, 1998).

Collegi de Sant Sebastià i Universitat de Gandia

La gran obra de Francesc de Borja a la ciutat de Gandia va ser la creació del Col·legi de Sant Sebastià i la Universitat de Gandia,¹⁷⁹ primera dels jesuïtes. La fundació d'un col·legi era una idea que tenia Francesc de Borja des de la seua arribada a la ciutat en 1543. Segons els historiadors de la Companyia, el nou col·legi de Gandia va ser la primera institució que va donar classes a xiquets de fora de la Companyia de Jesús. El nou edifici es va començar a construir al solar contigu a l'ermita de Sant Sebastià i és per això que el col·legi va adoptar aquesta advocació. El 4 de maig de 1546 es va col·locar la primera pedra després d'una cerimònia solemne presidida per Pedro Fabro, primer sacerdot de la Companyia. Segons el testimoni de Fabro:

“La mañana que yo partí de Gandía, muy contento y dejando a todos contentos, dije Misa primero en San Sebastián, que es donde se hace el colegio, y después de Misa, en la cual estuvo el duque y sus hijos, fuimos a poner las primeras piedras en el colegio, con cierta bendición que yo solemnité con siete salmos”.¹⁸⁰

La celebració es va fer amb gran solemnitat i amb música, possiblement interpretada per la mateixa capella del duc.

El col·legi es va convertir en Universitat, fins i tot abans d'estar acabades les obres, gràcies a la butlla papal de Pau III del 4 de novembre de 1547 per la qual s'equiparaven els privilegis amb els de les universitats de València, Salamanca i Alcalà. Ignasi de Loyola acceptava que la Companyia es fera càrrec de la universitat al mateix temps que es fixaven el nombre de càtedres.¹⁸¹ Les canongies de la col·legiata de Gandia des d'un principi tenien associades quatre càtedres, comunament dites pabordies. No és d'estranyar doncs que alguns dels canonges de la seu, cal recordar que eren designats pels ducs, foren portats expressament per a la docència a la universitat, a l'igual que per a desenvolupar altres funcions.

¹⁷⁹Per un estudi més profund sobre la creació de la Universitat a Gandia cal revisar: (SANZ Y FORÉS, PASCUAL, 1888. Reed. 1970; Gar, 1989).

¹⁸⁰Extret de *Fabri Monumenta* 424, reproduït en (DALMASES S.I., 2002, p.75).

¹⁸¹En un principi n'hi havia huit: tres de gramàtica i humanitats, tres d'arts o filosofia i dos de teologia. En 1549 les càtedres es van canviar a cinc: dos de gramàtica i llengua llatina, dos de dialèctica i filosofia natural i una darrera de teologia escolàstica.

El primer de març de 1549 Andrés Oviedo va prendre possessió com a rector del col·legi i universitat de Gandia i es declarava oficialment inaugurada. Cal dir que existeix un volum titulat *Libro primero de la Universidad de Gandia*, i que es conserva a l'Arxiu Municipal de València, que conté dades i documentació sobre els graduats a la universitat entre 1549 i 1645. Cal destacar que apareix el duc Francesc de Borja com a doctorat en teologia l'any 1550.¹⁸²

El document del 24 de setembre de 1678, que es reproduïx a la figura 7 de la pàgina 56, pot ajudar a entendre la possible capella musical que va existir a col·legi de Sant Sebastià, encara que es desconeix la data de creació. Mossèn Vicente Ferriz capellà del Col·legi, envia una carta al duc de Gandia per a preparar la festivitat de Sant Francesc de Borja.

“Con sumo alborozo recibo la de V[uestra] Ex[celencia] por verme favorecido con sus preceptos y mandatos, por lo que puede asegurarse V[uestra] Ex[celencia] quedara promptamente obedido con los dos Villancicos a 12 y seran de el Maestro de nuestro Real Colegio con los asuntos que me manda.

Señor, para cantar villancicos a 12 me parece no abrá cumplimiento de voces en esa Santa yglesia sigue presisamente sea de valer V[uestra] Ex[celencia] de fuera (aunque yo no me juzgo por tal) pero si acaso pareciere a V[uestra] Ex[celencia] el que yo sea de algún útil para el servicio de mi Santo S[a]n Francisco de Borja y de V[uestra] Ex[celencia] para ese novenario, se podrá dignar V[uestra] Ex[celencia] en mandar avisarme para el día que fuere de su maior gusto, para que con prompta obediencia me ponga a los pies y preceptos de V[uestra] Ex[celencia].”¹⁸³

Aquest document dona a entendre que la capella de música de Sant Sebastià tenia un mestre de capella i uns cantors, però que mai van ser en número tan gran per poder cantar villancets a 12.

En relació amb el col·legi o la universitat de Gandia existeix una font musical possiblement relacionada. Es conserva a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat el manuscrit Ms 1085 de música polifònica, el qual conté obres provinents d'algun col·legi de jesuïtes valencià, o bé València o bé Gandia.

¹⁸²No he pogut consultar aquest volum. Caldrà estudiar-lo per si s'hi poden trobar alumnes de la universitat que tinguen interès per la present investigació.

¹⁸³AHN-Nobleza, *Osuna*, CT.230, D.36.

Figura 7: AHN-Nobleza, Osuna, CT.230, D.36.

H.

Excmo Sr. Micer. ~

Consumo del forro, Reuibo la de Veto
 por uerme favorecido con sus preceptos y man-
 dados, por lo que puede asegurarse Veto
 quedara prontamente obediendo con los
 dos Villancios a la yteran de el Maestro
 de nuestro Real Colegio con lo aturpado que
 remanda. ~

Seior para contar Villancios a la ne pa-
 rece no abra cumplimiento de Voces en la
 Sane y gloria si se presentamente sea de
 Valor Veto de afuera (aunque yo no
 me juzgo por tal) pero si acato por uero
 a Veto el que yo sea de algun Val para
 el servicio de mi Santo Sr. Francisco del sorto
 y de Veto para el novenario, se podra
 dignar Veto en mandar a uitar me para
 el dia que fuere de un aior guseo, para que
 con pronta obediencia se ponga a los pies y pre-
 cepto de Veto. Cua vida cum de el dho
 año in fin ent un aior grande de Veto y
 de nubre a 24 de 1681 ~

Ben lo mio de Veto
 Juanes Aguilary Criado
 Mofa Vicente Ferriz

Aquest manuscrit ha estat estudiat per Margaret Duncumb.¹⁸⁴

Els monestirs de Sant Jeroni de Cotalba i Santa Maria de Vall-digna

He inclòs aquest apartat perquè crec que les relacions entre aquest monestir i els diferents estaments de la ciutat de Gandia eren bastant fluides. Entre tots aquests lligams possiblement hi hauria algun intercanvi de tipus musical, com per exemple la còpia de música, els lloguers del mateix orguener per l'*adob* del orgues, la presència de música de la ciutat en algun esdeveniment als monestirs o viceversa, etc.

Vull reproduir part de la crònica de la mort i les solemnes exèquies de D. Francisco de Borja y Centelles, VI duc de Gandia, traspasat el 29 d'agost de 1595. Aquestes notícies mostren la importància de les relacions amb l'entorn de la ciutat i la comarca. No s'han trobat les cròniques referides a les defuncions i soterraments dels ducs Joan de Borja i Carles de Borja, però és possible una extrapolació del oficis celebrats.

“A 29 de Agost de 1595, dimarts, a les 3 hores de vesprada, morí en Valencia don Francisco de Borja, duch de Gandia, conte de Oliva, marqués de Lombay. Caigué mal en Valencia en la casa de la plaza de St. Llorens y après dia de Ntra. Sra. de Agost se feu portar a la casa dels contes de Oliva, qu'está en lo carrer de Cavallers, y allí font servit nostre Se[ñ]or que morís de edat de 43 anys y 8 mesos, perque naxquè dia de Sent Thomas, a 21 de deembre de 1551, posehí lestat de Gandia 3 anys 13 dies.

[...]

Portaren lo cos capellans de Sent Nicholau, Sent Llorens y Sent Martí y frares; aplegaren a les 8 hores de la nit y les creus yxqueren fora lo portal. Lo degà, revesitat de pontifical, parat al llindar del portal; allí dix les orations, preceint primer un respons a cant d'orgue *ne recorderis*; los jurants y altres oficials prengueren lo ataut en lo cos y tots engramallats entraren en lo collegi y allí se dix un respons [...]

Ytem, divendres, lo primer de Setembre de 1595, tocases les 6 hores de la vesprada, ixquè la professó de nostra yglèsia; lo degà, de pontifical, en tots los canonges y beneficiats, que eren 14 canonges y 27 beneficiats, 6 diputats, tres creus y lo vedell, 4 capellans de Palma, 5 capellans de Oliva, 28 capellans de Sent

¹⁸⁴Vegeu (DUNCUMB, 1998). No he pogut consultar aquesta tesina de màster.

Nicolau de Valencia, que vingueren en lo cos, y 13 capellans de Sent Llorens, que vingueren en lo cos, 18 frares del Pi, 9 frares de Lugent, 7 frares de Sta. Clara y forasters, 9 frares de la Vall, y lo Capítol determinà que lo prior anàs davant lo canonge Martinez y los demás frares. Anaven entre los canonges 20 frares de Sent Roc, y en lo collegi se dix la lletania a cant d'orgue [...], y en Sta Clara les monges digueren un respons *Libera me Domine* lo major, y lo degà dix la oració [...]

Lo endemà, disapte, a 2 de Setembre de 1595, los frares de Lugent cantaren una missa de *requiem* a cant d'orgue y absolucions; y après los frares de Valldigna cantaren una missa de *requiem* a cant de orgue y dix missa lo prior. En après, dita Tertia, Sexta y Nona, lo Degà se revestí de pontifical y dix la missa major, que es la remembransa en lo capell ardent y moltes antorges per los pilars de la yglésia y damunt lo Cor y rexa de la capella major. Asistí a la missa lo Dr. duc, don Carlos Francisco".¹⁸⁵

Podem veure que els religiosos de Valldigna i de Llutxent van vindre a cantar música polifònica, cosa habitual en els funerals dels ducs i les duquesses. Aquestes notícies fan suposar que durant tot el segle XVI els membres d'aquests monestirs també cantaven l'ofici diví amb polifonia i és més que probable que la circulació d'aquesta música tinguera un dels centres a Gandia. Hi ha notícies anteriors, de la primera meitat del segle XV que ja indiquen l'existència (i pràctica) de música de *cant d'orgue* al Monestir de Valldigna.¹⁸⁶ És curiosa també la dada aportada sobre els frares de Sant Roc, ja que fins aquest moment desconeixia la significació musical dels franciscans (masculins) a Gandia.

Vull citar ací alguns treballs publicats sobre la vida i les interrelacions dels monestirs amb l'entorn de Gandia, la comarca i els altres monasteris de les mateixes ordes des d'on l'intercanvi cultural i religiós era més habitual.¹⁸⁷

¹⁸⁵Extret de (Her, 2002, ps.467-468). Original en ACG, *Recorts* 3, p.458. LAM, *mn.* III, ps.170-171.

¹⁸⁶En el *Registro de bienes existentes en el coro de la iglesia del monasterio*.ARV. *Governació*, nº2.803, mà 3, f.34v-35r. L'ítem 21 correspon a *tres llibres de cant d'orgue*. Citat a (GARCIA-OLIVER, 1981, p.11).

¹⁸⁷Més informació sobre el Monestir de Santa Maria de Valldigna a: (GARCIA-OLIVER, 1983; GANDIA I SILVESTRE, 1999; JUAN, 2000; TOLEDO GIRAU, 1993, 1941). Sobre la música, només existeix l'article de Ferran Garcia-Oliver (GARCIA-OLIVER, 1981). Sobre la vida monacal i les relacions i el gran poder que tenien els abats de Valldigna vore: (TOLEDO GIRAU, 1941, 1946).

La bibliografia propiament musical es gairebé nul·la i és de desitjar que aviat comencen a veure la llum estudis tant necessaris sobre la vida a Santa Maria de Valldigna, a partir de les investigacions del seu arxiu.¹⁸⁸

Per al monestir de Sant Jeroni la bibliografia és més deficient, encara que es pot trobar informació a: (ALONSO LÓPEZ, 1997, 1988, 1998). Aquest darrer volum serveix d'introducció a tota la història de la Safor.

¹⁸⁸La major part de l'antic arxiu del Monestir de Santa Maria de Valldigna es conserva a l'Arxiu del Regne de València.

La ciutat i la senyoria

L'entorn civil. Les institucions governants de la ciutat i la seua música.

En aquest apartat dedicat a les institucions governants de la ciutat hem de centrar-nos en aquella música produïda baix l'ordenança de la ciutat. Cal englobar ací allò que era responsabilitat del consell de la vila, com per exemple la construcció i manteniment de l'orgue de la col·legiata, la contractació de ministrils i joglars per a les festivitats, les activitats programades en celebració d'actes commemoratius o l'entra a la ciutat de personalitats, la programació de fires i mercats. En definitiva, tot un seguit de tasques governades per els òrgans regidors de la ciutat.

Els ministrils i la ciutat.

Era responsabilitat del consell la contractació dels joglars i ministrils per les festivitats i altres esdeveniments de caràcter cívic i religiós. Podem trobar molta informació sobre aquest tipus de contractacions en els *Manuals de Consells* i als *Llibres Racionals* i habitualment era la festa del Corpus, que suposava la major despesa per als fons de la ciutat. Estan documentats els pagaments als joglars, des de principis del segle XV per les festes de Cinquagèsima.¹⁸⁹

Cal diferenciar entre els termes *ministril* i *joglar*. Ambdós mots apareixen

¹⁸⁹Veure (GARCIA-OLIVER, 2000).

indistintament des d'antic i per tant cal fer la distinció pertinent. Habitualment els joglars eren músics que formaven part d'una companyia. Els instruments habituals eren les *xirimies*, *cornamuses*, *dolçaynes*, *trompetes*. Sovint els joglars que actuen a Gandia són veïns de la pròpia vila, altre vegades calia anar a buscar-los a altres indrets. Un tret bastant significatiu i que també es repeteix en altres indrets geogràfics, és el component ètnic i religiós. Apareixen molts joglars moriscos o conversos.

“En Onofre Roiç de Corella, Nicholau Çavila, Pere Palau o Jofrè Jordà, jurats de la vila de Gandia, al honorable Andreu Torrà, col·lector de la peyta general del any present LXXXVII. Donau e pagau a Eça, jutglar, moro de la moreria de la dita vila, quinze sous, que li són deguts per lo sonar de la festa de Corpus Christi proppassat.”¹⁹⁰

Un exemple de la necessitat de llogar joglars de fora de Gandia el trobem en el següent document. Carmidí, que és joglar de Gandia, rep l'encàrrec de buscar altres joglars.

“Emés, li és degut VI sous, e són per tants à pagat a Carmidí del Raval per una anada féu a la Vall de Alfàndech per a portar serts jutglars, per pòliça fet lo primer de juny dit any e fermanda per los senyors de jurats.”¹⁹¹

Hi havia una circulació de joglars i ministrils per les terres valencianes durant el segle XV i XVI degut a la necessitat de música i animació per als diferents actes públics. És un fet que també és pot trobar en el segle XVII, sobretot en les comarques d'influència de les ciutat de Gandia i Xàtiva.

Sobre la nomenclatura del mot joglar, es poden trobar moltes grafies diferents: *jutglar*, *juglar*, *juchlar*, *joglar* o més endavant en el temps referit a l'instrument que tocaven com *dolçayner*, *gayta* i *trompeta*.

La designació ministril fa referència a un músic d'un *estatus* superior, però no artístic sinó ètnic. Habitualment amb el temps es passa del mot joglar al de ministril, però a Gandia existeix documentació de mitjans segle XV on ja apareix un ministril contractat per la Vila. Aquesta diferenciació

¹⁹⁰AHCG. *Manual de Consells*, B-16. 1487. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.42).

¹⁹¹AHCG. *Llibre Racional*, B-448. 1526. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.52).

ètnica és bastant evident. Els ministrils eres cristians mentre que els joglars eren moriscos. Una altra diferència entre els dos col·lectius seria el repertori interpretat i els instruments emprats.

“Ítem, que sia haüd menestril e que li sien donats de soldada tro en quantitat de CL sous”¹⁹²

La identificació com a *mestre* no és indicatiu de la consideració social que tenien els ministrils envers els joglars, sinó que era la forma de designar el cap del grup de músics. Aquest encarregat no tenia perquè ésser el més important o el que millor tocara. A la segona meitat del segle XVI és quan la denominació de joglar passa a convertir-se únicament en ministril i a partir d'aquestes dates de manera freqüent s'especifiquen els instruments tocats. Ja en el segle XVII apareixerà la distinció entre ministrils alts i baixos.

Les notícies sobre la incorporació de ministrils a la capella musical de la Seu són tardanes. La referència més antiga que he trobat és de l'any 1596.

“Ítem, 1 lliura, 3 sous a Jeroni Ayala, mestre dels menestrils de la present vila, per aver sonat en la profeçó e missa de la festa de sant Sebastià del any 1596, ab cèdula de 24 de giner 1596”¹⁹³

Aquest mestre Ayala estava també al servei del duc, ja que apareix en un memorial de 1599.

“Memorial de las deudas que an de quedar a pagar por el Duque mi señor de los alcances de las cuentas de Ximénez asta fin del mes de junio de mil quinientos y noventa y nuevos. Ayala. Menestril de la cuenta vieja 12 [lliures], 10 [sous] de quince días de junio.”¹⁹⁴

Al *Llibre Racional* de 1599¹⁹⁵ també s'especifiquen les actuacions d'aquest mestre de ministrils a la vila de Gandia.

En 1607 apareix la primera notícia dels ministrils que apareixen de forma fixa entre el personal de la Seu. Amb seguretat, com s'ha vist amb el cas de Jeroni Ayala, els ministrils ja sonarien amb la resta de la capella en la col·legiata i en altres oficis litúrgics anys abans.

¹⁹²AHCG. *Manual de Consells*, B-15. 1444. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.41).

¹⁹³AHCG. *Llibre Racional*, B-451. 1596. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.81).

¹⁹⁴AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig.805, d.55, s.f.

¹⁹⁵AHCG. *Llibre Racional*, B-452. 1599. Veure (GARCIA-OLIVER, 2000, p.82).

“Essent ajustats de orde de sa Excel·lència del senyor duch en la sala del Consell de la present vila per a tractar si darien partir a Melchior Castillo, triple de menestril, si li darien vint lliures de partit que sa Excel·lència apuntà als senyors jurats li donassen partit per a que los cultos divinos que · s fan en la Seu de la present vila stigussen celebrats amb música, tots unànimes foren de para de que li donassen salari per temps de un any de huy avant contador dites vint lliures, que ab Consell General que · s tractàs y proposàs per a que si era de sa voluntad donar-se dit salari es continuàs, sinó se despedís. La qual determinació se féu sens presehí altra o altres solemnitats, per ço que lo dit menestril habilite als menestrils que huy toquen y ad altres que voldran aprende. *De quibus*, etcètera, per la necessitat que · y ha de dits menestrils.”¹⁹⁶

A la taula 2 es poden observar alguns dels joglars i ministrils que actuaven a Gandia i dels quals es conserven notícies. He incorporat també l'esdeveniment pel qual estaven llogats.

Taula 2: Ministrils i joglars a Gandia

NOM	ANY	TÍTOL REBUT	ESDEVENIMENT
EÇA ¹⁹⁷	1487	JUTGLAR	Amizmeyo
EÇA	1487	JUTGLAR	Corpus Christi
	1499	JUTGLARS	Nadal e festes de la Concepció
EÇA	1501	JUTGLAR	Corpus Christi
	1525	JUTGLARS	Corpus Christi
CARMIDÍ	1526	PORTAR JUTGLARS	
CARMIDÍ I COMPANYS	1532	JUTGLARS	Corpus Christi
CARMIDÍ I COMPANYS	1533	TROMPETA E JUGLAR	Festa de la venguda de la magestà del Emperador y reyna nostre senyor
PEDRO VAGO	1535	MESTRE I MÚSICH	Corpus Christi
SEBASTIÀ LLANERES	1535	MESTRE, DANÇADOR I MÚSICH	Corpus Christi
ABRAM ET ALTRES	1537	JUGLAR	Festa de nomenament de Rodrigo de Borja com a cardenal
MAYMÓ	1537	JUHLAR	Corpus Christi

¹⁹⁶AHCG. *Manual de Consells*, B-22. 1607. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, ps.85-86).

¹⁹⁷Aquesta taula ha estat confeccionada a partir dels documents aportats per Garcia-Oliver i altres fonts de l'AHN-Nobleza.

Taula 2: Ministrils i joglars a Gandia (cont...)

NOM	ANY	TÍTOL REBUT	ESDEVENIMENT
SEBASTIÀ LLANERES	1537	MESTRE	Corpus Christi
CARMIDÍ I MIQUEL FUNES	1537	JUHLARS	Corpus Christi
SEBASTIÀ LLANERES	1538	MESTRE I MÚSICH	Corpus Christi
CARMIDÍ I COMPANYYS	1540		Corpus Christi
JOAN CAPITÀ I MIQUEL MASMUT	1543		Corpus Christi
CAMACH	1550	JUGLAR	Corpus Christi
MESTRE FRANCISCO I COMPANYYS	1551	MESTRE I TROMPETA	Corpus Christi
LLUÍS TORTOSA I COMPANYYS	1558	TROMPETES	Corpus Christi
MIGUEL JUAN EÇA I COMPANYYS	1559	TROMPETES	Corpus Christi
VAYCO I ALTRES	1560	TROMPETES	Corpus Christi
FRANCISCO AZERO I ALTRES	1572	TROMPETES	Corpus Christi
FRANCISCO AZERO I ALTRES	1572	TROMPETES	Festa de la vinguda de la senyora Marquesa
FRANCISCO AZERO I ALTRES	1575	DOLSAYNER	Vinguda del senyor mestre Montesa
GUIUNANA	1577	DOLÇAYNER	Festa de la Vila (corro de cavalls)
JACINTO	1577	DOLÇAYNER	Festa de la Vila
MENESTRILES DE XÀTIBA	1581	MENESTRILS	Corro de Bous
MIQUEL CAPITANET I COMPANYYS	1582	DOLSAYNERS	Corpus Christi
MIQUEL TURQUET	1582	DOLSAYNER ¿?	Huitena del Corpus Christi
FRANCÈS TURQUET I COMPANYYS	1585	TROMPETES I DOLSAYNES	Corpus Christi
MIGUEL TRUGILLO I COMPANYYS	1586	MENESTRILS	Música per a l'entrada de sa Magestad
NICOLAU NAVARRO I COMPANYYS	1586	GAYTES	Música per a l'entrada de sa Magestad
GABRIEL SERGANTANA	1586	DOLÇAINER	Huitena del Corpus Christi
MENESTRILS	1586		Nostra Senyora d'Agost

Una entrada curiosa és la designació com a *músich* que es fa d'un ministril.

“En Pedro de Logronyo, nostre peyter, donau e pagau a mestre Sebastia Llaneres, mestre, dançador eo músich, set sous e huyt diners, e són per los treballs que ha sostengut en sonar davant la processó del Corpus propassat. E cobrau, etcètera. *Datum Gandie die nona mensis iunii anno a Nativitate Domini M^oD^oXXXV^o.*”¹⁹⁸

Un últim apartat que vull destacar és la presència a Gandia d'un trompeta al càrrec del Consell de la vila. Aquesta tasca, existent des d'antic en totes les ciutats importants i les capelles nobiliàries destacades, era desenvolupada per un músic normalment no professional. És a dir, el trompeta sovint compaginava aquestes obligacions de representació institucional i avisador de succeïts amb altres també de caire municipal com els oficis de *verguer* o *carceller*.¹⁹⁹ No s'ha de confondre el càrrec de trompeta amb el de *trompador*, aquest darrer associat als joglars.²⁰⁰

Es conserven algunes notícies sobre la compra d'unes trompetes per a la vila, però no s'indica qui seria el sonador d'aquestes trompetes.

“En Pere Martorell e n'Anthoni Pla, jurats, etcètera, al honorable en Pere Gayà, clavari de la dita vila. Donats al dit en Berthomeu Martí per comprar una trompeta quatre florins. *Datum Gandie XVII die agusti.*”²⁰¹

“Ítem, donats a · n Vicent Oller, en ajuda de comprar una trompeta per obs de la vila, XXVII sous, VI[diners]. *Datum ut supra.*”²⁰²

És possible que aquesta càrrec de trompeta tinguera un altre tipus de connotació menys musical. Seria en el cas que aquesta trompeta fóra per l'avís del correu. Per les altres informacions recollides em decante per l'ús musical d'aquest instrument.

¹⁹⁸AHCG. *Manual de Consells*, B-17. 1535. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.60).

¹⁹⁹Veure alguns trets sobre les distribucions salarials d'aquests oficis a (PONS FUSTER, 2005, ps.236-239).

²⁰⁰Veure (GARCIA-OLIVER, 2000, p.35).

²⁰¹AHCG. *Comptes de clavaria*, B-458. 1419. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.37).

²⁰²AHCG. *Comptes de clavaria*, B-458. 1424. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.39).

La processó del Corpus. Representació urbana del poder municipal

Aquesta processó, que té els seus orígens a l'Edat mitjana i procura l'exaltació de Crist Sagramentat, és una de les més difoses i estudiades del món catòlic. La processó del Corpus és un acte festiu de caire urbà, que desenvolupa al carrer gran part de la festivitat. Aquest fet, juntament amb la necessitat d'exaltació dels diferents estaments ciutadans fan d'aquest seguici un exemple de música urbana molt adient per a l'estudi.

A Gandia les notícies que existeixen sobre la celebració del Corpus Christi es remunten als primers anys dels segle XV. La documentació refent a la col·legiata de Gandia no aporta gran quantitat de dades sobre la celebració del Corpus d'una manera especial, i en canvi, sí que s'especifiquen clarament els salaris i pagaments en altres èpoques com la Setmana Santa o el Nadal. Als papers dels *Manuals de Consells* i *Llibres Racionals* es poden trobar, en canvi nombrosos pagaments a músics i altres despeses en conceptes referents la festivitat del Corpus i a la seua *vuitena*. A Gandia aquesta processó tenia una gran acceptació i concurrència segons les notícies conservades i els estudis realitzats. El fet d'haver-hi diverses congregacions religioses en la ciutat segurament garantiria la celebració d'aquesta festivitat, sobretot des de la consolidació de la Companyia de Jesús.

He trobat algunes notícies que fan referència a algunes danses i música per a la festivitat del Corpus i que em semblen interessants de citar.

Les referències diferencien entre els sonadors davant la processó i els joglars en general. Com s'ha vist anteriorment en aquest capítol, els trompetes que anirien davant la comitiva tindrien un nivell social més elevat i sovint són anomenats mestres o músics. Els joglars en canvi solien ser moriscos o conversos i tenien les seues pròpies companyies. Sovint la distribució de la música representava els estaments. La trompeta representava al rei i als nobles, els ministrils a la vila i els joglars a les classes populars. S'especifica

que alguns joglars eren de localitats veïnes com Oliva, Bellreguard o la Vall d'Alfàndech per la qual cosa cal pensar que devien existir diverses colles de joglars en la zona, ja que eren bastant demandats per a aquesta festivitat en concret i no podien ser-hi en diversos llocs a la vegada.

La següent entrada es bastant esclaridora per entendre la diferència social dels músics per a la festivitat del Corpus.

“En Nofre Pérez de Culla, clavari de la vila de Gandia, donau e pagau a Maymó, juchlar, cinch sous y mig, que per manament nostre à sonat en los momos que se són fets en lo dia del Corpus per regossiar la vila. E cobrau cautela de aquell, ab la qual e ab la present vos seran possats en compte. *Datum Gandie die prima mensis iunii anno M^oD^oXXXVII^o.*”

En Jaume Sàdaba, peyter de la vila de Gandia, donau e pagau a mestre Sebastià Laneres [sic] diuyt sous a ell deguts per rahó de aquells huyt sous que cascun any la vila li dóna per sonar lo dia del Corpus en la processó. E cobrau, etcètera. *Datum Gandie die prima mensis iunii anno M^oD^oXXXVII^o.*”

En Jacme de Sàdaba, peyter de la vila de Gandia, donau e pagau a Johan Carmidí e Miquel de Funes, juglars, vint-y-sis sous a ell deguts per sonar ells y dos altres la dolçayna, les trompetes²⁰³ e tabal per la vila de Gandia la vespra del Corpus proppassada. E cobrau, etcètera. *Datum Gandie die prima mensis iunii anno M^oD^oXXXVII^o.*”²⁰⁴

Cal destacar dos fets d'aquesta cita. Per una banda la presència de la dansa dels *momos*, segurament seria la dansa de la Moma, tradicional a les processons del Corpus a les terres valencianes. Per altra banda la presència de Sebastià Llaneres al davant de la processó com indicatiu del poder de la vila²⁰⁵ i element diferenciador com a festa cívica: “sonat en los momos que se són fets en lo dia del Corpus per regossiar la vila”.

Aquest recull de notícies serveix per entendre l'estatus social que tenia i la importància que el consell de la vila i la resta de personal públic donaven a la música. La música en els actes civils remarcava el poder polític o nobiliari depenent de qui sufragara l'acte, per això era important disposar de música i d'altres elements ostentadors d'autoritat. L'exemple del Corpus

²⁰³En aquesta notícia la paraula trompeta caldria diferenciar-la de les habituals trompetes de caràcter heràldic usades per la vila i els nobles.

²⁰⁴AHCG. *Manual de Consells*, B-17. 1537. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.61).

²⁰⁵Cal destacar també que Sebastià Llaneres era un dels trompetes assalariats de la vila.

com a processó religiosa, però, per a la vila és una representació de l'ostentació del consell envers la vila.²⁰⁶ També cal recordar que la complicitat existent entre la Col·legiata i el Consell era ben important, ja que les mateixes famílies oligàrquiques dominaven ambdós estaments. Per altra banda hem de recordar que l'orgue de la Seu és el símbol de la grandesa i riquesa de la ciutat.

La necessitat d'un orgue

En referència als orgues de la Seu, a partir de l'abundant informació extreta per Garcia-Oliver dels *Manuels de Consells* i *Llibres del Racional* de Gandia es pot veure el funcionament habitual del consell en aquest aspecte.²⁰⁷ i el salari dels organistes i els manxadors. Hi ha nombroses notícies sobre la construcció de l'orgue, l'adob i les altres reparacions. Durant tot el segle XVI són present a la documentació les considerables desavinences entre els governants de la ciutat i el duc per el pagament de les despeses de l'orgue. Un exemple clarificador és el següent:

“E així mateix fonch proposat per lo magnífich jurat en cap, dién que lo orgue que està en la Seu de la present vila és molt rohín y haja hun home que lo fa nou, y spera adovà-lo per temps de tres anys y demana per fer lo dit orgue nou quatre-centes lliures, ab pactes pendrà en son preu les flautes que estan en lo orgue que està huy en la Seu de la present vila. Y també, per la molta gent que hi ha en la present vila, hi ha necessitat de créxer alguns banchs en la Seu per a que los diumenges hi haga lloch per a seure los que vendran hoir los officis divinals. Y com pe consell de bons doctors, axí lo gasto de dit orgue com dels dits banchs, se sguardaria a pagar part a la present vila, part als capítol e clero de la Seu e part a sa Il·lustríssima, que sí són de parer que se faça dit orgue y dits banchs. Y entre tant se facen, se pledeje ab dit capítol e clero e sa Il·lustríssima si seran obligats a contribuir en dits gastos o no.

²⁰⁶Per aprofundir en la música i les representacions del Corpus en general i en concret en terres valencianes cal revisar els següents treballs: (FERRER I FORUNY, 1984), (CARRERAS ZACARÉS, 1925), (ARIÑO VILLARROYA, 1988), (CARO BAROJA, 1992), (CATALÁ GORGUES, 1993), (GARCIA-OLIVER, 2000), (RAMOS LÓPEZ, 2005) i (CARRERAS, 2005), aquest darrer, ja citat abans, per a una introducció a l'enfocament de la musicologia urbana.

²⁰⁷Com vorem més endavant, les despeses d'aquestes obligacions referents als orgues estaven fraccionades a parts iguals entre el consell, el capítol de la col·legiata i la senyoria.

E lo magnífich Consell per major part de aquell fonch de parer que fins tant sia declarat qui ha de pagar dit gasto de dits òrguens e banchs, no · s fassa ni se adoben dits banchs y orgue. *Actum in aula Consiliii ville Gandie.*"²⁰⁸

A partir d'aquest document es pot entendre la preocupació del Consell per la dignificació de l'orgue de la Seu i els conflictes del *Plet de l'Orgue* es perllongaran durant alguns anys.

En la documentació extreta dels *Manuals de Consells* del segle XV apareixen alguns salaris abonats als organistes de la Seu. Aquestes retribucions són gairebé inexistents en la documentació del segle XVI. És possible que aquests *manuals* estiguen encara per estudiar, però en general els pagaments als joglars per a les festivitats continuen apareixent als documents i els organistes són gairebé inexistents. Aquest fet, jo considere que és degut a l'erecció de la col·legiata i a la nova divisió i administració del capítol i els clergues. No obstant això, no he trobat cap informació directament referida a aquesta situació.

A finals del segle XV existia un organista amb un salari anual costejat pel consell:

"Nosaltres, en Johan Ros, Johan Ramos, Nicholau Çavila e Johan de Sant Johan, jurats de la vila de Gandia, al honorable en Anthoni Castellanos, collector de la peyta general de tres diners per lliura peytera del any LXXX quatre, taxada a obs de pagar los salaris ordenaris del dit any LXXXIII. Donau e pagau al venerable mossèn Jacme Guitart, prevere, sonador del orgue de la sglésia de la dita vila, sis lliures que li són degudes de les pagues de febrer e agost del dit any LXXX quatre. E són per rahó de aquells CXX sous que la dita vila cascuns anys dóna al dit sonador, pagadors los darrers dies de febrer e agost migerament. E perquè aquells vos sien admesos en data en lo fermament de vostre compte, vos manam fer la present de mà de nostre scrivà e del sagell de nostre ofici sagellada. *Datum Gandie XIII ianuarii anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o LXXX quinto.*"²⁰⁹

Aquest concepte de pagament al *sonador de l'orgue* apareix en els següents anys de 1497, 1501 i 1504.

²⁰⁸AHCG. *Manual de consells*, B-20. 1574. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, ps.66-67).

²⁰⁹AHCG. *Manual de consells*, B-16. 1485. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.42). Per a un millor seguiment de l'activitat dels organistes caldria consultar més a fons els *Llibres del Racional*.

Taula 3: Organistes de la Col·legiata de Gandia

Jaume Guitard, <i>prevere</i> ^a	1485-1496
Besant, <i>canonge</i>	1501
Jaume Guitard, <i>canonge</i> ^b	1504
Gregori Castany	1587
Pere Lluís Soriano	1587-1592
Joan Llobregat	1592-1594
Francesc Becerro	1594
Pere Crespo, <i>prevere</i>	1596-1598
Joan Llobregat	1598-1599
Roc Bonet, <i>prevere</i>	1599-1601

^aAquestes dades han estat confeccionades a partir de diverses fonts. Principalment el llibre de Garcia-Oliver, els *Manuals de Consells* del segle XVI, les notícies dels LAM aparegudes en *La SEU-Colegiata de Santa Maria de Gandia* i alguna dada apareguda en la documentació del AHN-Nobleza.

^bCal suposar que Jaume Guitard va passar a canonge quan es va produir l'erecció de la col·legiata.

Són pocs els organistes citats durant el segle XVI. Com he dit abans, és possible que puguen sortir altres noms a partir de nova documentació, però és ben palès que durant el segle XVI existia la figura de l'organista en la seu. La taula 3 mostra els organistes, *sonadors d'orgues*, que van estar a Gandia durant el segle XVI.

Un tret curiós que he trobat a la documentació és la denominació que reben els orgueners. Sovint apareix la paraula *organista*, que no s'ha de confondre amb la tasca de sonar l'orgue, la qual actualment se'n diu organista. En les cites següents es pot veure les diferents grafies de la paraula *organista*.

“Es degut a Joannes Orna, organista navarro, per lo preu del orgue nou, que per manament dels justícia, jurats y Consell de la present vila de Gandia [ha fet] ab intervenció dels reverents degà, canonges e capítol...”²¹⁰

“Més, à de aver honze sous, cinch diners per altre tan ne à donat de carn al horguenista, ab albarà fet de mà del fit horguenista

²¹⁰AHCG. *Manual de consells*, B-447. 1520. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.53).

a VIII de març any DXII, dich: XI sous, V [diners].”²¹¹

“Més, à de aver XXXVI sous per altres tans ha passat en *nic-hil* per la casa que stava lo orguenista de Àngela de la Maça, ab pòliça feta a XIII de octubre any DXXII, dic: 1 lliura, XVI sous”²¹²

“E a VI de juny, VI lliures, VII sous pagà a mossèn Alonso Calleja, organista, per aver adobat los òrguens de la Seu. À-n i pòliça feta a XXXI de joliol DXXXI.”²¹³

No és fins l’any 1587 que de nou surt la paga per part del Consell a l’organista de la Seu.

“Ítem, 12 lliures, 10 sous a Gregori Castany, organista, per mig de salari a la Seu, lo qual fení a 21 de octubre proppasat del present any, per rahó de aquelles 25 lliures se li donaven per la peyta cascun any en abril y octubre migerament, ab cèdula de 19 de dehembre 87.”²¹⁴

O bé l’any següent quan hi ha un nou organista. 1588.

“Ítem, 6 lliures, 10 sous a mossèn Pere Lloís Soriano, organista de la Seu, per mija anada à servit, lo qual fení lo segon dia del present mes y any, ab cèdula de 14 de noembre 1588.”²¹⁵

Crec convenient la incorporació d’una taula d’orgueners actius a Gandia durant tot el segle XVI a fi de facilitat altres estudis sobre aquesta qüestió. Veure taula 4.

Cal destacar la presència d’un orguener de la ciutat de Gandia el 1575 però que curiosament abandona la vila “per alguns affers justs e bons”.²¹⁶

“Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo quinto, die vero intitulata sexto mensis februarii. Davant la presència dels magnífichs mossèn Gabriel de la Llana, cavaller, justícia en lo cevil y criminal de la vila de Gandia, Francesch Joan Navarro, Benet Fuentes, Diego Ferrandis, mercaders, tres dels jurats de la dita present vila de Gandia, constituhit personalment lo honrat en Cristòfol Guayuds, organer, natural de la vila de Gandia, lo qual diu e proposa que com ell sia natural de la dita present vila de Gandia, e per algun temps haja abitat en aquella, e ara per alguns affers justs e bons respectes delibera desavehinar-se de aquella e fer-se habitador e vehí de la vila de Novelda.”²¹⁷

²¹¹AHCG. *Manual de consells*, B-447. 1521-1522. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.55).

²¹²AHCG. *Manual de consells*, B-447. 1522. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.56).

²¹³AHCG. *Manual de consells*, B-448. 1531. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.59).

²¹⁴AHCG. *Llibre Racional*, B-451. 1587. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.79).

²¹⁵AHCG. *Llibre Racional*, B-451. 1588. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.79).

²¹⁶AHCG. *Manual de Consells*, B-20. 1575. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.67).

²¹⁷AHCG. *Manual de Consells*, B-20. 1575. Extret de (GARCIA-OLIVER, 2000, p.67).

Taula 4: Orgueners que van treballar a la vila de Gandia

Joan Orna ^a	1520-1522
Joan Orna	1522
Alonso Calleja	1531
Joan Llopis	1542
Cristòfol Guayuds	1575
Agustí Comalada ^b	1577
Francisco Villavicencio	1594

^aLa taula d'orgueners ha esta confeccionada a partir de la documentació aportada pel professor Garcia-Oliver.

^bAquest orguener era natural de Gandia i és de suposar que tindria el seu taller en la mateixa vila.

Podem concloure doncs que durant el segle XVI, com ja havia passat en el XV i en els segles posteriors, la importància conferida a un element tant significatiu com l'orgue van ser màxima. També clar que cal un estudi més profund de les fonts on apareix informació citada per tal d'establir correctament, amb ajut de nous documents, el grau de vinculació de la ciutat envers l'orgue de la col·legiata i del capítol d'aquesta per dignificar-se a sí mateix. També ens ajudarà en un futur per comprendre millor les autèntiques relacions econòmiques entre la senyoria i la col·legiata a través d'aquest element tant important.

La Senyoria. La família ducal de Gandia i les relacions musicals.

Com hem vist anteriorment, el ducat reial de Gandia es va fundar en 1399, però no és fins els últims anys del segle XV, en 1485, que va passar a mans de la família Borja. S'hi van establir els ducs borgians i amb ells una cort renaixentista, que entre altres aficions tenien la música. Del II duc borgià es conserva documentació econòmica amb referències a instruments de música

i a instrumentistes.²¹⁸ Possiblement aquests instrumentes i els músics van estar al servei de la seua muller, la duquessa Enríquez, que va consolidar el ducat i va convertir-lo en un punt cultural i humanístic important. Aquestes aficions van ser recollides pel seu fill Joan de Borja, del qual es conserven les referències documentals més importants referents a la música i músics.

Joan de Borja i Enríquez. El duc humanista.

La figura del III duc de Gandia ha estat estudiada, gairebé fins les darreres dates, sempre lligada a la del seu fill sant Francesc de Borja. Vull fer una xicoteta aproximació a la vida de Joan de Borja per inserir-hi les notícies i documentació que fa referència a la música durant el seu ducat. El III duc era fill de Joan de Borja i Maria Enríquez. La seua mare va regir els estats de Gandia durant la seua minoria d'edat, ja que el seu pare va morir a Roma en el 15 de juny de 1497. Com ja he explicat en el capítol de la col·legiata, la seua mare va ser la impulsora de la concessió de la butlla papal de 1499.

El duc Joan de Borja va contraure matrimoni amb Joana d'Aragó, néta de Ferran II d'Aragó *El Catòlic* i filla de l'arquebisbe de Saragossa Alonso d'Aragón, el 1509. Aviat va començar a governar el seu ducat. Com afirmen alguns estudis, una necessitat imperant durant tota la seua regència va ser mantenir els seus estats en pau i mantenir els estrets lligams amb la Cort Imperial.²¹⁹ L'altre tret significatiu va ser la visió de futur i el compromís per l'avenir dels seus descendents. Va morir a Gandia en 1543 per greu malaltia.

“Joan de Borja, tercer duc de Gandia, [...] va representar millor que el fill l'esperit de l'època. Una època en què la vila de Gandia encara s'insereix en el Renaixement i en l'Humanisme, i on era possible la llibertat de pensar i d'expressar-se, malgrat tots el [sic] problemes que hi poguera haver”²²⁰

²¹⁸Vegeu (CRUSELLES GÓMEZ, 2003).

²¹⁹Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.24) i (PONS FUSTER, 2005, ps.17-39).

²²⁰Extret de (PONS FUSTER, 2005, p.17).

Aquesta cita serveix per aprofundir en l'esperit humanista de Joan de Borja i en les aficions musicals del duc i la seua cort. Com hem esmentat anteriorment, el III duc de Gandia va ser un promotor i gran admirador de les obres d'alguns literats i pensadors de l'època. Francesc Pons compara el mecenatge literari-humanístic del duc Joan amb el desplegat pels ducs de Calàbria.

“conforme se van conociendo nuevos datos [...] creemos que puede afirmarse que el numeroso grup de humanistas que aglutinó a su alrededor el duque de Gandía hace que su labor de mecenazgo y sobre todo su contenido ideológico sea parangonable al que desarrollaron el duque de Calabria y sus esposas Germana de Foix y Mencía de Mendoza.”²²¹

Sota la seua protecció es poden trobar noms de la talla de Joan Lluís Vives, Bernardo Pérez de Chinchón, el batxiller Juan Molina, Juan Justiniano, Alonso Proaza, Juan Ángel González, ...²²² Per altra banda, amb l'estudi de l'inventari de la biblioteca del duc de Gandia, es pot observar el gran nombre d'exemplars d'aquests autors i d'altres que indiquen el tipus de lectures habituals i els gustos d'aquest noble.²²³ La biblioteca, que contenia al voltant de 280 volums, inclou alguns exemplars de música que tot seguit comentaré.²²⁴

Item cinchs jochs de libres de cant ligats en carto negre
 Item sis librets de cant ligats en pregami y quatre querns en paper del matex cant
 Item quatre querns pera les violes de arch
 Item quatre libres de cant ligats en carto venat

Aquesta és possiblement part de la música que el duc tenia a la seua disposició. No he pogut trobar cap volum de cant d'orgue, ni tan sols a la part de la biblioteca que estava a l'oratori. S'hi pot trobar un “cancionero portugués” però probablement serà només de text, com era habitual a l'època.

²²¹Extret de (PONS FUSTER, 2003a, p.300).

²²²Per aprofundir sobre aquests aspectes cal revisar (PONS FUSTER, 1995), (PONS FUSTER, 1996), (PONS FUSTER, 2003a) i (BERGER, 1987).

²²³L'article de Pastor Zapata és imprescindible per entendre aquests aspectes i també per a la part de la biblioteca de música. (PASTOR ZAPATA, 1992b).

²²⁴AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 567, n°4.

Hi apareix un missal valencià i algun llibre d'hores o d'oficis que rarament porten música. Hi existeix una entrada amb el nom "laor de virtuts en forma de libre de cant" que no puc identificar amb cap altre llibre conegut de l'època i que presumiblement estaria confeccionat com un llibre de cor.

Tots aquests volums de la biblioteca de Joan de Borja degueren passar en herència al seu fill Francesc de Borja. No existeix constància que aquests llibres es vengueren ni es donaren a cap altra persona. A l'inventari fet després del saqueig del palau per part dels agermanats apareix un apart *libros* però està en blanc.²²⁵

Alguns autors parlen dels instruments que posseïa el duc en el palau, però desgraciadament no es conserva documentació contrastada al respecte. Si que hi ha notícies d'un orgue portàtil que es conservava en 1543.²²⁶ Puc afirmar que al palau ducal hi havia almenys un orgue, possiblement a l'oratori o capella de Sant Miquel²²⁷ i possiblement més instruments.

En els llistats de comptes del II duc de Gandia hi ha dos entrades molt curioses i interessants.

"(381) Més, dit jorn, [10 de juny de 1494] XXXI l. X s. per albarà de sa senyoria a mestre Luís Forment, pintor e fuster o cinboler, per un cínbol e orgue lo qual de manament de sa senyoria e per a aquella ha fet. / XXX l. X s."²²⁸

"(593) Més, dit jorn, [13 de novembre de 1495] II l. II s. per albarà dels dits a-n Johan Forment, mestre de fer òrgens, per adobar lo orgue e lo cínbol de sa senyoria. / II l. II s."²²⁹

Aquestes dos referències extretes d'un document conservat a l'Archivo Histórico Nacional²³⁰ fan referència al constructor i el reparador o afinador

²²⁵AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 549, 1-14.

²²⁶Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.457). AHN-Nobleza, *Osuna*, Carpeta 132 n°1. Aquesta informació no l'he poguda verificar a causa del l'estat de conservació dels documents en qüestió.

²²⁷Puc fer aquestes afirmacions gràcies a les extrapolacions a partir dels estudis de (GARCIA-OLIVER, 2000), (SCHWARTZ, 2001a) i (CRUSELLES GÓMEZ, 2003).

²²⁸Extret de (CRUSELLES GÓMEZ, 2003, p.119). En el document AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 569, D.12, de 1694 apareix un clavicímbalo que es va enviar a Madrid. Aquest fet pot constatar la perduració d'aquest tipus d'instruments a la casa ducal de Gandia durant el segle XVI i XVII.

²²⁹Extret de (CRUSELLES GÓMEZ, 2003, p.147).

²³⁰Toledo, AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 745, n° 1. Schwartz cita la primera notícia també a la seua tesi. Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.453).

dels orgues i címbals del palau ducal. Sens dubte eren de la mateixa família, però no podem saber si vivien a Gandia, fet bastant improbable.

A partir d'aquesta documentació hom es pot fer una idea de l'estat musical de la cort de Gandia. No he trobat notícies referents al personal d'una possible capella musical, però és evident que existia. No es pot assegurar que fóra personal estable. És bastant probable que part d'aquests cantors i músics provingueren de la col·legiata. Existeixen dos entrades d'uns músics als comptes de la Banca Spannochí,²³¹ però fan referència a dos *tanborins*, que jo associe no a la capella sinó als músics de trompeta i atabal que gairebé totes les institucions nobles i civils disposaven. També hi apareix el trompeta Artús.²³² Si interpretem textualment l'entrada en l'inventari dels llibres "cinchs jochs de llibres de cant ligats en carto negre" es poden entreveure fins a vint cantors, si s'até a la descripció donada. Una altra interpretació, tal vegada més adient, seria la de cinc llibres diferents, cadascun conformant un joc de quaderns. De tota manera, si aquesta possible capella era considerablement important és rar no tindre notícies conservades, per tant considere que possiblement foren alguns menys els cantors i ministrils del duc Joan de Borja.

Una referència important a tindre en compte és l'afirmació que fan alguns autors sobre el manteniment de la casa de Joan de Borja a la vinguda del nou duc Francesc de Borja.²³³ Si són certes les referències de Suau i altres hagiògrafs sobre la capella musical del virrei de Catalunya a Barcelona, és probable que Francesc de Borja reunira un nombre considerable de cantors i instrumentistes a Gandia. Aquesta hipòtesi és indemostrable amb la documentació coneguda hui en dia.

²³¹AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 745, nº 1 i que han estudiat i transcrit José María Cruselles i David Igual. (CRUSELLES GÓMEZ, 2003).

²³²Aquest trompeta és possible que estiguera emparentat amb els Artús, trompetes de la ciutat de València des de mitjans del segle XV. Vegeu (RUIZ DE LIHORY, 1903, p.34 i 35). També hi apareix un trompeta Artús a *L'Espill* de Jaume Roig. És possible que existira una tradició familiar de trompetes en aquestes terres.

²³³Vegeu (CIENFUEGOS, 1726, ps.104-104) i (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.291).

Francesc de Borja i Aragó

Quan hom s'endinsa en l'estudi d'algun personatge rellevant en la Història sempre topa amb diferents versions de biografies, anècdotes i reculls de la seua vida i obra. Aquest és el cas de Francesc de Borja i Aragó, marquès de Llombai, IV duc de Gandia, III General dels Jesuïtes i a la fi sant. S'ha d'anar amb molta cura a l'hora d'apropar-se i llegir les fonts sobre aquest personatge, perquè sovint les hagiografies solen engrandir els fets o atribuir esdeveniments no del tot versemblants. La majoria de vegades aquest tipus de biografies d'un sant tenen un caràcter laudatori. Aleshores s'hem d'anar amb compte i fer la difícil tasca de destriar l'autèntica informació de les notícies secundàries que, en el major nombre dels casos, poc tenen a veure amb la realitat o bé estan molt distorsionades.

A banda de la bibliografia general, on incorpore gairebé totes les biografies importants sobre Francesc de Borja, he volgut fer un breu recorregut per la seua vida a fi d'entendre millor aquest personatge clau tant per a la ciutat de Gandia com també per a la política i la societat del seu temps.

Francesc de Borja i Aragó naix el 28 d'octubre de 1510 al palau ducal de Gandia. Era primogènit de Joan de Borja i Enríquez i Joana d'Aragó i Gurrea, filla d'Alfons d'Aragó bisbe de Saragossa, fill bastard de Ferran *el Catòlic*, i Anna de Gurrea. Des de menut, Francesc de Borja juntament amb els seus germans, va rebre una educació adequada per a un noble renaixentista i aspirant a heretar els estats del seu pare. Als deu anys va sofrir la mort de sa mare i als onze va haver d'abandonar Gandia per la victòria dels agermanats a la ciutat i el posterior saqueig del Palau Ducal.²³⁴ Va viatjar a Peníscola i posteriorment a Saragossa on va residir una temporada amb Joan d'Aragó, qui havia heretat la mitra de son pare, Alfons d'Aragó, avi de Francesc de Borja. Abans d'establir-se a la cort de Joana de Castella *la Boja*, a Tordesillas, va passar una temporada amb la seua besàvia María de Luna a Baza. A la cort de la reina castellana va fer les funcions d'acompanyant de

²³⁴El agermanats van vèncer el 25 de juliol de 1521, en de la batalla del Vernissa.

la princesa Caterina, futura reina de Portugal. Finalment va tornar a Saragossa amb el seu oncle per acabar la seua formació. Durant aquest període, Joan de Borja i Enríquez va intentar pacificar els seus territoris i acabar amb la Germania.²³⁵ Tant la seua trajectòria per les diferents ciutats i corts com la submissió necessària a les ordenances, van tindre una important repercussió en la vida a la cort imperial de Francesc de Borja i les relacions posteriors amb Felip II, ja essent religiós jesuïta.

Als 17 anys, després de viatjar per les *cases de la família*, son pare li tenia el futur preparat a la cort, prop de l'Emperador. Com a noble de l'època li agradava la falconeria, l'equitació i la música.²³⁶ Tenien fama en la cort el seu rebost i els seus cavalls.²³⁷ Els hagiògrafs l'identifiquen sovint com un jove ben plantat i bon genet, però curiosament sembla que era ben bé el contrari, de complexió bastant grossa, com diu Pedro Suau en la seua hagiografia.²³⁸ Quan es va traslladar a Barcelona, els hàbits alimentaris van canviar fins i tot fent perillar la seua integritat física. Tots els estudis indiquen la gran afecció que manifestava Francesc de Borja per la música i les matemàtiques. Alguns dels estudis més recents²³⁹ ens informen de la gran activitat musical de Borja a la cort, on segons sembla va estar en contacte amb Nicolás Gombert²⁴⁰ i Mateo Fernández.²⁴¹ Aquestes dades donades no puc més que prendre-les amb cautela ja que es tracten principalment de

²³⁵És ben palés a través dels estudis i documentació que Joan de Borja, i els successius hereus, van tenir un acatament quasi total a la Monarquia, mantenint-se així una tutela que ja havia exercit el Papa Alexandre VI en dècades anteriors. Cal recordar que Joan de Borja va ser un dels primers nobles en ser nomenat *Grande de España* i que la seua contribució, sobretot econòmica, al servei de la Corona sempre va estar present per a l'Emperador Carles V.

²³⁶D'aquesta època és on trobem les majors referències als gustos musicals de Francesc de Borja en les hagiografies.

²³⁷Vegeu (BATLLORI, 1979, p.142).

²³⁸A la campanya de Provença el 1536, on va morir el seu amic Garcilaso de la Vega, l'Emperador el va eximir de dur l'armadura per poder seguir la marxa de la resta de la tropa. Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.283) i (SUAU S.J., 1963, p.47).

²³⁹Vegeu sobre les notícies musicals de Francesc de Borja (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.34). Vegeu també (SCHWARTZ, 2001b), encara que al meu parer aquest estudi es basa en les hagiografies i les fonts secundàries i no podem prendre'l com un treball massa rigorós.

²⁴⁰En aquell temps Gombert era mestre dels xiquets cantors a la capella flamenca i no mestre de capella com s'indica a (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.34).

²⁴¹Va ser mestre de capella de la casa de l'emperadriu entre 1526 i 1539. Vegeu més informació a (ANGLÉS, 1944).

fonts secundàries i anècdotes, i ja que el meu estudi s'endinsa en l'aspecte musical del personatge, no puc més que analitzar aquestes fonts i exposar-les sense deixar-les de banda.

Francesc de Borja va contraure matrimoni amb Elionor de Castro. Els mateixos emperadors buscaren aquesta cambrera de la reina,²⁴² com a esposa de Francesc de Borja. El duc Joan es va oposar en un principi al casament, ja que considerava el seu fill massa jove, però aviat va canviar d'opinió.²⁴³ Les capitulacions i la boda es celebraren a Toledo en la primavera de 1529. El matrimoni va tindre vuit fills, i al primer li correspongué el nom de Carles, com l'Emperador. Francesc de Borja va obtindre el títol de marquès de Llombai, títol que usarien en el futur tots els primogènits de la família, com a regal de bodes de l'emperador. L'any 1539 va morir l'Emperadriu Isabel a Toledo i Francesc de Borja va ser l'encarregat de traslladar el cadàver fins el panteó reial a Granada.²⁴⁴

Al cap de pocs dies va ser nomenat virrei de Catalunya i va marxar a Barcelona on es va establir al palau de l'*Ardiaca*.²⁴⁵ Durant els gairebé quatre anys que va exercir el seu càrrec va preocupar-se sobretot de la seguretat costera, com ja va fer son pare durant molts anys sempre pendent de les invasions d'Alger, i també de la interior, on va combatre sobretot el bandolerisme, convençut de la seua autoritat. L'aspecte més transcendental de la seua estada a Barcelona és sens dubte el contacte mantingut amb els religiosos de la recent creada Companyia de Jesús²⁴⁶ i la influència del llec franciscà Juan de Texeda. Aquest personatge va influir tant en la vida de Francesc de Borja que fins i tot el va fer canviar alguns hàbits, entre ells la

²⁴²Elionor de Castro era portuguesa com l'Emperadriu.

²⁴³Tornem a fer esment a la submissió que hi havia als desigs de l'Emperador. Va influir molt en aquesta decisió Francisco de los Cobos, secretari imperial, i també el propi Francesc de Borja.

²⁴⁴D'aquests fets prové la llegenda de la promesa que va fer Francesc de Borja de no servir mai a cap senyor mortal. Els estudiosos donen poc crèdit a aquesta anècdota

²⁴⁵Aquest palau actualment alberga l'Institut Municipal d'Història de la Ciutat de Barcelona.

²⁴⁶La seua muller li va presentar el P. Araoz i altres dos jesuïtes. També l'any 1542 va allotjar al seu palau el P. Fabro. El P. Araoz va estar a Gandia posteriorment amb Francesc de Borja i el va acompanyar en el viatge a Roma i després en els viatges de Borja.

manera de l'oració quotidiana.²⁴⁷ Segons R. Schwartz, però sense donar cap font documental, Francesc de Borja va establir una capella musical en la seua nova residència.²⁴⁸ Només dóna referència d'un tal Melchior Marcos en 1554 a Roma i que, segons P. Suau, havia sigut membre de la capella musical en l'estada a Barcelona i després mestre de capella de la duquessa de Medina Sidonia.²⁴⁹ Aquesta informació no la he poguda corroborar. Però sí comprovar que Melchor Marcos va ser gran amic i company de Francesc de Borja. Segons García Hernán va vindre a Gandia des de Barcelona. Era l'instructor de música del duc i sobretot va ser el seu ajudant fins la seua mort.²⁵⁰

El gener de 1543 va rebre la notificació, per part dels Justícies i Jurats de la Vila de Gandia, de la mort de son pare. Francesc de Borja no va assistir al soterrament del duc a Gandia i va enviar el seu secretari personal mossèn Nofre Martínez. En la correspondència que manté amb la Vila de Gandia, s'observa de nou la submissió a l'Emperador i escriu que no pot abandonar el seu càrrec temporalment perquè no té *licencia de su Majestad*. No és fins el 8 maig de 1543 que Francesc de Borja torna a Gandia després de 22 anys allunyat de la seua ciutat natal on el Consell de la Vila el va rebre amb honors. Com diu l'hagiògraf Cienfuegos, Francesc de Borja va portar amb ell a Gandia *fray* Juan de Texeda.²⁵¹ Segons R. Schwartz,²⁵² citant Ribadeneyra, també es va emportar amb ell la capella musical i aquesta es va establir a la capella de Sant Miquel del Palau Ducal. Aquesta informació força interessant, no la puc corroborar de moment amb fonts perquè no s'ha trobat cap document que faça referència a la capella musical del duc a la seua vinguda

²⁴⁷Segons algunes notícies, Juan de Texeda va ser un religiós molt influent en la vida espiritual de Gandia durant la seua estada a la ciutat.

²⁴⁸Vegeu (SCHWARTZ, 2001b, p.195) També Suau parla d'una capella musical(SUAU S.J., 1963, p.56-57).

²⁴⁹Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.497) on Schwartz situa Marcos a Gandia entre 1539 i 1542 i abans de 1554 com a mestre de capella de Medina Sidonia però sense especificar més. Aquestes dades no concorden amb les donades per Suau i García Hernán.

²⁵⁰Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, ps.84-85).

²⁵¹Vegeu (CIENFUEGOS, 1726, p.101).

²⁵²Vegeu (SCHWARTZ, 2001b, p.196) i també (RIBADENEYRA, 1592, p.26), encara que Schwartz cita una altra edició de l'obra de Ribadeneyra.

a Gandia. He trobat una referència en una carta del P. Oviedo al P. Ignasi de Loyola on es fa referència als cantors del duc.

“llevó Su Señoría canónigos y cantores y fuimos todos a bendezir la viña que se avía de plantar”.²⁵³

Fa referència a la plantació d'una vinya per als jesuïtes de Gandia, però en cap moment es diu si aquests cantors són els de la Col·legiata, els del palau o bé com jo pense són els mateixos.

Comenta La Parra²⁵⁴ que el duc portava alguna cosa més, indicadora de molts pensaments sobre el seu futur: el nomenament, signat per De los Cobos,²⁵⁵ com a nou majordom del príncep Felip,²⁵⁶. Podem entendre doncs, que la intenció del nou IV duc de Gandia era la d'estar-se el temps just a la vila i marxar cap a la cort. A partir d'aquests nomenaments van sorgir problemes entre els reis portuguesos i l'emperador. Aquests esdeveniments van ser deguts als nomenaments sense consulta i al suport que donava Elionor de Castro al bisbe de Viseo.²⁵⁷ Després d'algunes cartes del matrimoni Borja a la cort la cosa no es va solucionar i al capdavall els nomenaments van anar a parar a Alejo de Meneses i Margarita de Mendoza. Tots aquests fets van suposar un revés en les aspiracions cortesanes del duc, i en les cartes a sant Ignasi de Loyola²⁵⁸ i al príncep Felip els feia veure la seua desesperació perquè es trobaven desterrats i oblidats. No va ser fins a la mort de la seua esposa Elionor que Francesc de Borja va pensar seriosament a establir-se a Gandia. Segons Suau, fins a la mort de la duquessa sempre havia mantingut l'esperança de ser cridat a Valladolid.

L'arribada del nou duc a la vila va produir uns canvis bastant dràstics

²⁵³Citat en (PARELLADA CASAS, 2000, p.143) i també en (BATAILLON, 1978b, p.15).

²⁵⁴Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.289).

²⁵⁵Cal recordar que era el totpoderós Secretari Imperial. Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.579).

²⁵⁶El príncep Felip es va casar prompte amb Maria, filla dels reis de Portugal. Caldria també indicar que el càrrec de Francesc de Borja portava inclòs el de cambra de la princesa per a la seua muller Elionor.

²⁵⁷Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.289).

²⁵⁸En aquelles dates la correspondència entre Francesc de Borja i Ignasi de Loyola ja era bastant habitual.

en la vida ciutadana i cortesana.²⁵⁹ Va prohibir les Carnestoltes i va castigar les blasfèmies.²⁶⁰ Als tres mesos ja havia fundat el convent per a dominics a Llombai. Va emprendre l'ampliació de la muralla i ben aviat va fundar el col·legi que després es convertiria en la primera universitat de la Companyia.²⁶¹ Una dada important que aporten els hagiògrafs i que era habitual en l'època és el fet de mantindre el servei de la casa del seu pare.²⁶² Tots els problemes testamentaris del seu pare²⁶³ i els plets amb la seua madrastra Francesca de Castro i Pinós²⁶⁴ van provocar molts maldecaps en els anys següents juntament amb el manteniment dels seus divuit germans: sis germans de sa mare, dotze de la seua madrastra Francesca i un altre, il·legítim, del seu pare amb Caterina Díaz. Però Francesc de Borja intentava procurar el futur dels seus propis fills. Va demanar prebendes i beneficis per als seus hereus. Gràcies a les bones relacions mantingudes amb el Papa Pau III²⁶⁵ va obtindre el 1548 25.000 ducats de l'herència de Joan de Borja,²⁶⁶ fill d'Alexandre VI mort l'any anterior, però amb la condició mai no acomplida d'erigir a Roma dos monuments al sepulcres d'Alexandre VI i el cardenal Enric de Borja. Gràcies també a les recomanacions tant de la cort imperial com papal, el Maestrat de Montesa va recaure en el seu germanastre Pere Lluís Galceran.²⁶⁷ D'aquesta etapa també va ser l'adquisició de la baronia de Xeraco. A parer de molts historiadors,²⁶⁸ la gestió més important duta a ter-

²⁵⁹Sobretot si tenim en compte que el duc només pensava estar-s'hi de pas.

²⁶⁰Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.291).

²⁶¹Vegeu apartat dedicat.

²⁶²Vegeu (CIENFUEGOS, 1726, p.104-105). Sobre aquestes afirmacions seria interessant trobar algun document que aportara llum sobre la possible capella musical que tinguera Joan de Borja al seu servei. El document "Cuaderno de cantidades que debía el Duque don Francisco al partir a Roma.1550". AHN-Nobleza, *Osuna*, Leg. 807 n° 1.

²⁶³Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.599 i 616).

²⁶⁴Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.292) i (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.607, 617 i 634).

²⁶⁵El Papa Alessandro Farnese (1468/1534-1549) va convocar el Concili de Trento i va aprovar la fundació de la Companyia de Jesús. Aquest personatge, autèntic prototip de mecenes renaixentista, al meu entendre té molta més relació amb la música a Gandia de la que actualment els estudiosos han trobat. Molt interessant el treball de José María Llorens sobre la cort del cardenal Farnese. Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1996).

²⁶⁶AHN-Nobleza,*Osuna* 539, 228. Latín. Copia coeva. També reproduït a Monumenta Borgia I i VI (Mon, 1894-1896, p.655-660) i (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.655).

²⁶⁷Vegeu l'estudi sobre el darrer mestre de Montesa a (LA PARRA LÓPEZ, 1997).

²⁶⁸Vegeu els estudis de Joan Reglà sobre Història del País Valencià.

me per Francesc de Borja va ser l'acord del matrimoni del seu primogènit Carles amb Magdalena de Centelles, hereva del Comtat d'Oliva. Amb la unió dels dos estats, els Borja per fi aconseguien el control de la majoria de la producció de canya de sucre, autèntic potencial econòmic de l'època. Aquesta unió ja l'havia intentat Alexandre VI mitjançant el matrimoni, infructuós, de la seua filla Lucrècia amb l'hereu del comtat d'Oliva Querubí de Centelles Riu-sech en 1491.²⁶⁹

Pel que fa a la vida espiritual i religiosa de Francesc de Borja cal anar a les hagiografies per obtindre informació al respecte. Sovint se cita que uns dels pecats que més angoixaven el duc era la simonia i la luxúria. No és d'estranyar que la primera Setmana Santa que va viure com a duc a Gandia va recloure les prostitutes a l'hospital de sant Marc.²⁷⁰ El 27 de març de 1546 va morir Elionor de Castro d'una malaltia. Al poc de morir entraria al servei de la Companyia de Jesús.

S'ha de recalcar que Francesc de Borja, abans d'abandonar Gandia en 1550, va realitzar algunes accions d'especial importància tant per a la Companyia de Jesús com per a la vila de Gandia i també per al món musical. El 14 de març de 1545 sant Ignasi va aprovar la fundació d'un col·legi de la Companyia a Gandia i aquest mateix any van arribar els primers jesuïtes procedents de Roma i Coimbra. El papa Farnese, al qual el papa Alexandre VI havia concedit el capell cardenalici i mantenia correspondència amb Gandia, al cap de dos anys va autoritzar la creació d'una universitat, la primera dels jesuïtes. El degà de la Col·legiata Francesc Joan Roca va ser l'encarregat de negociar amb Ignasi de Loyola i el Cardenal Cervini tot allò referent a Gandia, el nou col·legi i la futura universitat. Es va inaugurar l'1 de març de 1549. Un altre dels assumptes que va deixar resolts va ser la instauració d'una representació de la *Visitatio Sepulchri*, de la qual parle en l'apartat de les fonts musicals relacionades.

²⁶⁹Vegeu (MESTRE PONS, 1997, p.63).

²⁷⁰Com a anècdota curiosa dir que el citat hospital al cap d'un temps es va anomenar Sant Francesc de Borja. Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.295).

L'altra empresa que va dur a terme el IV Duc va ser la construcció de la muralla de Gandia. Alguns estudiosos, com La Parra, són molt crítics amb els arguments esgrimits per Francesc de Borja davant del Consell de la Vila. El duc sempre tenia en consideració l'aspecte defensiu de les ciutats. Només ser nomenat virrei de Catalunya el 1539, també va manar iniciar l'ampliació de les muralles de Barcelona. La suposada necessitat de la muralla a Gandia ja era un pensament de son pare, que sempre va tindre en ment el problema d'Alger i els barbarescos. Però, com pensen molts estudiosos, realment la muralla era per defensar-se dels moros o bé per ratificar l'autoritat del duc davant dels seus vassalls?²⁷¹

L'any 1550 és el de la partida definitiva a Roma, encara que durant la seua tasca a l'ordre jesuític va fer alguns viatges a Espanya, i el de l'ingrés real a la Companyia de Jesús. Francesc de Borja ja havia estat estudiant a la mateixa Universitat de Gandia. Va redactar testament entre el 26 i 28 d'agost de 1550.²⁷² La renúncia al ducat i el nomenament del seu fill Carles com a duc de Gandia no es va produir fins maig de 1551. En la carta de renúncia al càrrec de duc a Carles V, Francesc de Borja li va demanar que mantingués les rendes de jurament d'uns 400.000 maravedís durant cinc anys. S'entén d'aquestes demandes la necessitat de deixar enllestits els afers pendents a Gandia tant com l'acabament del col·legi romà dels jesuïtes. Carles de Borja va administrar el ducat des que son pare va marxar de Gandia, però com ja s'ha vist no va ser nomenat duc fins més tard, fins complir vint-i-un anys.²⁷³

El gir en la vida de Francesc de Borja va ser important i ací es troben

²⁷¹Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, p.300–301).

²⁷²El testament de Francesc de Borja s'ha conservat al AHN-Nobleza, *Osuna*, c. 539, 1. Original i AHN-Nobleza, *Osuna*, c. 539, 1. Primero y segundo codicilio. Aquests documents estan reproduïts a (Mon, 1894-1896, p.527-555 i 555-556) i a (IBORRA, 1997). El punt 10 del testament s'anota que abans de redactar el citat testament tenia un quaderns, amb dos còpies, amb els deutes que tenia amb algunes persones. Hi havia una còpia a la contaduria del palau i una altra al Col·legi de Sant Sebastià. Suposadament alguns d'aquest quaderns serà el "Quaderno de las cantidades que debía el señor duque al partir a Roma. 1550" que he citat més amunt.

²⁷³El document *Cuaderno de lo que el duque ha pagado para el padre Francisco mi señor y las mihilas...desde que se fue a Roma en 1550* del AHN-Nobleza, *Osuna*, llig. 807, ens ajuda a entendre també que Francesc de Borja rebia ingressos per a la seua causa a Roma, en especial per al seu desitjat col·legi.

els primers escrits espirituals d'aquesta època. En 1550 es va doctorar en Teologia a la mateixa Universitat de Gandia. El 1551 va celebrar la seua primera missa a Oñate, acompanyat pel seu fill Joan de Borja, i va renunciar al capell cardenalici que li va oferir el papa. Segons molts estudis, aquest nomenament el va demanar expressament l'emperador Carles i cal recordar que anteriorment ja se li havia ofert un capell cardenalici.²⁷⁴ L'any 1554 va assistir la reina Joana de Castella *la Boja* en la seua mort i va visitar l'emperador Carles en el seu retir al monestir de Yuste en 1557 i 1558. Francesc de Borja va ser marmessor de l'emperador Carles.

La vida de Francesc de Borja es va tornar més austera, i es va convertir en poc temps en una de les figures importants dins de la Companyia. Va ser nomenat comissari dels jesuïtes a Espanya i vicari general de l'ordre entre 1562 i 1564, assistent d'Espanya entre 1564 i 1565 i preposít general entre 1565 i 1572. Aquest és el més alt càrrec que es pot ostentar dins la Companyia de Jesús. Va seguir fundant i creant col·legis arreu d'Europa i va ser el primer a iniciar missions a Amèrica. Se'l considera un dels principals reformadors de l'orde amb especial interès per l'oració i l'ús de la música de la Reforma dins la Companyia. Segons Cándido Dalmases va ser l'introduïdor dels instruments de vent en el servei litúrgic i va donar més importància a l'orgue en l'ofici diari.²⁷⁵ No parlaré de la seua vida després de la partida de Gandia, perquè va més enllà de la part central de la vida a Gandia, encara que és possible que tinga una influència musical més destacada, però que fins l'actualitat no ha estat suficientment estudiada. Per a més dades i informació em remet a les publicacions sobre la seua vida que aporte a la bibliografia final. Francesc de Borja i Aragó va morir a Roma en 1572. Va ser beatificat pel papa Urbà VIII el 1624 i canonitzat per Innocenci X el 1671.

Considere important citar els seus escrits espirituals:²⁷⁶ *Seis tratados* de 1548, *Obras* de 1644, *Opera Omnia* de 1675, *Obras* de 1882, *Tratados espirituales*

²⁷⁴Vegeu (SUAU S.J., 1963, p227-233).

²⁷⁵Vegeu (DALMASES S.I., 2002, p.87).

²⁷⁶Segons els hagiògrafs, molt més íntims i expressius que no pas alguns dels seus coreligionaris.

1964.²⁷⁷

Després de veure els aspectes més importants de la vida com a noble i jesuïta em centraré en la seua vida musical, què és realment l'objecte d'estudi d'aquest capítol.

Com tot noble de l'època, Francesc de Borja va rebre una educació completa en allò que s'anomenava el *quadriivium*, que evidentment contenia l'estudi de la música. Segons ordres expresses de la seua mare, la duquesa de Gandia, Alonso de Ávila²⁷⁸ va ser confessor i mestre en matèries com matemàtiques i música del jove Francesc i els seus germans.²⁷⁹ Les hagiografies ens conten que el jove Borja era un gran amant de la música i de les lletres, aspecte cridaner quan estudiem l'inventari de la biblioteca del seu pare.²⁸⁰ Sí que es creu que era hàbil en algun instrument.²⁸¹ Alguns biògrafs directament parlen d'ell com a músic. Tot i els contactes i els suposats mestres que va tindre,²⁸² no podem assegurar del tot que Francesc de Borja fóra un músic d'una certa entitat per a tindre'l en consideració. Com vorem en l'apartat de les fonts, la missa atribuïda al sant duc no és altra que la missa *Iager*, escrita per Orlando di Lasso. És una qüestió bastant delicada ja que les hagiografies ressalten els trets humans de Francesc de Borja i els jesuïtes sempre han tingut en molta estima la música. Cal recordar la relació que s'atribueix als primers jesuïtes com Diego Laínez i Francisco Javier amb la música en les seues missions.

Les obres que es conserven i que són atribuïdes a Francesc de Borja no porten el seu nom de pila, sinó que totes són signades com a *Duque de Gandía*

²⁷⁷S'indica l'any de la primera edició tal i com citen els estudis. Per a més informació vegeu (DALMASES S.I., 1961).

²⁷⁸Vegeu apartat dedicat al canonge Alonso.

²⁷⁹Gairebé tots les hagiografies citen aquesta informació extreta de Cienfuegos. Vegeu (CIENFUEGOS, 1726).

²⁸⁰Vegeu l'estudi de Pastor Zapata (PASTOR ZAPATA, 1992b) Entre altres obres es troben a l'inventari de llibres de la biblioteca quaderns i llibres de música.

²⁸¹També a l'inventari d'instruments que cita Roberta Schwartz en la seua tesi apareixen diversos instruments. Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.457) La font original és: AHN-Nobleza, Osuna, Carpeta 132, nº 1.

²⁸²També alguns autors indiquen sense citar fonts que Melchor Marco va ser instructor de música de Francesc de Borja. Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.85).

o *el duque de Gandía*. D'ací que tampoc no es puga assegurar que el Duque de Gandía siga Francesc de Borja. Aquesta forma de signar les obres no era gens rara a l'època, només cal recordar-ho en un exemple pròxim i de recent reedició.²⁸³

Les obres conservades i atribuïdes són la *Visitatio Sepulchri* i la Missa a 4 veus.²⁸⁴ En la part de les fonts musicals relacionades amb Gandia, aprofundiré més sobre aquestes, ja que he trobat la concordança d'aquesta missa amb una de Lasso.

A banda de la missa conservada i dels motets per al diumenge de Resurrecció hom li atribueix altres motets actualment no conservats. Ruiz de Lihory també dona notícia de la *Visitatio Sepulchri*:

“la historia nos dice que fue uno de los mejores compositores de su época y la tradición lo sanciona, asegurando que un *Magnificat*, composición suya, y la música del *Psalmo Beati immaculati in via qui ambulant in lege Domini*, tuvieron gran aceptación en Roma y llegaron á cantarse en las mejores Capillas de Europa”.²⁸⁵

Soriano Fuentes²⁸⁶ diu que Francesc de Borja tenia preferència pels motets i aporta les seues atribucions. Hi ha notícies que a l'arxiu de la Col·legiata de Gandia existia un volum de motets atribuïts al sant duc i que, com moltes altres coses, es van perdre durant la Guerra Civil. Roberta Schwartz diu que segons un document que va trobar a l'AHN-Nobleza,²⁸⁷ que jo no he pogut corroborar, existia un inventari de 1670 que informava de les coses conservades al Palau Ducal de Gandia. Aquest inventari contenia un llibre de motets a quatre parts de Sant Francesc.

Un dels seus biògrafs, Nieremberg, comenta que quan Francesc de Borja va ser cap dels jesuïtes, va reflectir en la música la seua devoció mariana.

²⁸³*El Cancionero General* d'Hernando del Castillo, on hi ha nombrosos poemes signats amb el títol o càrrec nobiliari o reial. Vegeu (DEL CASTILO, 2004).

²⁸⁴Baixauli en el seu article (BAIXAULI, 1902, p.155), diu que el pare Guzmán buscant en la Col·legiata de Gandia va trobar algunes coses de Comes i la missa a 4 i els motets per a la processó del dia de Pasqua i que sempre s'havien tingut a la Col·legiata com a pròpies del duc sant.

²⁸⁵Vegeu (RUIZ DE LIHORY, 1903, p.191-195).

²⁸⁶Vegeu (SORIANO FUERTES, 1855, tomo II, p.113).

²⁸⁷AHN-Nobleza, *Osuna*, Cartas 441.

Aquest autor li atribueix la composició polifònica del motet *Beati immaculati in via qui ambulat in lege Domini*, basat en el text del psalm 118.²⁸⁸ Aquesta dada l'he extreta de l'article de Roberta Schwartz²⁸⁹ i jo no l'he poguda comprovar.

És bastant significatiu que cap dels estudis que he llegit,²⁹⁰ i que van ser publicats després de 1992, no citen l'article de Pedro Calahorra a la revista *Nassarre*.²⁹¹, ja que aporta dades que són essencials per a l'estudi de l'obra de Càrceres. En aquest treball l'autor exposa, a partir d'uns inventaris trobats, les obres que s'interpretaven a la Catedral de Tarazona al segle XVI. Segons Calahorra, existien diversos inventaris, tots copiats posteriorment a 1570. En dos d'ells s'inclou un motet, *Exaltata est*,²⁹² amb autoria del *Duque Gandia*.²⁹³ L'inventari fa referència al foli 52 d'un llibre: "Item otro libro con unas cubiertas donde ay motetes y magnificas son los siguientes:", en el segon inventari diu: "May ay un libro con cubiertas coloradas donde / ay motetes magnificas salves y himnos."²⁹⁴

Per acabar de comentar les obres de Francesc de Borja diré que alguns autors li atribueixen una cançó titulada *Cançion del Duque de Gandía*, una cançó profana i que probablement no fóra d'ell, sinó també atribuïda. Roberta Schwartz fa una xicoteta anàlisi comparativa, entre aquesta cançó, la missa atribuïda a Sant Francesc i alguns dels motets del qual ella no anomena *Visitatio Sepulchri*, sinó drama del diumenge de Pasqua.²⁹⁵, però no hi ha conclusions definitives.

²⁸⁸Vegeu (NIEREMBERG, 1644, Vol. 17).

²⁸⁹Vegeu (SCHWARTZ, 2001b, p.197).

²⁹⁰Excepte (SCHWARTZ, 2001b).

²⁹¹Vegeu (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1992).

²⁹²En el segon dels inventaris apareix el motet només amb el nom *Exaltata*.

²⁹³En el segon dels inventaris apareix el nom de l'autor com *Duque de Gandia*.

²⁹⁴Vegeu (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1992, p.19).

²⁹⁵Vegeu (SCHWARTZ, 2001b, p.200).

Carles de Borja

Carles de Borja (1530-1592), primogènit de Francesc de Borja i Aragó, va ser duc de Gandia des de 1551 fins la seua mort. Encara que el seu pare va deixar Gandia en 1550, no va ser fins 1551 que aquest va poder obtindre el ducat. La seua infància va discórrer a la cort castellana i posteriorment a Barcelona. A partir de 1543 va vindre a Gandia amb son pare. Els seus mestres va ser entre altres Bernardo Pérez de Chinchón i Francisco Saboya.²⁹⁶ No se sap si també va estudiar al col·legi de Sant Sebastià i a la universitat com el seu germà Joan. En 1548 va contraure matrimoni amb Magdalena Centelles, que heretaria en un futur els estats d'Oliva. Com diu García Hernán al respecte de les rendes, herències i posicions deixades per Francesc de Borja: "Su hijo don Carlos estaba bien establecido".²⁹⁷

La vida del duc Carles va estar lligada a Gandia. Va estar involucrat en algunes disputes socials i amb alguns nobles, com ara el seu nebot el cardenal Gaspar de Borja.²⁹⁸ Ordenat pel rei Felip II, Carles de Borja va estar sempre lligat als esdeveniments i pràctiques realitzades pels moriscos. Va ocupar des de 1586 la Capitania General de Portugal, segurament gràcies als bons trets diplomàtics²⁹⁹ i l'amistat amb el rei Felip II.³⁰⁰ La visita del rei Felip II a Gandia entre el 21 i 25 de febrer de 1586 està documentada amb algunes notícies conservades en el fons *Legado Antonio Martí*.³⁰¹

Sobre les aficions musicals de Carles de Borja no he trobat documentació directament relacionada. És de suposar que amb la gran biblioteca de la família, la possible capella musical i les aficions de son pare i del seu germà, Carles de Borja tinguera un esperit musical, almenys de noble musicalment format. Només es conserven algunes notícies d'una donació d'instrumental

²⁹⁶Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.85).

²⁹⁷Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.87).

²⁹⁸Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.90).

²⁹⁹Cal recordar, que el seu germà Joan, va ser ambaixador a la Cort de Lisboa i era conegut per les grans habilitats diplomàtiques i el domini de diversos idiomes.

³⁰⁰Segons alguns autors, el príncep Felip i Carles de Borja eren amics ja des de l'infància a la cort castellana. Vegeu (GARCÍA HERNÁN, 2003, p.90).

³⁰¹Algunes d'aquestes notícies estan reproduïdes a *La Seu-Colegiata de Gandía*. Vegeu (Her, 2002, ps.464-465).

a la col·legiata. Durant el seu ducat es va produir el “famós” plet sobre l’orgue de la Seu. Com s’indica en l’apartat dedicat a l’orgue, les disputes per la construcció i reparació de l’orgue van durar alguns anys. Existeix alguna documentació sobre aquest plets.³⁰²

“A 19 de Febrer, en la nit, se ajustà Capítol en lo cor, segons se acostumen ajuntar moltes vegades, y en presència del Sr. degà Barberà, Cabiscol Saboya y Canonges, Ortega guardarropa del Excmo. Sr. Don Carlos de Borja portà los instruments següents: tres cheremies, un tiple, un contralt, un tenor, un sacabuig, un tronpon; més cinch cornetes, tot ab ses caxes tancat ab clau; una caxa de flautes ab onze flautes, los quals instruments Sa Exa. donava a la yglésia y se entregaren al Capítol paque tinguès cuydado.”³⁰³

Segons aquesta notícia es pot pensar que a la col·legiata hi havia una capella amb un nombre de ministrils important, però no puc corroborar aquesta hipòtesi amb més documents. Els ministrils d’una capella mai eren superiors a sis, habitualment se’n troben quatre. Per tant caldrà esperar noves informacions futures al respecte. Sobre la capella personal del palau no he trobat cap notícia ni tampoc cap inventari de béns del palau a la mort del V duc.³⁰⁴ Com ja hem vist, només hi ha notícia d’un inventari del palau fet en 1670 on apareix un motet atribuït a Sant Francesc de Borja.³⁰⁵ A l’inventari de 1632 a la mort del VII duc, Carles de Borja (1573-1632), no apareixen ni llibres ni instruments a la capella de Sant Miquel.³⁰⁶

Joan de Borja i Castro i el mecenatge musical. L’herència del Duc de Lerma.

La figura del noble Joan de Borja i Castro va estar lligada a la música gairebé des de la seua nativitat. Don Juan, com sovint és citat per Suau,³⁰⁷ era

³⁰²Reproduïts a (GARCIA-OLIVER, 2000, ps.66-76).

³⁰³Extret de ACG, *Recorts* 3, p.358. LAM, *mn. A*, p.36r. Reproduït a (Her, 2002, p.467).

³⁰⁴Schwartz diu a la seua tesi que Carles de Borja va seguir mantenint la seua capella de Sant Miquel, però la documentació que aporta no és completa. Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.465).

³⁰⁵Notícia aportada per Schwartz. Vegeu (SCHWARTZ, 2001b, p.194). Fa referència al document AHN-Nobleza, *Osuna*, Cartas, Llig.441.

³⁰⁶AHN-Nobleza, *Osuna*, Llig. 569, D.18, foli 8r.

³⁰⁷Vegeu (SUAU S.J., 1963) *passim*.

el tercer fill de Francesc de Borja i Aragó. Va nèixer a Bellpuig en 1533 a causa que els seus pares anaven en el seguici de l'Emperador Carles a les Corts de Montsó. Va viure de xiquet a la cort imperial i després a Barcelona, on son pare era virrei. A Gandia va rebre una educació acord amb el seu estatus nobiliari. Molt aviat es va despertar l'interès per la música i per les lletres. La formació jesuítica que va obtenir és molt a tenir en consideració tant per la vessant artística com per la humanística.³⁰⁸ L'ambient de la família, segons els escrits, era fortament religiós. Un dels seus preceptors va ser Francesc Saboia³⁰⁹ que posteriorment seria cabiscol de la col·legiata de Gandia i també va entrar a l'orde jesuítica. Joan de Borja va cursar també els seus estudis a la Universitat de Gandia³¹⁰ on segurament va ampliar els seus coneixements humanístics i va encarar la seua vida per formar part, com son pare, de la Companyia de Jesús. Francesc de Borja va convindre la millor projecció social per al seu fill³¹¹ però així i tot aquest va estar al costat del seu pare des que va morir Leonor de Castro. Va formar part de la comitiva que va acompanyar Francesc de Borja a Roma per trobar-se amb Ignasi de Loyola. Durant l'estada a la ciutat va conviure amb la resta de jesuïtes i va continuar la seua formació amb el P. Araoz. A la tornada també va acompanyar son pare a Oñate, on la Companyia tenia una casa, va ajudar-lo en la seua primera missa i estava decidit a entrar a l'orde de Jesús. Abans de la seua partida a Alcalà per prosseguir els estudis a la universitat,³¹² els hagògrafs marquen el canvi de rumb que va decidir Joan de Borja: va optar per la vida laica en casar-se amb Lorenza d'Oñaz i Loyola en 1552.³¹³ Durant tot aquest temps va estar acompanyat pel P. Araoz, confident i preceptor, el qual era aleshores prior de la Companyia a la Província Hispànica. Els je-

³⁰⁸Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997).

³⁰⁹O bé Saboya. Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997, p.69).

³¹⁰Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997, p.70). Extret del *Libro primero de la uniuersidad de Gandia* en l'AHM-València, reproduït a *Monumenta Historica Societatis Iesu (Borgia)* III, p.52.

³¹¹Els ducs de Gandia van intentar que l'Emperador designés Joan de Borja com a governador de Xàtiva amb tant sols onze anys. Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997, p.69-70) i (LA PARRA LÓPEZ, 1998a, 292).

³¹²És molt probable que ampliara en aquesta universitat els seus estudis musicals.

³¹³Néta del germà gran de Sant Ignasi de Loyola i hereva dels estats d'Oñaz i Loyola.

suïtes van perdre un possible membre qualificat però en canvi van obtenir un benefactor perpetu per a les seues causes. Sobre la descendència familiar i els vincles americans i la importància de la iconografia dels sants jesuïtes cal veure els estudis de García Mahiques.³¹⁴

De la vida posterior, se'n coneix ben bé poc. Va ser corregidor de la vila de Baeza en 1559 i és de suposar que els vincles familiars amb la cort imperial es mantenien molt actius. Anys després va estar al servei de Felip II com a lloctinent en la defensa la costa Guipuscoana. A partir de 1568 es pot dir que comença la carrera diplomàtica. Primerament com a guarda i companyia del jove príncep Carles i ja en 1569 és nomenat ambaixador a Lisboa.³¹⁵ Tant l'Emperador Carles com Felip II habitualment empraven catalans i valencians en les tasques diplomàtiques ja que sovint eren bons lingüistes. A Lisboa va conèixer la seua segona muller amb la qual es va casar en 1576³¹⁶ i també va rebre son pare de visita amb el Cardenal Bonelli. Al cap de poc va ser designat ambaixador a Praga per Felip II. El nou emperador Rodolf II era un erudit, col·leccionista i amant de l'astronomia³¹⁷ i, encara que no s'indica en bastants publicacions, un gran amant de la música. Per la correspondència conservada de l'època, s'intueix que Joan de Borja va establir amistat amb l'Emperador, sense dubte per les grans aficions comunes.³¹⁸ A Praga és possiblement on Joan de Borja més va desenvolupar la seua faceta humanística i musical. El seu tractat *Empresas Morales*³¹⁹ va ser publicat en 1581 i de mans del mateix impressor van veure la llum en la mateixa data les *Ensaladas de Mateo Flecha*. Aquests quaderns tenen la dedicatòria a *Don Juan de Borja* i s'hi inscriu l'escut de Joan de Borja.³²⁰ En aquesta cort Jo-

³¹⁴Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997) i (GARCÍA MAHIQUES, 1998) on es dona bastant informació sobre aquestes relacions.

³¹⁵Sembla que no va estar massa agraït en un principi per aquest nomenament. Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997, p.75)

³¹⁶Aquesta dama de confiança de la reina de Portugal, Caterina d'Àustria, era cosina segona seua. La primera esposa havia traspasat en 1575.

³¹⁷Era protector de Tycho Brahe i Kepler. Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997, p.77).

³¹⁸Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997, p.77).

³¹⁹Existeixen dos edicions modernes amb els estudis corresponents. Vegeu (BRAVO-VILLASANTE, 1981) i (GARCÍA MAHIQUES, 1998).

³²⁰Vegeu pàgina 119 l'explicació de l'escut d'aquesta impressió.

an de Borja va coincidir amb Philippe de Monte, *Kapellmeister* de la Capella Imperial a Praga.³²¹ Un altre músic rellevant a l'època, que possiblement degué entrar en contacte amb Joan de Borja, va ser Orlando de Lasso.³²² No és tampoc estrany, doncs, que alguns autors li atribuïsquen obres de Francesc de Borja a Lasso o viceversa.³²³ L'estada a la cort centreeuropea no va ser tant llarga com suposadament haguera desitjat Joan de Borja, ja que en 1581 va tornar com a *mayordomo mayor* de l'emperadriu Maria,³²⁴ a Madrid. El Convent de *Las Descalzas Reales*, fundat per avantpassades seues, va ser l'escenari on conviuria durant més de vint-i-cinc anys amb una important institució musical. Aquell recinte es va convertir en una cort en miniatura amb algunes de les dones més poderoses de l'Imperi.³²⁵ La vida musical d'aquest centre va ser envejada durant dècades i imitada successivament en altre focus. Sense dubte Joan de Borja va tindre un destacat paper com a mecenes i gran amant de la música. Va morir a El Escorial en 1606 i va tenir en possessió diversos títols nobiliaris.³²⁶ Alguns dels seus fills van ostentar càrrecs importants i institucionals.³²⁷ Va ser oncle del duc de Lerma, primer *valido* del rei, del qual parlaré més endavant.

La vida musical de Joan de Borja

“entre tantos Condes, Marqueses, Duques y Príncipes como residían en Madrid, ni uno solo se interesó por la música ni organizó Academias, como en Italia, excepto D. Juan de Borja, Mayor-domo de la Emperatriz doña María de Austria, la hermana de Felipe II”³²⁸

³²¹Monte havia estat a la capella de Felip II a Brussel·les. Vegeu (DADSON, 2001, p.7).

³²²Segons alguns estudiosos, sens dubte el més brillant compositor d'aleshores.

³²³Vegeu (SUAU S.J., 1963, p.55) i (GINER FERRER, 1988, sense numerar), copiant a Suau.

³²⁴Mare de Rodolf II i germana de Felip II.

³²⁵Maria d'Austria, la seua filla Sor Margarita de la Cruz i Margarita d'Austria, esposa de Felip III.

³²⁶Comte de Mayalde i de Ficalho.

³²⁷Francisco de Borja, comte de Mayalde i príncep d'Squillace va ser comendatari de Montesa i virrei del Perú. Vegeu la connexió amb la família reial inca citada anteriorment. Fernando de Borja va heretar els títols del seu germà i va ser virrei de València i d'Aragó. Vegeu (GARCÍA MAHIQUES, 1997, p.76) i (BATLLORI, 1994, p.48).

³²⁸Extret de *El Mellopeo y el Maestro...* de Pedro de Cerone. Capítol LIII del Libro I. Vegeu (CERONE DE BERGAMO, PEDRO DE, 1613).

Aquesta cita em serveix per introduir l'àmbit musical en la figura de Joan de Borja. Com es pot veure en el text, la consideració de Borja era ben alta en aquest aspecte. Ja he dit abans que suposadament va finançar la publicació de Mateo Fletxa *el Jove* i possiblement algunes altres obres que no s'han conservat o bé encara estan per descobrir. L'activitat habitual es desconeix i resta un estudi més profund de les relacions amb el seu nebot el duc de Lerma.³²⁹ Una altra font musical relacionada amb aquest personatge es conserva a Brusel·les. El manuscrit ms.27086 [DK#6] de la *Bibliothèque du Conservatoire Royal de Bruxelles*³³⁰ va ser compilat per Andres Reinschal aproximadament pels volts de 1585 i està dedicat a Don Juan de Borja i Castro.³³¹ També hi apareix la signatura del tresorer de la Col·legiata de San Pedro a Lerma, el Licenciado Roa.³³²

A banda d'aquests dos exemplars que estan dedicats a Joan de Borja, la biblioteca musical que posseïa a Madrid era bastant extensa. Aquests llibres van ser inventariats i taxats després de la seua mort per Tomás Luis de Victoria i els instruments, per Bernardo Clavijo del Castillo. Aquests dos personatges eren destacades autoritats musicals a la ciutat. Tomás Luis de Victoria era capellà personal de la Emperadriu i en aquesta època ja havia publicat gairebé totes les seues obres musicals a Itàlia.³³³ Se'l reconeix com el gran mestre de la polifonia espanyola, juntament amb Morales i Guerrero. Joan de Borja i Luis de Victoria van coincidir durant alguns anys a les *Descalzas Reales* de Madrid i la influència musical seria bastant notable. Per altra banda, Clavijo era organista i compositor de la Capella Reial i havia succeït Francisco de Salinas en la càtedra de música de la Universitat de Salamanca i també havia sigut membre de la capella del Duc d'Alba a Nàpols.

³²⁹En aquest sentit, a la *Real Biblioteca* de Madrid es conserven algunes cartes de finals del segle XVI i que poden aportar informació addicional.

³³⁰BrusC 27086 segons les sigles del *Census-Catalogue of Manuscript Sources of Polyphonic Music, 1400-1550*.

³³¹R. Schwartz dóna aquesta datació en la seua tesi doctoral i jo crec que déu ser anterior, ja que s'indica que Juan de Borja i Castro era aleshores ambaixador a la Cort Imperial. Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.555).

³³²Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.555). Schwartz cita la tesi de Kirk (KIRK, 1993, ps.86-87).

³³³Vegeu més sobre Luis de Victoria a (STEVENSON, 1992) i sobre la seua ocupació en les *Descalzas Reales* a (OLMOS, 2003).

Abans d'entrar a parlar breument sobre la figura del primer duc de Lerma, cal indicar que encara no existeix un estudi complet sobre la importància musical del noble Joan de Borja i Castro. Els estudis sobre *Las Ensaladas* no inclouen apartats sobre ell i desconec cap treball al voltant del còdex manuscrit conservat a Brussel·les.

Parlar ací del duc de Lerma seria expandir-se massa. Francisco de Gómez de Sandoval y Rojas (1553-1625), marquès de Dénia i duc de Lerma a partir de 1599, va viure gairebé tota la seua vida a la cort i sempre rodejat d'influents familiars, va anar ascendint poc a poc en l'escala nobiliària. Va ser el primer *valido* d'Espanya i va arribar a ser molt poderós. Entre 1599 i 1618 va regir l'Imperi. Baix el seu mandat es va produir la Treva dels 12 anys (1609-1621) als Països Baixos i l'expulsió dels moriscos (1609). Acusat el seu govern de corrupteles i malversacions, va sol·licitar a Roma el capell cardenalici, que li va ser concedit el 1618. Va morir a Lerma en 1625.³³⁴

Francisco de Gómez de Sandoval va comprar en subhasta pública gairebé tots els llibres i instruments de la taxació del seu oncle Joan de Borja. Suposadament aquest llibres van anar a parar a la col·legiata i les esglésies de Lerma. La vida musical d'aquest noble ha estat estudiada en diversos treballs.³³⁵ És molt possible que algunes obres musicals referents a Gandia anaren a parar a Lerma. Com a exemple d'aquesta argumentació cal dir que el còdex manuscrit que es conserva a Brussel·les, i del qual he parlat en els paràgrafs anteriors, es trobava a Lerma en 1632 segons ha identificat Roberta Schwartz.³³⁶

³³⁴Vegeu més informació a (FEROS, 1995), (GARCÍA GARCÍA, 1993), (GARCÍA ALMIÑANA, 1983) i (SCHWARTZ, 2001a, ps.148-245).

³³⁵Vegeu (DADSON, 2001) i (SCHWARTZ, 2001a).

³³⁶Un exemplar de les misses de Georgius Florio es trobava a la Col·legiata de San Pedro de Lerma abans de 1632. Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, ps.193-195) i (KIRK, 1993, ps.55-66) citat per Schwartz.

La documentació conservada sobre Joan de Borja i el duc de Lerma és bastant àmplia i resta gairebé tota encara per estudiar i analitzar. Existeixen diverses cartes a l'arxiu del Palacio Real de Madrid. També déu conservar-se documentació referida a l'estada de Joan de Borja a *Las Descalzas Reales*, també microfilmada en l'arxiu del Palacio Real.³³⁷

³³⁷Gairebé tota la documentació que es conserva a *Las Descalzas Reales* està microfilmada als arxius del Palacio Real de Madrid.

La importància de les fonts. Les fonts musicals relacionades amb Gandia

El Cançoner de Gandia

Hom coneix com a *Cançoner de Gandia* un únic còdex de paper que actualment està enquadernat en dos volums. Aquest còdex es conserva a la Biblioteca de Catalunya amb dos signatures diferents, M1166 i M1967. Les mesures del M1166 són 43 x 27 cm; caixa, 39,5 x 24,8 cm màxim,³³⁸ conté 18 fulls més 2 guardes i numeració a llapis. L'enquadernació és amb tapes de cartró recobertes amb pell. Les mesures del M1967 són 41 x 27 cm, 190 fulls, també amb numeració a llapis. Aquesta mesura és citada per diversos autors, encara que tots potser citen la mesura d'una mateixa font. Climent dona les mesures següents 41,5 x 26 cm. Jo he consultat el manuscrit però no he tingut l'oportunitat de mesurar-lo. El M1967 ha estat restaurat i reenquadernat³³⁹ i és per això que les mesures d'aquesta darrera font són més petites. Les pàgines estan recobertes per un vel de seda per a protegir-les. Després de llegir els estudis musicològics i codicològics del manuscrit es pot afirmar amb seguretat que els dos manuscrits formaven part d'un ma-

³³⁸Aquestes dimensions les dona Higini Anglés en l'obra *La música española desde la Edad Media hasta nuestros días*. Vegeu (ANGLÉS, 1941). Els fulls estan numerats a llapis per ell o algun col·laborador, perquè diu "numeradas por nosotros".

³³⁹Com bé diu Maricarmen Gómez cal pensar que el còdex no estiguera enquadernat, encara que sembla poc probable. Vegeu (GÓMEZ MUNTANÉ, 1995a, p.34).

teix volum i que en algun moment durant la reenquadració alguns fulls no s'hi van incloure i altres es van col·locar en un lloc equivocat. Una curiositat que en cap estudi he trobat citada és que en la caixa que conté el manuscrit M1967 es troba el títol *Polifonía s.XVI-XVII*. Supose que la caixa serà molt posterior al còdex i possiblement feta *ex professo* per a guardar la reenquadració. El manuscrit no inclou cap títol, ni índex.

Pel que puc extraure dels diversos estudis existents, hom no sap ben bé com va arribar el M1967 a la Biblioteca de Catalunya. Les notícies sobre el M1166 són més clares, encara que també hi ha certs interrogants no resolts. Faré una cronologia aproximada a partir dels estudis que existeixen en l'actualitat.

La notícia més antiga que he trobat l'ofereix l'any 1935 Higini Anglés.³⁴⁰ Cita en el seu treball els dos *Judicii Signum* del M1967, el de Càrceres i el d'Alonso³⁴¹. L'any 1941 Anglés cita aquesta vegada el M1166 en un llibre publicat arran de l'exposició històrica celebrada a Barcelona en commemoració del primer centenari del naixement de Felip Pedrell. La següent notícia és la veu Càrceres en el *Diccionario de la música Labor* publicat en 1954.³⁴² Ací Anglés³⁴³ dona notícia de les composicions de Càrceres al M1967 i curiósament diu que es conserven a la Col·legiata de Gandia, però com es veurà més endavant pareix que aquest còdex ja no estava a Gandia quan es va fer la veu *Càrceres* d'aquest diccionari. Cap dels estudis que he consultat anomena *El Cant de la Sibilla, antiga cerimònia nadalenca*,³⁴⁴ que Sanchis Guarner publica en 1956 i on també s'indica les obres de Càrceres i Alonso al M1967. Encara que no és una font directa, sí que s'ha de tindre en consideració.

De les notícies recents, el primer que dóna pública informació és José

³⁴⁰Vegeu (ANGLÉS, 1935, p.298).

³⁴¹*Al jorn del judici* de Càrceres f. 151v, encara que hi ha una segona numeració que és 142v. *Al jorn del judici* d'Alonso f.159v.

³⁴²Vegeu (ANGLÉS, 1941, ps.32 i 41),(ANGLÉS, 1954, p.443).

³⁴³Alguns especialistes creuen que part d'aquest diccionari començat per Pena va ser amplament confeccionat per Miquel Querol.

³⁴⁴Vegeu (SANCHIS GUARNER, 1964). Sanchis Guarner cita el treball d'Anglés: (ANGLÉS, 1935, p.298).

Maria Llorens el 1980,³⁴⁵ després el seu estudi més complet a *Recerca Musicològica* en 1981³⁴⁶ i un xicotet article a la revista *Ullal* en 1983.³⁴⁷ Els dos estudis més profunds que existeixen a l'actualitat són el de José Climent de 1995³⁴⁸ i el de Maricarmen Gómez també en 1995.³⁴⁹ Dels estudis dels últims anys cal destacar els de Bernadette Nelson.³⁵⁰ La resta de treballs que mencionen el *Cançoner de Gandia* o bé donen la informació ja citada en les anteriors publicacions o bé les dades que aporten al meu parer no són correctes. Totes, llevat d'una molt interessant, però no verificada, que introdueix una nova línia de recerca al voltant del viatge del manuscrit des de Gandia fins Barcelona. Em referisc a l'apartat d'Óscar Creus en *La Seu-Colegiata de Santa María de Gandía*:

“El manuscrito” [Referint-se al *Cançoner de Gandia*] “se encuentra en la Biblioteca de Catalunya, sin que se sepa a ciencia cierta el motivo, aunque consta (*Actas Capitulares*, 2 de enero de 1926), que en esa fecha se autoriza al sacerdote D. Higinio Anglés, becado por la Diputación de Barcelona, «para que pueda retirar de este archivo un tomo inédito de *Música del Siglo XVII*, con el fin de restaurarlo y foto-copiar algunas de sus páginas»”.³⁵¹

Si realment Higinio Anglés es va endur el còdex per a restaurar-lo, aquesta nova informació tanca molts dubtes que els estudiosos tenien plantejats. Però al mateix temps planteja noves qüestions al voltant del misteriós viatge del manuscrit que posteriorment plantejarée.

Algunes consideracions sobre aquest manuscrit

Llorens en el seu estudi a *Recerca Musicològica* identifica el manuscrit com a *Cançoner de Gandia*,³⁵² però en cap cas dóna cap explicació de per què

³⁴⁵Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1980).

³⁴⁶Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1981).

³⁴⁷Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1983).

³⁴⁸Vegeu (CLIMENT, 1995).

³⁴⁹Vegeu (GÓMEZ MUNTANÉ, 1995a).

³⁵⁰Vegeu (NELSON, 2001) i (NELSON, 2004).

³⁵¹Reproduït a (CREUS, 2002, p.341-366 i 368-372).

³⁵²Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1981, p.71).

aquest còdex és un cançoner. Habitualment s'entén com a cançoner un recull de peces miscel·lànies que apleguen diferents gèneres musicals habitualment profans, encara que sovint s'hi troben alguns paralitúrgics com els *villancets*. A partir del segle XV hom tendeix a recollir les peces religioses en llibres de cor i les profanes en cançoners, al llarg del segle XVI encara es pot trobar alguns exemples de mescla de repertoris. Els estudiosos del *Cançoner de Gandia* no s'han posat del tot d'acord ni en la denominació ni en l'afirmació de si realment és un cançoner o bé és un còdex o com diuen altres estudis un *choirbook* (un llibre de cor). Aquesta denominació no és especialment important ni definitiva però facilita l'estudi codicològic i del repertori. Allò ben cert és que el còdex és totalment manuscrit i en l'estudi codicològic de Gómez Muntané³⁵³ es poden observar les diferents mans dels copistes i anotadors. Aleshores la forma d'identificar un manuscrit d'aquest tipus seria estudiant cadascuna de les peces que conté tenint molt en compte la funció de cada peça, ja que en aquests tipus de manuscrits és molt important destriar si la funció és litúrgica o no.

Bernadette Nelson fa un estudi de la funció d'algunes de les peces del manuscrit.³⁵⁴ L'autora aporta noves dades desconegudes fins aleshores, com són la identificació d'alguns autors del *cançoner*³⁵⁵ i l'ús d'un motet de Josquin com a *motiu* d'una de les misses. Nelson diu que, segons indica el tipus d'escriptura, el manuscrit va ser copiat als voltants de 1540 i conté nombroses similituds amb altres fonts de la mateixa època,³⁵⁶ però l'autora no indica les fonts comparades. També fa referència a les anomalies en la confecció del manuscrit.

He emprat la paraula cançoner, manuscrit i còdex indistintament, si bé sóc conscient que no és del tot correcte. Gràcies al professor Alonso Dubón hem arribat a entreveure que, per les característiques musicals de les pe-

³⁵³Recomane consultar l'estudi codicològic que fa Maricarmen Gómez. Vegeu (GÓMEZ MUNTANÉ, 1995a, ps.34-42 i 62-74).

³⁵⁴Vegeu (NELSON, 2001).

³⁵⁵Encara que anteriorment ja ho havia fet en part a (NELSON, 1995).

³⁵⁶Vegeu (NELSON, 2001, p.235).

ces, ja no només codicològiques, i especialment per la funció de cadascuna d'elles, ens trobem davant d'un llibre d'antologia o de representació. Un llibre a mena de breviari o leccionari on es recullen una miscel·lània de peces, donat el caràcter compilatori del primer, i el fet que ambdós presenten repertoris tan peculiars, que no aliens, com la Passió segons Sant Mateu, el *Liber generationis*, les peces dedicades als sants arcàngels, etc. Per les dimensions del llibre i les disposicions de les veus pareix clar que és un llibre de cor. Aleshores sorgeix el problema de la nova nomenclatura, però fins que no s'estudie a fons no és possible entendre la seua funció. Una dada significativa és que a les peces que contenen una veu de *supranus*, aquesta està situada a la part inferior del full recte. Açò seria degut a la incorporació posterior d'aquesta veu,³⁵⁷ o bé al fet que seria cantada per xiquets i per facilitar la lectura s'escribia a la part inferior.³⁵⁸

A continuació veurem les notícies i dades aportades pels estudiosos referint-se a les obres del *Cançoner de Gandia* des de la seua aparició. Els tres treballs més complets publicats fins hui en dia considere que són el de Llorens, el de Climent³⁵⁹ i el de Gómez Muntané, encara que sovint no són els més exhaustius.³⁶⁰

A l'article "Los fondos musicales en el siglo XVI de la Catedral de Tarazona I. Inventarios" de Pedro Calahorra³⁶¹ es transcriuen uns inventaris de la Catedral de Tarazona on apareix el *Lamench, o vos omnes* de Càrceres. Desgraciadament el volum on apareix aquesta peça actualment no es conserva. També Calahorra en el seu estudi sobre la *Seo* de Saragossa parla d'un inventari del canonge Jaime Talamantes de 1546³⁶² on apareix un *Libro viejo que comienza Et Incarnatus, roto, y acaba en el Magnificat de Cárceres del 4º tono*. Al *Cançoner de Gandia* hi ha un Magnificat amb el nom de Pastrana, no

³⁵⁷En aquests casos normalment s'escribia la paraula *quintus*.

³⁵⁸Cal recordar que a la Col·legiata de Gandia podem troben sis infantets cantors. No he esbrinat si a la capella ducal també hi hauria xiquets.

³⁵⁹Juntament amb la introducció de Querol.

³⁶⁰Vegeu (LLORENS CISTERÓ, 1981), (CLIMENT, 1995) i (GÓMEZ MUNTANÉ, 1995a).

³⁶¹Vegeu (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1992, p.17). En aquest mateix inventari apareix l'obra *Exaltata* atribuïda al Duque de Gandia.

³⁶²Vegeu (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1977b, p.22).

transcrit completament a dia de hui.

Bernadette Nelson identifica en els seus estudis dos obres que en el *Cançoner de Gandia* no tenen cap nom.³⁶³ De Philippe Verdelot seria *Gabriel Archangelus* i de Constanzo Festa *Surge, amica mea*. Cal llegir la informació aportada per aquesta autora sobre la figura de Noel Bauldeweyn en l'article "Pie Memorie".³⁶⁴

Maricarmen Gómez, en la seua crítica a l'edició de Climent, dona algunes dades molt interessants. Primerament fa referència a la Passió segons Sant Mateu i aporta informació sobre l'article de K. von Fisher sobre les passions a Espanya.³⁶⁵ Sobre la possibilitat que aquesta passió fóra la que va donar el duc de Calàbria a la Catedral de València, Nelson creu que és més probable que fóra alguna de les que es contenen als manuscrits, o bé al MS IV.A.24 de la Biblioteca de El Escorial o bé al MS HC 392/288 de la Library of the Hispanic Society of New York.³⁶⁶ També existeix una còpia al Archivo Catedralicio de Orihuela, *LPA IX-X-XI*. Però Schwartz, dona una nova referència que, si és certa, tancaria molts dubtes al voltant d'aquesta passió.

"See the discussion above" [Sobre les diferents passions i ara referint-se al MS 1 de la Biblioteca y Archivo de Música de El Escorial] "Folio 13v, the beginning of Non in die festo a6 of Comes, bears the incscription «Turba from the passion of Valencia. Dominica In Ramis palmerum. This passion was given to the Cathedral of Valencia by the duke of Calabria.»"³⁶⁷

Roberta Schwartz va fer un estudi sobre els copistes del present manuscrit tot i comparant-los amb els del MS 17 de la Catedral de Tarazona. Aquest darrer manuscrit el formen tres quaderns, però sembla ser que d'un total de sis. Es conserven els d'*altus*, *tenor primus* i *tenor secundus*. Té 14 folis d'una mesura de 141 x 213 mm, amb cobertes. Schwartz el data al voltant

³⁶³Vegeu (NELSON, 1995) i (NELSON, 2001).

³⁶⁴Vegeu (NELSON, 1995).

³⁶⁵L'article en qüestió és (FISCHER, 1995).

³⁶⁶Vegeu (NELSON, 2004, p.232).

³⁶⁷Extret de (SCHWARTZ, 2001a, p.576). Suposadament la inscripció no està en anglès. Suppose que estarà en castellà i llatí, però jo no he vist aquest manuscrit.

de la segona meitat del segle XVI i associat a la cort del Duc de Calàbria, pel fet d'incloure peces de Pastrana. Pel que podem observar ni el tipus de lletra, ni les claus ni els guions de final de línia tenen res a veure amb les del manuscrit *Cançoner de Gandia*. En canvi, se li assemblen molt en la grafia musical, per bé que mirant amb detall, les notes quadrades i les lligadures no són tan paregudes. També hi ha semblança amb la lletra capital que hi ha a la reproducció de Schwartz. Abans de decantar-me per cap hipòtesi caldrà veure el citat manuscrit 17 de la Catedral de Tarazona i si escau traure noves conclusions.

Miquel Querol en la introducció al llibre de sobre el *Cançoner de Gandia* de Climent, enumera una sèrie de característiques particulars, però un estudi més a fons pareix indicar que no són tant rares. L'estudi del doctor Querol és incomplet i possiblement mancat en un origen de tota la informació disponible aleshores. L'objectiu del present estudi és assumir els estudis anteriors i verificar totes les dades possibles i per tant he optat per analitzar les següents qüestions.

“El Cançoner Musical de Gandia és un Cançoner atípic, desconcertant i, al mateix temps, d'un interès extraordinari; tant per l'intrínsec valor musical de les obres que inclou com per les peculiaritats singulars que presenta enfront de la resta de Cançoners espanyols.”³⁶⁸

Com tot seguit veurem, no crec que aquest *Cançoner* siga tant atípic ni desconcertant. Sí que resulta important per totes les obres que ofereix i tal vegada resulte singular davant d'altres cançoners. Continua escrivint Querol fent referència a l'obra d'Anglés *La música a Catalunya fins al segle XIII*:

“tenint en compte que la citada obra d'Anglés és la més documentada, la més elaborada i la millor construïda de totes les que publicà el gran musicòleg al llarg de la seua vida –els materials d'investigació els estigué recollint al llarg d'uns quants anys abans de convertir-los en llibre–, crec que Anglés no va visitar personalment l'arxiu musical de la col·legiata de Gandia ja que, seguint la seua manera usual de treballar, quan visitava una catedral o una col·legiata replegava abundant documentació en les

³⁶⁸Citat a (QUEROL GAVALDÀ, 1995, p.7).

actes capitulars al voltant de la vida dels compositors i de coses que li cridaven l'atenció relacionades amb la vida musical del centre."³⁶⁹

Si fóra cert el que diu Querol sobre la manera d'actuar d'Anglés, sí que sorprèn molt que no agafara documentació perquè, com he dit més amunt, fent cas al que proposa Creus, Anglés es va emportar un *tomo inédito* de l'arxiu de la col·legiata de Gandia. Ja fóra el *Cançoner de Gandia* o bé un altre volum, pareix ben cert que Higinio Anglés va estar a Gandia. És curiós que Querol diga:

"Respecte a la música, no necessitava prendre'n cap nota, ja que tenia el mateix original del Cançoner a mà, segurament a casa, i el va llegar després a la Biblioteca de Catalunya."³⁷⁰

La teoria de Querol, segons la qual Vicente Ripollés va donar el tom a Anglés, no era inversemblant en aquella època, hui dia tampoc ho seria si no fóra, torne a repetir, per les notícies citades per Creus sobre Anglés a la col·legiata de Gandia.³⁷¹

Les peculiaritats citades per Querol en l'estudi són diverses. Vegem breument algunes d'elles. Sobre el *Liber generationis Iesu Christi*:

"¿Cárceres?, núm 36 del Cançoner. No tinc notícia sobre que l'arbre geneàlogic de Jesucrist haja estat posat en música polifònica en cap catedral d'Espanya ni d'Europa. Ni tant sols al monestir de Montserrat, a Catalunya, on el Nadal ha estat tradicionalment celebrat amb un autèntic superluxe musical per l'abundància i la qualitat de la seua música, no es coneix cap partitura escrita sobre el text *Liber generationis*."³⁷²

És ben cert que aquest text és bastant rar, però només cal consultar els estudis sobre drames litúrgics de Nadal per trobar-lo posat amb música. En polifonia no n'he trobat molts, però sí un de ben significatiu. Un motet escrit per Josquin publicat per Petrucci en 1504. Aquest *Liber generationis*, juntament amb l'altra genealogia de Crist de Sant Lluç (*Factum est autem*),

³⁶⁹Citat a (QUEROL GAVALDÀ, 1995, p.8).

³⁷⁰Citat a (QUEROL GAVALDÀ, 1995, p.8).

³⁷¹Vegeu (CREUS, 2002, p.341-366 i 368-372).

³⁷²Citat a (QUEROL GAVALDÀ, 1995, p.9).

són citats per Glareanus en el seu *Dodekachordon* de 1547, com a exemples de música un tant monòtona i pesada.³⁷³ Un altre exemple de la genealogia de Sant Mateu es pot trobar a Saragossa. Existeix un *Liber generationis* a 8 veus per Joan Pujol.³⁷⁴

Sobre el *Liber Generationis* d'aquest manuscrit, jo crec que és molt probable que aquesta versió formara part del ritual del *Cant de la Sibilla*, ja que el motet està situat físicament entre les dos estrofes del *Al jorn del judici* de Càrceres i d'Alonso. Cal revisar les anotacions preses pels germans Villanueva en els seus llibres *Viage literario a las Iglesias de España*. En el primer tom, en la carta VIII *De algunos ritos señalados de los oficios antiguos*, es fa referència al *Liber Generationis*:

“(8) Despues del IX R). se cantaba el evangelio: Liber generationis &c.”³⁷⁵

El IX respons de la Vigília de Nadal és l'anunci de la Sibilla eritrea:

“En el segundo nocturno de los maytines de este día, la leccion VI se dice ser de S. Agustín, en la qual (4) se halla el testimonio de la Sibila Eritrea, repitiéndose después de cada dístico el primero : *Judicii tellus &c.*”³⁷⁶

I segueix després explicant des de quan i com es feia l'anunci de la sibilla:

“Esto es en el breviario de 1464 . En el oficio de esta solemnidad, que se insertó en la semana santa del año 1533, se ve que creciendo la devocion de los Prelados, añadieron todos los testimonios que profetizaron la venida de Christo ; los quales anunciaba el Lector de este modo : *dic tu, Jeremia: dicat et Isaias*. Y como se notan con tinta colorada los nombres de estos profetas, y después de sus palabras la del *Lector*, es probable que estos testimonios los dixese otro respondiéndolo á la pregunta del Lector, como lo previene quando llega á (5) la profecía de la Sibila con estas palabras (6): *la Sybilla deu estar ja apparelada en la trona vestida com à dona*”³⁷⁷

Després s'insereix el text conegut de la sibilla:

³⁷³Vegeu (GLAREANUS, 1547, ps.365 i 367) i (FINSHER, 2000, p.268).

³⁷⁴Vegeu (CALAHORRA MARTÍNEZ, 1984, ps.10 i 59-66).

³⁷⁵Extret de (VILLANUEVA, 1803-1852-2001, Tomo I, p.137). El signe R) fa referència a l'abreviatura de respons.

³⁷⁶Extret de (VILLANUEVA, 1803-1852-2001, Tomo I, p.133).

³⁷⁷Extret de (VILLANUEVA, 1803-1852-2001, Tomo I, p.135).

- >> *En lo ior del judici*
- >> *veurás qui ha fet seruici.*
- >> *Duna Verge naxerá*
- >> *Deu y hom qui iutiará*
- >> *de cascu lobe yl mal*
- >> *al iorn del iuhi final.*³⁷⁸

No s'especifica de quina església provenen aquestes informacions. Jo entenc que són pròpies de la ciutat de València i més concretament de la catedral.³⁷⁹

Per tant seria possible extrapolar aquest ritual que es troba en el *Cançoner de Gandia* del que es feia en altres esglésies de la zona. No s'ha publicat encara un estudi profund sobre el *Cant de la Sibilla* a la catedral de València.³⁸⁰

Pel que fa a les hipòtesis sobre la possible autoria del *Liber Generationis* per part de Càrceres o d'Alonso, crec que cal anar amb mesura i analitzar i contrastar-la amb altres obres.

Tornant a l'argumentació de Querol, quan s'analitzen les lletanies a Sant Pere es diu:

"l'autor anònim de les dos lletanies, si s'ha de jutjar per l'anàlisi de les dos obres, és amb tota probabilitat Pedro de Pastrana, i pareix prou natural que Pedro de Pastrana dedique unes lletanies al seu patró onomàstic".³⁸¹

Aquestes atribucions són de Querol i no puc més que prendre-les amb cautela.

Sí que cal remarcar una dada bastant important que dóna Climent i Querol reafirma i és que gràcies a alguns textos d'aquest *cançoner* es pot datar, ja que són anteriors a la reforma del Concili de Trento.³⁸²

³⁷⁸Extret de (VILLANUEVA, 1803-1852-2001, Tomo I, p.135).

³⁷⁹Les cartes V i VI fan referència a còdexs antics de la Seu de València, la carta VII a les *Observaciones sobre el oficio antiguo de Passione imaginis*. La carta VIII que jo cite, deuria ser també referent a la catedral. Vegeu (VILLANUEVA, 1803-1852-2001, Índex).

³⁸⁰Per més informació al respecte vegeu (SANCHIS GUARNER, 1964). Sobre el Cant de la Sibilla en diversos indrets vegeu els estudis de Gómez Muntané (GÓMEZ MUNTANÉ, 1996b) i (GÓMEZ MUNTANÉ, 1997). També és útil i aporta abundant informació (O'CONNOR, 1984).

³⁸¹Citat a (QUEROL GAVALDÀ, 1995, p.10).

³⁸²Vegeu (CLIMENT, 1995, p.42) i (QUEROL GAVALDÀ, 1995, p.15).

Sobre l'atribució geogràfica del manuscrit, la seua confecció i ús jo pense que és molt probable que fóra Gandia. Altres autors no estan d'acord amb aquesta hipòtesi. Hi ha una sèrie de característiques esgrimides per a l'atribució a un cort, com la del duc de Calàbria de València, però que no són del tot concloents ja que no existeix prou informació encara per fer-ho. Possiblement el tema més delicat en els estudis sobre el *Cançoner de Gandia* siga el de la seua confecció.

Jo em base en un motet en concret per atribuir aquest manuscrit a l'ús habitual de la col·legiata de Gandia o bé a la capella del Palau Ducal. Aquesta peça és *Vias tuas, Domine*. En els folis 134v. fins 137r. del M1967 apareix aquest motet. A la capçalera de cada una de les veus apareixen quatre noms que es llegeixen amb facilitat: Antequera, Càrceres, Peñaranda i Garcia. Les veus corresponen a les tessitures de contralt, contralt, tenor i baix. Abans de cada nom apareix una abreviatura que jo entenc que significa *cantor* o bé *canonicus*. Després de comprovar que existeix des de 1548 tres canonges a la Seu de Gandia amb aquests noms, falta trobar l'últim, Peñaranda. A dia de hui ha sigut impossible trobar res sobre Peñaranda. No apareix com a canonge de Gandia en cap document ni notícia. L'únic període del qual no tinc el llistat del capítol de la Seu complet és el que comprèn des de 1550 fins 1557. És possible que fóra canonge en aquesta època o bé que l'abreviatura no faça referència a *canonicus* i s'haja de canviar d'hipòtesi. Altres atribucions fetes per Querol i altres estudiosos serveixen per fer una localització del manuscrit.

Per altra banda, l'*Introitus* per a la festivitat de Sant Miquel ha sigut usat per atribuir el còdex a la cort valenciana del duc de Calàbria ja que don Fernando de Aragón³⁸³ era prior de l'ordre de l'Ermini.³⁸⁴ És conegut que a Gandia existia una capella al palau ducal, actualment desapareguda, so-

³⁸³Duc de Calàbria i virrei de València des de 1526 fins 1550. Vegeu més sobre la biografia del virrei a (CASTAÑEDA Y ALCOVER, 1911) i (ALMELA I VIVES, FRANCESC, 1958).

³⁸⁴Cal no confondre aquest orde de l'Ermini amb l'orde ³⁸⁵homònima de la Bretanya. Aquest nou orde va ser fundat pels seus avantpassats a Nàpols. Vegeu més informació sobre el patronatge de Sant Miquel a l'orde militar de l'Ermini (FRANCISCO OLMOS, 2003).

ta l'advocació de Sant Miquel, i de la qual es conserven molts documents. La duquessa Leonor de Castro va demanar en el seu testament les misses rogatives en la capella de Sant Miquel del palau.

“Ítem, ordeno y mando que cada día se diga en la Capilla de San Miguel de nuestra Casa de Gandía, por mi alma, una misa asimismo rezada á los ángeles perpetuan...”³⁸⁶

Aquesta capella era benefici d'un canonge de la Col·legiata. Alguns documents referents són: AHN-Nobleza, *Osuna*, C.541,D.9 (a); AHN-Nobleza, *Osuna*, C.541,D.15 (k). Segons els hagiògrafs de Sant Francesc, la capella de música del duc estava establerta en aquesta ubicació.³⁸⁷

Tess Knighton ofereix una dada interessant referent a la devoció a Sant Miquel en un article sobre la recepció i difusió de la música neerlandesa a Aragó.³⁸⁸ Les fonts musicals *Chigi*, *Barc 454*, *SegC ss*, *TolBC* i *TarazC 2-3* incorporen lletanies a diversos sants, però l'única advocació que es repeteix en totes cinc és la de Sant Miquel. Aquestes fonts musicals són algunes de les més importants per estudiar la polifonia a la Península Ibèrica, per tant no ha de resultar singular ni determinant l'aparició de peces dedicades als sants arcàngels en el *Cançoner de Gandia*.

Una altra possible connexió d'entre les obres contingudes al *cançoner* i la cort de València és la *Missa de desponsatione Beate Mariae*. Però també és possible que aquesta peça estiguera dedicada a l'advocació de la col·legiata de Gandia. També seria possible que tinguera relació amb la casa ducal, ja que és coneguda la veneració dels Borja per la Verge Maria.

José Climent fa concordar Juan Pérez, autor d'algunes obres del manuscrit, com un *Te Deum*, *Laudate Dominum*³⁸⁹ i *Misere fideles* amb Ginés Pérez. L'escriptura i la notació d'aquestes obres sembla posterior a la confecció principal del manuscrit però l'estil és propi del compositor oriolà.³⁹⁰

³⁸⁶Reproduït a (Mon, 1894-1896, p.602).

³⁸⁷Vegeu (RIBADENEYRA, 1592, p.26) i (SUAU S.J., 1963, ps.53, 174-175), encara que Suau no diu on estava la capella de música. Citat també per Schwartz (SCHWARTZ, 2001b, p.192).

³⁸⁸Vegeu (KNIGHTON, 1996-1997).

³⁸⁹Vegeu figura 10 de la pàgina 111.

³⁹⁰Recomane els estudis (RODRÍGUEZ GARCÍA, 2006) i (RODRÍGUEZ GARCÍA, 2007) per aprofundir en l'estudi de l'estil polifònic de Ginés Pérez.

La importància de les fonts. Les fonts musicals relacionades amb Gandia

Figura 10: BC M1967 Fol.47v i 48r. *Laudate dominum omnes gentes*.

Com a curiositat i per descartar possibles dubtes històrics, he de dir que existeix un personatge anomenat també Juan Pérez a Gandia en la segona meitat del segle XVI, el qual podria tindre alguna relació. El cabiscol Bernardo Pérez de Chinchón va deixar en testament un dels seus beneficis de la col·legiata de Gandia als seus nebots. Un per a Diego Sánchez, que va succeir-lo com a cabiscol. L'altre benefici va anar a parar al seu nebot Juan Pérez. Per tant, va existir un personatge amb aquest nom, però dubte que fóra el mateix Pérez de les obres d'aquest manuscrit.

En referència a si el manuscrit es va confeccionar a Gandia, a València, a Barcelona o fins i tot a Itàlia, entenc que no es pot afirmar cap conclusió amb seguretat. És cert que el cos principal és d'un únic copista, puga ser Càrceres o no, i s'hi han produït al llarg del temps algunes modificacions. L'única cosa veritable és l'existència del manuscrit hui en dia a Barcelona i anteriorment a la Seu de Gandia. Personalment crec en l'ús del repertori del manuscrit per part de la Col·legiata i és possible que aquest *cançoner* fóra una espècie d'antologia com a regal o com a oferiment a alguna personalitat per la seua acurada confecció. No és descartable que el propi Francesc de Borja encarregara la confecció d'aquest manuscrit per oferir-lo a Itàlia i que mai hagués arribat a viatjar.

La Visitatio Sepulchri de Gandia

En aquest apartat parlaré de la representació de la *Visitatio Sepulchri*, un drama litúrgic d'origen medieval que a Gandia encara continua representant-se després d'algunes interrupcions temporals, degudes a la supressió de l'acte durant bastants anys. També de les fonts musicals i textuais conservades i de la reconstrucció que en l'actualitat s'utilitza per a la representació.

La cerimònia de la *Visitatio*, com he dit, és d'origen medieval i es representava en l'última part de l'ofici de *Maitines* del Diumenge de Resurrecció. Hom considera que és la gènesis dels altres drames sacres europeus. El contingut essencial d'aquesta hora litúrgica era el record de la visita de les

maries al sepulcre de Crist, el qual trobaven buit. Els texts utilitzats normalment són dels Evangelis de Marc (16, 1-7) i Lluc (24, 1) amb posteriors modificacions. Es conserva abundant informació sobre aquesta representació en diferents còdexs dispersos arreu d'Europa. Tots els drames sobre la *Visitatio* conservats a la Península Ibèrica són anteriors al de Gandia.³⁹¹

Al Renaixement i sobretot després del Concili de Trento, la majoria de drames que es feien tant a les esglésies com fora d'elles es van suprimir. Alguns dels drames, van aconseguir butlles i permisos, ja que eren molt populars, altres com el de Gandia, que en un principi tenia un privilegi, va haver-se de suspendre en el temps, perquè no es va justificar l'existència d'una butlla que permetera aquesta representació. A partir de la recuperació de la consuetud de la *Visitatio* s'han produït uns estudis i treballs al voltant d'aquest drama i ha despertat un interès creixent entre els investigadors.

La representació de Gandia té algunes característiques que la fan única en aquest tipus de funcions. Una d'elles és sens dubte la jornada de Divendres Sant i l'altra les peces polifòniques que es canten el Diumenge de Glòria. Habitualment les representacions de la *Visitatio Sepulchri* són només per al Diumenge de Pasqua.

Tradicionalment s'ha atribuït la música del drama de Gandia a Sant Francesc de Borja. No puc desmentir ni afirmar aquesta creença perquè no existeix prou documentació ni un estudi comparatiu de les obres atribuïdes al duc de Gandia. Sí que és pot afirmar que el mateix Francesc de Borja, abans de partir cap a Roma, es va reunir el 4 d'agost de 1550 amb el capítol de la col·legiata de Gandia per instaurar econòmicament aquesta representació.³⁹² Segons els estudis realitzats, aquesta representació es basa en la suposada butlla papal que Alexandre VI va concedir a les monges del convent de Santa Clara per la qual tenien autorització per exposar el Sant Sagrament entre

³⁹¹Els drames conservats són el de Vic, Urgell, Girona, Sto. Domingo de Silos, Santiago de Compostela, Granada i Saragossa. Vegeu (CASTRO, 1997, ps.105-187). Més informació sobre aquests drames a (DONOVAN, 1958) i (CASTRO, 1997).

³⁹²Vegeu (BAIXAULI, 1902, ps.279-280), també reproduït a (VIVES RAMIRO, 2004, ps.24-26). Extret del *Llibre de Recorts I*, antigament conservat a la Col·legiata de Gandia.

el Divendres Sant i Diumenge de Resurrecció. Aquesta butlla no s'ha trobat encara. Podem trobar el relat de José Llopis que diu que una monja cuinera va cremar aquesta butlla papal i quan l'arquebisbe de València Mariano Barrio va visitar Gandia el 1862, aquesta butlla no existia i per tant, la representació de la *Visitatio* va haver de suprimir-se. No és fins a les darreries del segle XX que hi ha un interès per l'estudi i la recuperació d'aquest drama.

L'estudi complet per a la seua recuperació ha estat fer per José María Vives Ramiro.³⁹³ Un volum anterior, publicat per el CEIC «Alfons el Vell» de Gandia, completa els volums de les investigacions actuals.³⁹⁴ Els anteriors estudis o notícies referents a la *Visitatio* són pocs i molts d'ells incomplets.³⁹⁵ És important assenyalar les descripcions de José Llopis a *Crónica del Real Monasterio de la Seráfica Madre Santa Clara* de 1781.³⁹⁶

Pel que fa a les fonts musicals o textuales, a Gandia no se'n conserva cap actualment. Amb tota probabilitat, el 1936 es degueren cremar les restes conservades. Existeixen còpies manuscrites de Juan Bta. Guzmán a la Catedral de València,³⁹⁷ de Felip Pedrell a la Biblioteca de Catalunya³⁹⁸ i uns papers de tiple de mossèn Juan Jesús Mas.³⁹⁹

L'actual representació es fa amb la música reconstruïda per José María Vives i la part final és a doble cor, la qual cosa ja va estar proposada pel P. Guzmán segons figura a les còpies que es conserven a la catedral de València. Evidentment l'ús del doble cor no és un element renaixentista i no és possible que la versió actual fóra igual que l'original. Com tot drama viu, la *Visitatio* de Gandia també va evolucionar i es va adaptar a les modernitats de cada època.

Per a futures investigacions sobre la *Visitatio Sepulchri* i un millor coneix-

³⁹³Vegeu (VIVES RAMIRO, 1998a,b, 2001, 2004).

³⁹⁴Vegeu (LA PARRA LÓPEZ, 1998b; QUIRANTE SANTACRUZ, 1998; VIVES RAMIRO, 1998a,b).

³⁹⁵Vegeu (BAIXAULI, 1902; RUIZ DE LIHORY, 1903; RIPOLLÉS PÉREZ, 1928).

³⁹⁶Citat a (LA PARRA LÓPEZ, 1998b) i (VIVES RAMIRO, 2004, p.35).

³⁹⁷Arxiu de la Catedral Metropolitana de València, llig. 178. Vegeu (CLIMENT, 1979, p.34 i 100) i (VIVES RAMIRO, 2004, p.35).

³⁹⁸Biblioteca de Catalunya, Ms. 793. Vegeu (VIVES RAMIRO, 2004, p.35).

³⁹⁹Vegeu (VIVES RAMIRO, 2004, p.35).

xement d'aquest drama únic caldria aprofundir en l'existència de la butlla papal d'Alexandre VI, en la recerca d'altres fonts musicals i en més constatacions documentals.

Missa de Sant Francesc de Borja

Es conserva una edició d'aquesta missa a l'arxiu del Real Col·legi del Corpus Christi⁴⁰⁰ de València amb la signatura V/6 bis-9/6.⁴⁰¹ La missa es titula: *Misa a 4 que se canta en las Dominicas 3.ª De Adviento y 4.ª de Cuaresma SATB o "Misa Octavi toni"*. La partitura està impresa i és una publicació de Pawelek, preparada per L. Bonvin. Mariano Baixauli en el seu article no diu pràcticament res més sobre la missa i centra el seu treball en els motets que va copiar el P.Guzmán i que conformen la *Visitatio*.⁴⁰² Climent comenta la missa i els possibles errors en la còpia.⁴⁰³ Per finalitzar l'article, l'autor diu que del drama litúrgic a la Catedral encara es conserva algun paper de l'època juntament amb la transcripció de Guzmán. Jo he consultat les còpies de Guzmán a l'arxiu catedralici i els papers solts corresponen a la part de cant pla de la *Visitatio*,⁴⁰⁴ però són còpies almenys del segle XVII o posteriors. També diu Climent que no queda res de la missa i de la resta de peces que s'atribueixen a Sant Francesc de Borja només en queda constància, encara que mai no hi ha hagut cap paper.

Pedro Suau parla de la missa de Borja i escriu el següent:

"La misa, sin *Gloria* ni *Credo*, siempre se ha cantado en la colegiata los domingos de Adviento y Cuaresma, en los que está permitido tocar el órgano, y siempre ha pasado por ser obra del santo duque. Rolland de Lassus, maestro de capilla de la corte de Baviera, la enriqueció con un *Gloria* y un *Credo* modificó ligeramente el *Sanctus* y el *Agnus*, y atribuyéndose derechos sobre

⁴⁰⁰Col·legi del Patriarca de València.

⁴⁰¹Climent en la seua catalogació li va donar el número 914. Vegeu (CLIMENT, 1984, p.196).

⁴⁰²Un article posterior de José Climent parla d'aquesta missa (CLIMENT, 1973). Climent diu que li consta que "en los papeles antiguos no lo llevaban" [el nom del sant] "aunque la tradición valenciana, procedente de Gandía, la haya conocido siempre como la misa de *San Borja*".

⁴⁰³Vegeu (CLIMENT, 1973, p.15-16).

⁴⁰⁴Vegeu (CLIMENT, 1979, p.34).

una composición que él había completado, la imprimió entre sus obras con el título de: “*Missa sine nomine*”. Pero la semejanza de estilos autoriza para atribuirla al autor de los motetes.”⁴⁰⁵

En les darreres investigacions he trobat la correspondència d'aquesta missa amb la missa *Iager* d'Orlando di Lasso.⁴⁰⁶ No he tingut temps per aprofundir en les seues característiques, però ben possiblement aquesta missa atribuïda a Francesc de Borja en algun moment es degué copiar per a ser cantada a Gandia. Desconeixem les connexions reals entre els Borja i Lasso, però com hem vist en la part on es parla de Joan de Borja i Castro, és ben probable que les relacions les pugam trobar en aquest camí. També es desconeix les relacions d'Orlando di Lasso amb els jesuïtes a Roma o a altres indrets, a través dels quals molt possiblement va circular la missa.

El manuscrit MS 27086 de la *Bibliothèque du Conservatoire Royal* de Brusel·les. Una nova font d'estudi.

Aquest còdex manuscrit, que es conserva a la *Bibliothèque du Conservatoire Royal* de Brusel·les, està relacionat amb Joan de Borja i Castro, fill de Francesc de Borja i Aragó. Està datat al voltant de 1585 i provenia de Viena. Segons R. Schwartz⁴⁰⁷ aquest manuscrit conté principalment compositors que van treballar a la cort Imperial de Viena i va ser compilat per Andres Reinchall a petició de Joan de Borja, en aquell temps ambaixador a la cort Imperial.

És molt possible que aquest volum passara directament a mans del duc de Lerma, nebot de Joan de Borja, ja que en l'inventari dels llibres, a la mort d'aquest a Madrid, no figura aquest còdex⁴⁰⁸ i a més s'aprecia la signatura del tresorer de la Col·legiata de Sant Pedro a Lerma. És bastant probable que aquest volum pugua aportar noves informacions sobre els cantors i compositors amb els quals tenia relació Joan de Borja i buscar si hi havia algun tipus de circulació de música i músics a través de l'ajut de Joan de Borja.

⁴⁰⁵Vegeu (SUAU S.J., 1963, p.55).

⁴⁰⁶Vegeu (Las, 1970).

⁴⁰⁷Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, p.555).

⁴⁰⁸Vegeu (DADSON, 2001).

No he pogut trobat més informació sobre aquest còdex. En estudis futurs serà un tema central per a la investigació, ja que considere que la figura i la importància musical de Joan de Borja i Castro encara estan per esbrinar.

Altres fonts musicals relacionades

Entre les fonts polifòniques del segle XVI relacionades amb els compositors del *Cançoner de Gandia*, el *Cançoner d'Uppsala* sens dubte és el més important, ja que conté obres atribuïdes a Càrceres.

Aquest imprès ha estat estudiat per diversos autors i alguns han introduït el nom de *Cançoner del Duc de Calàbria*, que al meu entendre, i després d'haver analitzat molts estudis, és erroni. És més que probable que la música continguda en aquest quadern fóra interpreta a la cort del virrei de València, però també en altres corts de la Península Ibèrica, inclús és possible que en algunes corts italianes. Aquest imprès va ser publicat en 1556 a Venècia per Hieronymus Scoto. Com he dit, tradicionalment se l'anomena *Cançoner d'Uppsala* perquè està conservat a la Biblioteca de la Universitat d'Uppsala (Suècia) i va ser descobert per Rafael Mitjana, el qual era diplomàtic en aquell país.

Aquest imprès conté un índex, però no hi apareix cap autor citat. Només en la peça *Dezidle al cavallero* figura en l'encapçalament el nom de N[icolau] Gombert. Resulta molt interessant la hipòtesi llançada per Ros-Fàbregas sobre la possible autoria d'aquest cançoner. Segons aquest autor⁴⁰⁹ que aquest cançoner podria haver estat dut a Venècia per imprimir-lo mitjançant un ministril de la Cort de Felip II en un dels viatges per Europa (1553-1556). El music aquest era Gaspar Carrea i aporta les dades d'aquest quan està absent referides a *La musica en la Corte de Carlos V* d'Anglés.⁴¹⁰

Les obres del *Cançoner d'Uppsala* atribuïdes a Càrceres són: *Yéndome y*

⁴⁰⁹Vegeu (ROS-FÁBREGAS, 1992, ps.246-247).

⁴¹⁰Vegeu (ANGLÉS, 1944, ps.132-133 i 139).

*viniendo, Soleta yo só açí,*⁴¹¹ *Falalalán, falalalera,*⁴¹² *Yo me soy la morenica,*⁴¹³ *Elà, don, don* i *Riu, riu, chiu.*

Aquestes atribucions no són absolutes, però és cert que algunes tenen correlació amb les existents al *Cançoner de Gandia*, que tenen el nom de Càrceres. Altres peces com *No la devemos dormir* també estan incloses en l'imprès conservat a Uppsala.

Altres fonts musical que alguns autors havien relacionat amb Càrceres i amb la capella del duc de Calàbria són el M454 de la Biblioteca de Catalunya⁴¹⁴ i el Còdex 17 de la Catedral de Tarazona.⁴¹⁵ El primer ha estat estudiat profusament pel professor Ros-Fàbregas en la seua tesi doctoral⁴¹⁶ i en principi cap obra és atribuïble a Càrceres. Pel que fa al còdex de Tarazona, les indicacions sobre el mateix copista que el manuscrit de Gandia no són clarificadores.⁴¹⁷ La música d'ambdues fonts amb seguretat s'interpretaria no solament a la cort del duc de Calàbria, sinó que també en altre capelles musicals.

Una darrera font musical important per aquest treball és la ja mencionada *Ensaladas de Mateo Flecha...* El 1581 es van publicar a Praga els quatre quaderns que contenen les quatre veus d'aquest volum. Mateo Fletxa *el Jove*, nebot de Mateo Fletxa *el Vell*, va publicar les ensalades del seu oncle juntament amb algunes de pròpies i d'altres autors. D'entre aquests autors, destaca per l'interès d'aquest treball la figura de Càrceres. Els altres dos autors són Vila i Chacón.

D'aquests quaderns només se'n conserva el de *baxo* a la Biblioteca de Catalunya. El M851 de la Biblioteca de Catalunya conté l'ensalada *La Trulla*, l'autor de la qual és Càrceres:

Las Ensaladas de Flecha, Maestro de Capilla que fue de las Serenísimas Infantas de Castilla, recopiladas por F. Mateo Flecha su

⁴¹¹Aquesta peça té una versió *a lo divino* en el *Cançoner de Gandia*, *Soleta y Verge estich*.

⁴¹²Aquesta peça també està inclosa en el *Cançoner de Gandia*.

⁴¹³La darrera peça inclosa en el *Cançoner de Gandia*.

⁴¹⁴BarcBC 454.

⁴¹⁵TarazC 17.

⁴¹⁶Vegeu (ROS-FÁBREGAS, 1992).

⁴¹⁷Vegeu (SCHWARTZ, 2001a, ps.582-585).

Figura 11: BC M851. Escut de Joan de Borja i Castro en la portada.

sobrino, abad de Tyhan, y capellan de las Magestades Caesareas, con algunas suyas y de otros autores, por el mesmo corregidas y echas estampar. Dedicadas al Illustrissimo Señor Don Juan de Borja del consejo de la Magestad Cathólica y su Embaxador a cerca dela Caesarea & c. Quadern de Baxo. [Apareix un escut pertanyent a Joan de Borja].

La resta de quaderns no s'han conservat, però si còpies manuscrites d'aquests i que permeten la total reconstrucció d'aquesta font. Es conserven a la Biblioteca de l'Orfeó Català a Barcelona els quaderns del Tiple, Altus i Tenor. A la Biblioteca de Catalunya s'hi conserva una còpia d'aquests documents, que alguns autors daten al voltant del 1600, amb la signatura M588, I-IV.

És de suposar que el 1581, any de la publicació de *Las Ensaladas de Flecha*, Càrceres ja era mort? Es desconeix la relació entre Càrceres i Mateo Fletxa

La importància de les fonts. Les fonts musicals relacionades amb Gandia

el Jove.⁴¹⁸ Sobre aquesta connexió tinc dos hipòtesis: o bé, es van conèixer a València, on Fletxa va anar per entrar als pares Carmelites quan va abandonar la capella de les filles de l'Emperador, o bé l'altra hipòtesi seria que Joan de Borja va aconsellar publicar l'obra, a qui va dedicada l'edició, el qual segur que va conèixer personalment Bartolomé Càrceres.

⁴¹⁸Vegeu més sobre la vida de Mateo Fletxa *el Jove* a (GÓMEZ MUNTANÉ, 1986).

Conclusions. Hipòtesis proposades, un punt de partida per a futures investigacions

Conclusions i línies d'investigació futures

Aquest darrer capítol justifica pròpiament tot el treball realitzat. A partir de l'estudi de la bibliografia i les fonts documentals existents crec pertinent donar tot un seguit de línies futures a seguir, ja que la investigació musical pròpiament dita començaria ara.

Les investigacions de caire més històric i documental estan centrades en tres aspectes. Primerament, seguir aprofundint en l'estudi de la col·legiata i els seus canonges i amb tot intentar esbrinar la possible capella de música que existiria, les seues funcions i els seus membres. També seria important saber més sobre el repertori i poder comparar el manuscrit *Cançoner de Gandia* amb les pràctiques habituals de la seu. Ací s'inclouria també l'aproximació biogràfica de personatges com Gay i el canonge Muñoz o les noves recerques sobre Alonso de Ávila o Bartolomé Càrceres.

Sobre la universitat de Gandia no existeixen estudis referents a la importància de la música, de la possible capella de música i de la música interpretada. Seria un tema nou la implantació de la música i la formació d'una capella musical, que com s'ha vist, en el segle XVII existia. També cal esbrinar la possible relació del MS.1085 de la Biblioteca de l'Abadia de Montser-

rat amb aquesta universitat o els jesuïtes de terres valencianes i la circulació de música entre els diferents centres de l'orde. Aquest manuscrit portat a Montserrat per Juan Bautista Guzmán en 1888 conté polifonia aragonesa del segle XVI i algunes obres anònimes. L'hipòtesi llançada per Margaret Duncumb en la seua tesi de màster fa pensar que fora un manuscrit confeccionat per ser cantat en un col·legi de la zona d'influència valenciana.⁴¹⁹

“It is imperative to discover whether or not may of these other institutions has a ceremony at the *Monumento* on Maundy Thursday which included Comes' motet *Obscuratus est sol*. Other Colleges in the Segorbe and Valencia region as well as the Escorial itself need to be considered. In addition, a link with the collegiate church of Santa Maria Mayor at Alquézar needs to be examined since in Calahorra's edition of Robledo's Psalms based on the manuscript ZarS MS 9 he notes variations occurring in AlqBC 3 which also occure in MS 1085.”⁴²⁰

La taula de les peces d'aquest manuscrit es pot consultar als apèndix.

Una altra línia de recerca és la refent a tot el que envolta el palau ducal. La constatació de la presència de música i d'instrumental no fa més que reafirmar la idea d'una capella musical, que a dia de hui encara no està documentada. La interrelació entre els membres de la col·legiata i el palau és certa però caldria aprofundir i intentar esbrinar la configuració real.

Puc llançar la meua hipòtesi ací sobre la confecció de la capella musical del palau ducal o de la col·legiata. És molt probable que els membres de les

La figura musical de Francesc de Borja encara planteja alguns interrogants al voltant de la seua formació musical. Caldria aprofundir en si són certes les afirmacions i les atribucions musicals. Un estudi i anàlisi a fons dels motets de la *Visitatio* poden ajudar, comparant-los, a atribuir-los i entendre millor la presència a Gandia de músics com Càrceres i Ferrer. Un exemple és la localització de la missa *Iager* de Lasso com a correspondència amb la missa atribuïda a sant Francesc. Aquest és l'inici d'una sèrie de futu-

⁴¹⁹Vegeu (DUNCUMB, 1998). Duncumb basa la seua hipòtesi en la peça *Gaude quod Paracletus*, la qual fa referència a un col·legi. Ella en la seua tesi de màster ho fa amb el Real Colegio y Seminario Corpus Christi de València, però indica clarament que s'ha d'investigar més, per esbrinar a quina institució realment pertanyia.

⁴²⁰Reproduït a (DUNCUMB, 1998, p.98).

res recerques i anàlisis en referència a les possibles relacions entre els Borja o els jesuïtes amb aquest autor, o l'exactitud i millor coneixement en l'atribució d'obres a Francesc de Borja.

Una nova línia oberta d'investigació en referència a la família Borja, en la qual estic ja treballant, és la referent a la figura musical de Joan de Borja i Castro i també, la possibilitat de fer una edició crítica del manuscrit BrusC 27086. Estudi del repertori, autors, relacions, datacions tot i relacionant-ho amb Borja i possiblement també amb els centres de Lerma i Madrid i possiblement Gandia. Les relacions que existien entre Joan de Borja i Càrceres i els altres músics que vivien a Gandia. Un altre apartat seria la circulació de música i músics gràcies a Joan de Borja i els seus càrrecs diplomàtics.

Un darrer camp a seguir és la circulació de música i músics entre els diferents territoris. La ciutat de València era un pol musical important i els Borja segur que tenien el seu grau d'influència. L'intercanvi de personal era constant entre Castella, la Corona d'Aragó i els estats italians. La influència flamenca també cal estudiar-la en relació amb les fonts documentals conservades.

Considere que la música a Gandia al segle XVI té un potencial investigador bastant gran, encara que existeix un problema de llunyania en la conservació d'algunes fonts. També cal dir que aquestes investigacions s'han d'obrir als segles posteriors ja que la vila de Gandia gaudeix d'una importància destacada i reconeguda.

Bibliografia

(1882): *Historia del Convento de Santa Clara de Gandía*. Imprenta y Librería de la Viuda de Jacinto Orts, Gandía.

(1894-1896): *Monumenta Historica Societatis Iesu. Borgia I*. Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma.

(1970): *Samtliche Werke, Orlando di Lasso*. Kassel.

(1983): *El llibre de La Safor*. Imprempta Palacios, Sueca.

(1989): *El Naixement d'una Universitat, Gandia S. XVI*. Ajuntament de Gandia, Gandia.

(2002): *La SEU-Colegiata de Santa María de Gandía*. Asociación «Amics de la Seu», Gandia.

ADAM FERRERO, Bernardo (1977): «Francisco de Borja, músico». *Gandía: Feria y Fiestas*.

AGUIRRE RINCÓN, Soterraña (2001): *Music and Musicians in Renaissance Cities and Towns*, capítol Music in court in Charles V's Valladolid, 1517-1539, ps. 106–117. Cambridge University Press, Cambridge.

CASTAÑEDA Y ALCOVER, Vicente (1911): «Don Fernando de Aragón, Duque de Calabria: apuntes biográfico». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, volum 25: ps. 268–286.

ALMELA I VIVES, FRANCESC (1958): *El Duc de Calabria i la seua cort Valencia*. Sicània. Tipografía Moderna, Valencia.

- ALONSO LÓPEZ, Jesús E. (1988): *Sant Jeroni de Cotalba: desintegració feudal i vida monàstica, segles XVIII-XIX*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- (1997): *Miscel·lània Josep Camarena*, capítol Sant Jeroni de Cotalba i els pobles silenciosos, ps. 128–138. CEIC «Alfons el Vell». Ajuntament de Lloc Nou de Sant Jeroni, Gandia.
- (1998): *Història de La Safor*. Ed. La Xara i CEIC «Alfons el Vell», Simat de la Valldigna.
- AMORÓS OFM, León (1960): «El monasterio de Santa Clara de Gandía y la familia ducal de los Borja». *Archivo Ibero-Americano*, volum 20: ps. 441–486.
- (1961): «El monasterio de Santa Clara de Gandía y la familia ducal de los Borja». *Archivo Ibero-Americano*, volum 21: ps. 227–282 i 399–458.
- ANDRÉS, Ramón (2001): *Diccionario de Instrumentos Musicales. De la Antigüedad a J.S.Bach*. Península, Barcelona.
- ANGLÉS, Higinio (1935): *La música a Catalunya fins el segle XIII*. Institut d'Estudis Catalans-Biblioteca de Catalunya, Barcelona.
- (1941): *La música española desde la Edad Media hasta nuestros días*. Diputación Provincial de Barcelona, Barcelona.
- (1944): *La música en la Corte de Carlos V*. Instituto Español de Musicología, Barcelona.
- (1955): *Mateo Flecha (+1553): Las Ensaladas (Praga, 1581)*. Biblioteca Central de Barcelona, Barcelona.
- ANGLÉS, Higinio / Pena, Joaquín (1954): *Diccionario de la música*. Labor, Barcelona.
- ARCINIEGA GARCÍA, Luís (2001a): *El Monasterio de San Miguel de los Reyes*. Biblioteca Valenciana, València.

- (2001b): *La memòria del ducat de Gandia i els seus títols annexos. Redactada per Basilio Sebastián Castellanos per al duc d'Osuna (1851-1852)*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- ARIÑO VILLARROYA, Antoni (1988): *Festes, rituals i creences*. Institució Alfons el Magnànim, Valencia.
- ASENSIO PALACIOS, Juan Carlos (2004): *Políticas y prácticas musicales en el mundo de Felipe II*, capítol El canto llano en la España del siglo XVI. De olvidos y protagonismos, ps. 253–284. ICCMU, Madrid.
- BAIXAULI, Mariano (1902): «Las obras musicales de San Francisco de Borja conservadas en la Colegiata de Gandía». *Razón y Fe*, volum IV: ps. 154–170, 273–283.
- BATAILLON, Marcel (1978a): *Erasmus y el erasmismo*. Crítica, Barcelona. Nota previa de Francisco Rico. Traducció castellana de Carlos Pujol.
- (1978b): *Libro-homenaje a Antonio Pérez Gómez*, capítol La raça del erasmista Bernardo Pérez de Chinchón, ps. 65–89. "...la fonte que mana y corre...", Cieza. [Valencia].
- BATLLORI, Miquel (1972): «Veu: BORJA». *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, p. 275.
- (1979): *A través de la Història i la Cultura*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- (1994): *La família Borja*. 3 i 4, València.
- BENÍTEZ RIERA, Josep M. (1982): *Els Borja, un llinatge universal dels Països Catalans*, capítol Francesc de Borja, Virrei de Catalunya, Duc de Gandia, Jesuïta i Sant, ps. 82–89. Fundació Jaume I, Barcelona.
- BERGER, Philippe (1987): *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. Institució Alfons el Magnànim, València. Traducció del francès: Amparo Balanzá Pérez. 2 volums.

- BERNADÓ, Marius (2006): *Early Music Printing and Publishing in the Iberian World*, capítol Las ediciones zaragozanas del *Intonario* de Pedro Ferrer: contexto y nota bibliográfica. Edition Reichenberger, Cambridge.
- BLANCO TRÍAS, Pedro J. (1921): *El Virreinato de San Francisco de Borja en Cataluña*. Barcelona.
- BRAUNER, Mitchell P. (1998): *Papal Music and Musicians in Late Medieval and Renaissance Rome*, capítol Traditions in the Repertory of the Papal Choir in the Fifteenth and Sixteenth Centuries, ps. 167–176. Claredon Press, Oxford.
- BRAVO-VILLASANTE, Carmen (Ed.) (ed.) (1981): *Empresas Morales*. Fundación Universitaria Española, Madrid. Sobre l'edició de 1581. Praga.
- BURKE, Peter (1987): *The historical anthropology of early modern Italy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- (1998): *L'Europa Renaixentista. Simposi sobre els Borja*, capítol El mite dels Borja i el mite del Renaixement, ps. 307–318. CEIC «Alfons el Vell». Editorial Tres i Quatre, Gandia.
- (2000): *El Renacimiento Italiano. Centros y periferias*. Crítica, Barcelona.
- CALAHORRA MARTÍNEZ, Pedro (1977a): *Estudios de Musicología Aragonesa*, capítol La escuela polifónica y aragonesa en los siglos XVI y XVII, ps. 45–69. Pórtico Librerías, Zaragoza.
- (1977b): *La Música en Zaragoza. Siglos XVI y XVII*. Institución "Fernando el Católico", Zaragoza. 2 volums.
- (1984): *Polifonía Aragonesa I. Obras de los Maestros de las Capillas de Música de Zaragoza en los siglos XV, XVI y XVII*. Institución "Fernando el Católico", Zaragoza.

- (1992): «Los fondos musicales en el siglo XVI de la Catedral de Tarazona». *Nassarre*, volum VIII-2: ps. 9–56.
- CAMARENA MAHIQUES, Josep (1959): *Colección de documentos para la Historia de Gandía y su comarca*. Gandía. 3 fascicles.
- CAPDEPÓN VERDÚ, Paulino (1997): «La Capilla de música del Monasterio de las Descalzas Reales de Madrid». *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, volum 37: ps. 215–226.
- CARO BAROJA, Julio (1992): *El estío festivo: fiestas populares del verano*. Círculo de lectores, Barcelona.
- CARRASCO RODRÍGUEZ, Antonio (2001): *La ciudad de Orihuela y el Pleito del Obispado en la Edad Moderna*. Tesis Doctoral, Universidad de Alicante.
- CARRERAS, Juan José (2001a): «Hijos de Pedrell. La historiografía musical española y sus orígenes nacionalistas (1780-1980)». *Il Saggiatore Musicale*, volum 8: ps. 121–169.
- (2001b): *La Capilla Real de los Austrias. Música y ritual de corte en la Europa moderna*, capítulo La capilla en la Corte, ps. 23–40. Fundación Carlos de Amberes, Madrid.
- (2005): *Música y cultura urbana en la edad moderna*, capítulo Música y ciudad: de la historia local a la historia cultural, ps. 17–51. Publicacions de la Universitat de València, València.
- CARRERAS ZACARÉS, Salvador (1925): *Ensayo de una Bibliografía de Libros de Fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*. Hijo de F. Vives Mora, Valencia.
- CARRILLO OFM, Juan (1616): *Relación histórica de la Real fundación del monasterio de las Descalzas Reales de Santa Clara en la Villa de Madrid con los frutos de santidad que ha dado*. Madrid.

- (1625): *Relación histórica de la Real fundación del Monasterio de las Descalzas Reales*. Madrid.
- CARTER, Tim (2000): «Urban Musicology». *Early Music*, volum 28: ps. 313–314.
- (2005): *Música y cultura urbana en la edad moderna*, capítol El sonido del silencio: modelos para una musicología urbana, ps. 53–66. Publicacions de la Universitat de València, València.
- CASTILLO SAINZ, Jaume (1999): *Alfons el Vell. Duc Reial de Gandia*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- DEL CASTILO, Hernández (2004): *Cancionero General*. Madrid. Reedició moderna.
- CASTRO, Eva (1997): *Teatro Medieval. El drama litúrgico*. Crítica, Barcelona.
- CATALÁ GORGUES, A. (ed.) (1993): *La procesión del Corpus en antiguos dietaris y libros de memorias*. Ajuntament de València, València.
- CERONE DE BERGAMO, PEDRO DE (1613): *El Melopeo y Maestro, Tractado de Musica Theorica y Pratica: en que se pone por extenso, lo que uno para hazerse perfecto Musico ha menester saber: y por mayor facilidad, comodidad, y claridad del Lector, esta repartido en XXII. Libros*. Juan Bautista Gargano y Lucrecio Nucci, Nápoles.
- CERVÓS, Federico (1904): *El Palacio Ducal de Gandia : monografía histórico descriptiva*. Thomas, Barcelona.
- CHECA, Fernando (ed.) (1994): *El Real Alcázar de Madrid: dos siglos de arquitectura y coleccionismo en la corte de los reyes de España*. Palacio Real. Comunidad de Madrid, Madrid.
- CHEVALIER, Maxime (1976): *Lectura y lectores en la España de los siglos XVI y XVII*. Ediciones Turner, Madrid.

- CIENFUEGOS, Álvaro (1726): *La heroyca vida, virtudes y milagros del grande san Francisco de Borja, antes Duque quarto de Gandía y después Tercero General de la Compañía de Jesús*. Oficina de Antonio de Zafra y Rueda, Bilbao.
- CLIMENT, José / Piedra Miralles, Joaquín (1977): *Juan Bautista Comes y su tiempo: estudio biográfico*. Comisaría Nacional de la Música, Madrid.
- CLIMENT, José (1973): «Misa de San Fransico de Borja. Misa de Adviento y Cuaresma». *Tesoro Sacro Musical*, volum LVI: ps. 15–16 i I–XX (partitura).
- (1979): *Fondos Musicales dela Región Valenciana I. Catedral Metropolitana de Valencia*. Institución Alfonso el Magnánimo, Valencia.
- (1982): «La capilla de música de la catedral de Valencia». *Anuario Musical*, volum XXXVII: ps. 55–69.
- (1984): *Fondos Musicales dela Región Valenciana II. Real Colegio de Corpus Christi Patriarca*. Institución Alfonso el Magnánimo, València.
- (1989): *Historia de la Música Valenciana*. Rivera Mota, València.
- (1992): *Historia de la Música de la Comunidad Valenciana*, capítol Las capillas musicales. La transición al barroco, ps. 141–160. LEVANTE-EMV, Valencia.
- (1995): *Cançoner de Gandia*. Generalitat Valenciana, València.
- (1996): «Respuesta sobre el Cançoner de Gandía». *Nassarre*, volum XIII, 1-2: ps. 217–226.
- COMPANY, Ximo / Calas, María José (1998): *L'Europa Renaixentista. Simposi sobre els Borja*, capítol El mecenatge i les arts en l'època dels Borja, ps. 135–186. CEIC «Alfons el Vell». Editorial Tres i Quatre, Gandia.
- COMPANY, Ximo (2006): *Paolo da San Leocadio i els inicis de la pintura del renaixement a Espanya*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.

- COVARRUBIAS, Sebastián de (1943): *Tesoro de la lengua castellana o española*. Joaquín Horta, Barcelona. Facsímil de 1943. Edició per a la Real Academia Española.
- CREUS, Óscar (2002): *La Seu-Colegiata de Santa María de Gandía*, capítol La música en la Seu-Colegiata de Gandia. Psalle et canta, ps. 341–366 i 368–372. Asociación "Amics de la Seu", Gandía.
- CRUSELLES GÓMEZ, José María / Igual Luis, David (2003): *El duc Joan de Borja a Gandia. Els comptes de la banca Spannochí (1488-1496)*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- DADSON, Trevor J. (1998): *Libros, Lectores y Lecturas. Estudios sobre bibliotecas particulares españolas del Siglo de Oro*. Arco/Libro, Madrid.
- (2001): «Libros e instrumentos de música en inventarios post-mortem del Siglo de Oro: el caso de don Juan de Borja (1607)». *Pliegos de Bibliofilia*, volum 2º trimestre: ps. 3–18.
- (2006): *Early Music Printing and Publishing in the Iberian World*, capítol Music Books and Instruments in Spanish Golden-Age Inventories: The Case of Don Juan de Borja (1607). Edition Reichenberger, Cambridge.
- DALMASES S.I., Cándido (2002): *El Padre Francisco de Borja*. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid.
- DALMASES S.I., Cándido de / Gilmont S.I., Jean François (1961): «Las obras de san Francisco de Borja». *Archivum historicum Societatis Iesu*, volum 59, a. XXX: ps. 125–139.
- DOMÍNGUEZ, Martí (1985): *Els Borja*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- DONOVAN, Richard B. (1958): *The Liturgical Drama in Medieval Spain*. Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto.

- DUNCUMB, Margaret (1998): «*Polyphonic Music for the Liturgy: A Study of Montserrat, Biblioteca Ms. 1085.*» Tesi de Màster, University of Cambridge.
- DURAN, Eulàlia (1984): *Cròniques de les Germanies. Tres i Quatre*, València.
- (2004): *Estudis sobre cultura catalana al Renaixement. Tres i Quatre*, València.
- FEROS, Antonio (1995): *The King's Favorite, the Duke of Lerma: Power, Wealth, and Court Culture in the Reign of Phillip III of Spain, 1598-1621*. Tesi Doctoral, Johns Hopkins University.
- FERRER, Pedro (1548): *Intonario general para todas las yglesias de España*. Pedro Bernuz, Zaragoza. Exemplar de la Biblioteca Nacional de España. Madrid.
- FERRER VALLS, Teresa (2000): «El duque de Lerma y la corte virreinal en Valencia: fiestas, literatura y promoción social. El Prado de Valencia, de Gaspar Mercader». *Quaderns de Filologia. Estudis literaris*, volum V: ps. 257–271.
- FINSHER, Ludwig (2000): *The Josquin companion*, capítol Four-Voice Motets, ps. 249–280. Oxford University Press, Oxford.
- FISCHER, K. (1995): «Zur mehrstimmigen Passions-Vertonung des 16 Jahrhunderts in Spanien und Böhmen». *Archiv für Musikwissenschaft*, volum LII, 1: ps. 5–15.
- FERRER I FORUNY, Roderic (1984): «La paraula i la festa litúrgica a Gandia (Métodes municipals de cristianització al segle XV)». *Ullal*, volum 5: ps. 16–26.
- FRANCISCO OLMOS, José Mariá de (2003): «El «Coronato» napolitano. Una moneda documental y propagandística». *Revista General de Información y Documentación*, volum 13, núm. 1: ps. 51–76.

- GARCÍA ALMIÑANA, Eugenio / Sebastián Vincent, Ramón (1983): *Análisis Histórico del Testamento del Duque de Lerma, V Marqués de Denia*. Ayuntamiento de Denia, Denia.
- GARCÍA CARCEL, Ricardo (1980): *Herejía y sociedad en el siglo XVI: la Inquisición en Valencia 1530-1609*. Península, Barcelona.
- GARCÍA DE LA HERRAN, María del Carmen (1995): *Las Sabias Mujeres II (Siglos III - XVI). Homenaje a Lola Luna*, capítulo El Saber Femenino en los Claustros. Las Borja del Convento de Santa Clara de Gandia (Siglo XVI), ps. 183–199. Asociación Cultural Al-Mudayna, Madrid.
- GARCÍA GARCÍA, Bernardo José (1993): «El duque de Lerma o el arte de la privanza cortesana». *Historia 16*, volum Març: ps. 37–46.
- GARCÍA HERNÁN, Enrique (1999): *Francisco de Borja, Grande de Espanya*. Institutió Alfons el Magnànim, Valencia.
- (2000): *La acción diplomática de Francisco de Borja al servicio del Pontificado, 1571-1572*. OPVI-Generalitat Valenciana, Valencia.
- GARCÍA HERNÁN, Enrique (ed.) (2003): *Monumenta Borgia VI (1478-1551)*. Generalitat Valenciana–Institutum Historicum Societatis Iesu, Valencia–Roma.
- GARCÍA MAHIQUES, Rafael (1997): *Miscel·lània Josep Camarena*, capítulo Un ciutadà del món. Perfil personal de Joan de Borja, autor de les Empreses Morales, ps. 68–80. CEIC «Alfons el Vell». Ajuntament de Lloc Nou de Sant Jeroni, Gandia.
- GARCÍA MAHIQUES, Rafael (ed.) (1998): *Empresas Morales*. Ajuntament de València, Praga. Sobre l'edició de 1581. Praga. 2 volums.
- GARCIA-OLIVER, Ferran (1981): «Órgano del Monasterio de Valldigna». *Órganos del País Valencià*, volum Junio: ps. 3–21.

- (1983): *El naixement del Monestir Cistercenc de la Valldigna*. Universitat de València. Departament de Paleografia i Diplomàtica, València.
- (1997): «Els orgues de la Col·legiata de Gandia». *Cabanilles*, volum 23.
- (1998): *Cistercencs del País Valencià: el Monestir de Valldigna, 1298-1530*. Tres i Quatre, València.
- (2000): *Pedagogia Melodiosa. La música antiga a Gandia*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- GARCÍA TROBAT, Pilar (1989): *El naixement d'una Universitat, Gandia S. XVI*. Ajuntament de Gandia, Gandia.
- GINER FERRER, Jesús (1944): *Santa e insigne Colegiata de Gandía: apuntes históricos*. Tipografía Moderna, Valencia.
- (1988): *La Colegiata, la música y el IV Duque de Gandía*. Valencia.
- GLAREANUS, Henricus Loritus (1547): *Dodekachordon*. Basel. Edició facsímil 1969. New York.
- GÓMEZ MUNTANÉ, Maricarmen (1986): «Precisiones en torno a la vida y obra de Matheo Flecha el joven». *Revista de Musicología*, volum ene-jun: ps. 41–56.
- (1987): *F. Mateo Flecha (ca.1530-1604): La Feria y Las cañas (Ensaladas)*. Sociedad Española de Musicología, Madrid.
- (1992): *Mateu Fletxa (1481?-1553?): La Viuda*. Biblioteca de Catalunya, Barcelona.
- (1995a): *Opera Omnia. Bartomeu Càrceres*. Biblioteca de Catalunya, Barcelona.
- (1995b): «Una versión a 5 voces del villancico Señores, el qu'es nascido del Cancionero de Uppsala». *Nassarre*, volum XI: ps. 157–.

- (1996a): «Climent, Josep: Cançoners de Gandía. Valencia: Generalitat Valenciana. 1995». *Nassarre*, volum XII, 1: ps. 353–362.
- (1996b): *El Canto de la Sibila I. León y Castilla*. Alpuerto, Madrid.
- (1997): *El Canto de la Sibila II. Cataluña y Baleares*. Alpuerto, Madrid.
- (2000): *San Miguel de los Reyes: de Biblioteca real a Biblioteca valenciana*, capítol San Miguel de los Reyes y la capilla musical de don Fernando de Aragón, duque de Calabria (1488-1550), ps. 91–111. Biblioteca Valenciana, València.
- (2003): *El Cancionero de Uppsala*. IVM–Generalitat Valenciana, València.
- GÓMEZ-PINTOR, Mª Asunción (1987): «La Visitatio Sepulchri: música y teatro unidos en la liturgia medieval». *Revista de Musicología*, volum 10, 2: ps. 367–382.
- GRIFFIN, Nigel H. (1975): *Some aspects of Jesuits School Drama 1550-1600, with special reference to Spain and Portugal*. Tesi Doctoral, Oxford University.
- (1986): *Jesuit School Drama: a checklist of critical literature*. Grant & Cutler Ltd., London.
- HAAR, James (1998): *Papal Music and Musicians in Late Medieval and Renaissance Rome*, capítol Josquin in Rome: Some Evidence from the Masses, ps. 213–223. Clarendon Press, Oxford.
- IBORRA, Joan (1997): *Miscel·lània Josep Camarena*, capítol El testament de Francesc de Borja i Aragó, IV duc de Gandia, ps. 43–67. CEIC «Alfons el Vell». Ajuntament de Lloc Nou de Sant Jeroni, Gandia.
- JUAN, Miquel (2000): *El Reial Monestir de Santa Maria de la Valldigna: història i guia visual*. Set i set, La Pobla Llarga.
- KASTNER, Santiago (1957): «La música en la Catedral de Badajoz». *Anuario Musical*, volum XII: ps. 123–146.

- KENISTON, Hayward (1980): *Francisco de los Cobos: secretario de Carlos V*. Castalia, Madrid. Trad. de Rafael Rodríguez-Monino Soriano.
- KIRK, Douglas (1993): *Churching the shawms in Renaissance Spain: Lerma, Archivo de San Pedro Ms. Mus. I*. Tesi Doctoral, Univeristat de McGill. Montreal.
- KISBY, Fiona (2001): *Music and musicians i Renaissance cities and towns*, capítol 'Introduction: urban history, musicology and cities and towns in Renaissance Europe, ps. 1–13. Cambridge University Press, Cambridge.
- KNIGHTON, Tess (1996-1997): «Transmisión, difusión y recepción de la polifonía franco-neerlandesa en el Reino de Aragón a principios del siglo XVII». *Artígrama*, volum 12: ps. 19–38.
- (2001a): *La Capilla Real de los Austrias. Música y ritual de corte en la Europa moderna*, capítol Una confluencia de capillas. El caso de Toledo, 1502, ps. 127–150. Fundación Carlos de Amberes, Madrid.
- (2001b): *Música y músicos en la corte de Fernando el Católico, 1474-1516*. Institución «Fernando el Católico». Diputación de Zaragoza, Zaragoza.
- (2004): *Políticas y prácticas musicales en el mundo de Felipe II*, capítol Los libros de música de Felipe II: la formación de una colección real, ps. 47–67. ICCMU, Madrid.
- (2005): *Música y cultura urbana en la edad moderna*, capítol La circulación de la polifonía europea en el medio urbano: libros impresos de música en Zaragoza de mediados del siglo XVI, ps. 337–350. Publicacions de la Universita de València, València.
- LA PARRA LÓPEZ, Santiago (1997): *Miscel·lània Josep Camarena*, capítol Pere Lluís Galcerán de Borja, últim mestre de Montesa, ps. 81–94. CEIC «Alfons el Vell». Ajuntament de Lloc Nou de Sant Jeroni, Gandia.

- (1998a): *L'Europa Renaixentista. Simposi sobre els Borja*, capítol Francesc de Borja, duc abans que sant, ps. 271–306. CEIC «Alfons el Vell». Editorial Tres i Quatre, Gandia.
- (1998b): *Visitatio Sepulchri de Sant Francesc de Borja*, capítol Tres-cents anys de la Visitatio Sepulchri de Gandia (1550-1865), ps. 19–48 i 97–126. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- (2002): *La memòria amagada. Dones en la història de Gandia*, capítol La dona reclosa: monges en la Gandia dels Borja, ps. 81–127. Gandia.
- LASSO DE LA VEGA Y LÓPEZ DE TEJADA, Miguel (1942): *Doña Mencía de Mendoza Marquesa del Cenete (1508-1554)*. Viuda de Estanislao Maestre, Madrid.
- RUIZ DE LIHORY, José (1903): *La música en Valencia. Diccionario Biográfico y Crítico*. Establecimiento Tipográfico Domenech, Valencia.
- LLORENS CISTERÓ, José María (1980): *Polifonía Religiosa Española. Cárceres (siglo XVI): Cuatro Villancicos*. Sociedad Española de Musicología, Madrid.
- (1981): «El Cançoner de Gandia». *Recerca Musicològica*, volum 1: ps. 71–94.
- (1983): «El Cançoner de Gandia del segle XVI». *Ullal*, volum 4: ps. 35–48.
- (1988): «Los maestros de la Capilla Apostólica hasta el pontificado de Sixto V(1585-1590)». *Anuario Musical*, volum 43: ps. 35–65.
- (1996): «El cardenal Alejandro Farnese en la corte pontificia de Rodrigo Borja y Lorenzo de Medicis». *Anuario Musical*, volum 51: ps. 11–28.
- LLORET TARRASÓ, José (2002): *La Seu-Colegiata de Santa María de Gandía*, capítol El coro y su función canónica. Psalle et Canta, ps. 327–331 i 368. Asociación "Amics de la Seu", Gandía.

- LÓPEZ LÓPEZ, Consuelo (1988): «Referencias clásicas en la música festiva de la Corte de los Duques de Calabria». *Nassarre*, volum 4: ps. 95–103.
- MASSÓ, Alejandro (1994): *El Real Alcázar de Madrid: dos siglos de arquitectura y coleccionismo en la corte de los reyes de España*, capítol Instrumentos Musicales y vida cotidiana en el Alcázar de Madrid, ps. 366–376. Palacio Real. Comunidad de Madrid, Madrid.
- MATEU IBARS, Josefina (1984): *Actes Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, capítol Notas sobre historiografía de los virreinos de Cataluña y otros de la Corona de Aragón, ps. 65–77. Universitat de Barcelona, Departament d'Història Moderna, Barcelona.
- MESTRE PONS, Francesc (1997): *El Palau dels Centelles d'Oliva*, capítol Apunts biogràfics dels Centelles, ps. 43–73. Associació Centelles i Riusech, Oliva.
- MITJANA, Rafael (1980): *El Cancionero de Uppsala*. Instituto de España, Madrid.
- (1993): *Historia de la música en España*. INAEM, Madrid. Edició Antonio Martín Moreno.
- MOLL, Jaime (1955): «Un villancico de Morales y otro de Cárceres en el Cancionero español de Upsala». *Anuario Musical*, volum VIII: ps. 167–169.
- (1957): «Libros de música e instrumentos musicales de la princesa Juana de Austria». *Anuario Musical*, volum XII.
- (1963): «Notas para la historia musical de la corte del Duque de Calabria». *Anuario Musical*, volum XVIII: ps. 123–135.
- MOTA MURILLO, Rafael (1998): *III Semana de Música Española: "El Renacimiento"*, capítol La princesa Juana de Austria y su capilla de las Descalzas. Festival de Otoño de la Comunidad de Madrid, Madrid.

- MUÑOZ, Ferran (2001): *Mencía de Mendoza y la Viuda de Mateo Flecha*. Institució Alfons el Magnànim, València.
- NELSON, Bernadette (1995): «Pie Memorie». *The Musical Times*, volum july: ps. 338–344.
- (2001): *Fuentes Musicales en la Península Ibérica (ca.1250-ca.1550)*, capítol A choirbook for the Chapel of Don Fernando de Aragón, Duke of Calabria: The sacred repertories in Barcelona M 1166/1967, ps. 219–252. Universitat de Lleida. Centre d'Estudis Ilerdencs, Lleida.
- (2004): «The court of don Fernando de Aragón, Duke of Calabria in Valencia, c.1526-c.1550: music, letters and the meeting of cultures». *Early Music*, volum May: ps. 194–222.
- NIEREMBERG, J. Eusebio (1644): *Vida del santo padre y gran sieruo de Dios el B. Francisco de Borja, tercero general de la Compañia de Iesus...* María de Quiñones, Madrid.
- O'CONNOR, N. (1984): *A study of the Sibyl Chant and its dramatic performance in the Spanish Church (Ninth to Sixteenth Centuries)*. Tesi Doctoral, University of St. Andrews.
- OLASO, Vicent (ed.) (2005): *El manual de Consells de Gandia a la fi del segle XV*. Universitat de València, València.
- OLMOS, Ángel Manuel (2003): «Aportaciones a la temprana historia musical de la Capilla de las Descalzas Reales de Madrid (1576-1618)». *Revista de Musicología*, volum XXVI, 2: ps. 439–489.
- PARELLADA CASAS, Joaquín (2000): «Edición, introducción y notas" a Erasmo: Preparación y aparejo para bien morir, trad. de Bernardo Pérez de Chinchón. Tesi Doctoral, FUE.
- PASTOR, Alonso (1655): *Soledades del amor divino y dulces laberintos del encerramiento interior de las almas limpias con Dios, fundadas en la sagrada Escritura y*

santos Padres: aplicadas y explicadas con la... fundacion y progreso virtuoso del Santuario y Convento Real de Santa Clara de Gandia: con las vidas de muchas admirables religiosas. Herederos de Crysostomo Garriz. Bernardo Noguès, Valencia.

PASTOR ZAPATA, José Luís (1992a): *Gandia en la Baixa Edat Mitjana: La Vila i el Senyoriu dels Borja*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.

— (1992b): «La biblioteca de don Juan de Borja, tercer duque de Gandia (+1543)». *Archivum Historicum Societatis Iesu*, volum LXI, 121: ps. 275–308.

— (1998): *L'Europa Renaixentista. Simposi sobre els Borja*, capítol El ducat de Gandia: la construcció d'un espai senyorial, ps. 233–270. CEIC «Alfons el Vell». Editorial Tres i Quatre, Gandia.

PEDRELL, Felipe (1899): «Libros de Música españoles raros y desconocidos». *Revista crítica de historia y literatura españolas, portuguesas é hispano-americanas*, volum I i II: ps. 302–308, 420–425.

— (1909): *Catàlech de la Biblioteca Musical de la Diputació de Barcelona: ab notes històriques, biogràfiques y crítiques ...* Palau de la Diputació, Barcelona.

PÉREZ PASTOR, Cristóbal (1914): «Inventarios de la Infanta Dª Juana». *Noticias y documentos relativos a la historia y cultura españolas*. (Vol. 10-13 de *Memorias de la Real Academia Española*), volum II.

PIEDRA, Joaquín (1982): *Obras musicales de San Francisco de Borja*. Valencia.

PONS FUSTER, Francisco (1995): «El mecenazgo cultural de los Borja de Gandía: erasmismo e iluminismo». *Estudis*, volum 21: ps. 23–43.

— (1996): «Bernat Pérez (de Chinchón). Un erasmista en la Cort dels Borja de Gandia». *Afers*, volum 23/24: ps. 153–176.

- (2003a): *Erasmistas, mecenas y humanistas en la cultura valenciana de la primera mitad del siglo XVI*. Institució Alfons el Magnànim, València.
- (2003b): «Nuevas aportaciones biográficas sobre el maestro Bernardo Pérez de Chinchón». *Escritos del Vedat*, volum XXXIII: ps. 329–367.
- (2004): «El secretario real Juan González de Villasimpliz: testamento, inventario y subasta de sus bienes en Gandía en 1548». *Estudis*, volum 30: ps. 75–105.
- (2005): *Vespres de mort a Gandia (1500-1550)*. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- QUEROL GAVALDÀ, Miquel (1979): *Cançoners Català dels segles XVI-XVII*. CSIC, Barcelona.
- (1995): *Cançoners de Gandia*, capítol INTRODUCCIÓ, ps. 7–18. Generalitat Valenciana, València.
- QUIRANTE SANTACRUZ, Luís (1998): *Visitatio Sepulchri de Sant Francesc de Borja*, capítol La Visitatio Sepulchri de Gandia: Consideracions sobre la seua representació, ps. 49–66 i 127–144. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- RAMOS LÓPEZ, Pilar (2005): *Música y cultura urbana en la edad moderna*, capítol Música y autorrepresentación en las procesiones del Corpus de la España moderna, ps. 243–254. Publicacions de la Universita de València, València.
- REDONDI, Pietro (1987): *Galileo Heretic*. Princeton University Press, Princeton.
- REGLÀ, Joan (1989): *Història del País Valencià*, volum III, capítol De les Germanies a la Nova Planta, ps. 71–216. Edicions 62, Barcelona.
- REYNOLDS, Christopher A. (1995): *Papal patronage and the Music of St. Peter's, 1380-1513*. University of California Press, Berkeley & Los Angeles.

- RIBADENEYRA, Pedro de (1592): *Vida del P. Francisco de Borja, que fue Duque Gandía y despues religioso y III General de la Compañia de Iesus*. Casa de P. Madrigal, Madrid.
- (1895): *Compendio de la vida de San Francisco de Borja: cuarto Duque de Gandía y tercer Prepósito General de la Compañía de Jesús*. Imprenta del Corazón de Jesús, Bilbao.
- RIOSALIDO, Jesús (1983): *Cancionero de Uppsala*. Instituto Hispano-árabe de Cultura, Madrid.
- RIPOLLÉS PÉREZ, Vicente (1928): «El drama litúrgico». *Anales de Cultura Valenciana*, volum enero-junio: ps. 61–80.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, Esperanza (2006): *Un libro de atril del Colegio del Patriarca*. IVM, València. Serie Mayor. Biblioteca de Música Valenciana.
- (2007): *Siete motetes inéditos de Ginés Pérez*. IVM, València.
- ROMEU FIGUERAS, José (1958): «Mateo Flecha el Viejo, la corte literariomusical del duque de Calabria y el Cancionero llamado de Upsala». *Anuario Musical*, volum XIII: ps. 25–101.
- (1958-1961): *Miscelanea en homenaje a monseñor Higinio Anglés*, capítulo Las canciones de raíz tradicional acogidas por Càrceres en su ensalada «La Trulla», ps. 735–768. Barcelona.
- ROS-FÁBREGAS, Emilio (1992): *The Manuscript Barcelona, Biblioteca de Catalunya, M. 454: Study and edition in the context of the Iberian and continental manuscript traditions*. Tesi Doctoral, City University of New York. 2 volums.
- (1995): «Music and ceremony during Charles V's 1519 visit to Barcelona». *Early Music*, volum August: ps. 374–391.

- (1998): «Historiografía de la música en las catedrales españolas: nacionalismo y positivismo en la investigación musicológica». *CODEXXI*, volum I: ps. 68–135.
- (2001a): «Libros de música en bibliotecas españolas del siglo XVI». *Pliegos de Bibliofilia*, volum xv: ps. 37–62.
- (2001b): «Libros de música en bibliotecas españolas del siglo XVI». *Pliegos de Bibliofilia*, volum xvi: ps. 37–62.
- (2002): «Libros de música en bibliotecas españolas del siglo XVI». *Pliegos de Bibliofilia*, volum xvii: ps. 17–54.
- ROS PÉREZ, Vicent (1992a): *Historia de la Música de la Comunidad Valenciana*, capítol Las capillas del duque de Calabria y del Palacio Real, ps. 101–120. LEVANTE-EMV, Valencia.
- (1992b): *Historia de la Música de la Comunidad Valenciana*, capítol El Renacimiento, ps. 121–140. LEVANTE-EMV., Valencia.
- (1996): *Els temps dels Borja*, capítol La música i els Borja, ps. 9–35. Sèrie Minor. Història. Generalitat Valenciana, València.
- RUIZ TARAZONA, Andrés (1994): *El Real Alcázar de Madrid: dos siglos de arquitectura y coleccionismo en la corte de los reyes de España*, capítol La música en el Alcázar de Madrid, ps. 552–376. Palacio Real. Comunidad de Madrid, Madrid.
- SÁNCHEZ, Juan M. (1991): *Bibliografía aragonesa del siglo XVI (1501-1600)*. Arcos Libros, Madrid.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1964): *El Cant de la Sibilla, antiga cerimònia nadalenca*. Institució Alfons el Magnànim, València.
- SANZ Y FORÉS, PASCUAL (1888. Reed. 1970): *Historia del Colegio y Universidad de Gandía*. Gandía.

- SCHWARTZ, Roberta F. (2001a): *En busca de Liberalidad: Music and Musicians in the courts of the Spanish Nobility, 1470-1640*. Tesi Doctoral, University of Illinois at Urbana-Champaign.
- (2001b): *Essays on Music and Culture in Honor of Herbert Kellman*, capítol From Criado to Canonitzatio: Music in the life of St. Francis of Borja, ps. 189–196. Minerve, Paris.
- SEVILLANO, Justo (1961): «Catálogo musical del Archivo Capitular de Tarazona». *Anuario Musical*, volum XVI: ps. 149–176.
- SHERR, Richard (1992): «The 'Spanish nation' in the papal chapel, 1492-1521». *Early Music*, volum November: ps. 601–609.
- (2000): *The Josquin companion*, capítol Chronology of Josquin's life and career, ps. 11–20. Oxford University Press, Oxford.
- GANDIA I SILVESTRE, Marc (1999): *Una aproximació al Monestir de Santa Maria de la Valldigna*. Saó, València.
- SMOLDON, William Lawrence (1964): *Visitatio Sepulchri*. Oxford University Press, London.
- SORIANO FUERTES, Mariano (1855): *Historia de la música española desde la venida de los fenicios hasta el año 1850*. N. Ramírez, Barcelona.
- STEVENSON, Robert (1992): *La música en las catedrales españolas del Siglo de Oro*. Alianza Música, Madrid.
- STROHM, Reinhard (1985): *Music in Late Medieval Bruges*. Clarendon Press, Oxford. Edició revisada de 1990.
- SUÁREZ-PAJARES, Javier (2004): *Políticas y prácticas musicales en el mundo de Felipe II*, capítol Dinero y poder: aspectos del magisterio de capilla en la España de Francisco Guerrero, ps. 253–284. ICCMU, Madrid.

- SUAU S.J., Pedro (1963): *Historia de S. Francisco de Borja, Tercer general de la Compañía de Jesús (1510-1572)*. Hechos y Dichos, Zaragoza.
- SUBIRÁ, José (1957): «La música en la Capilla y Monasterio de las Descalzas Reales de Madrid». *Anuario Musical*, volum XII: ps. 147–166.
- TOLEDO GIRAU, José (1935): «El Monasterio de Valldigna. Contribución al estudio de su historia durante el gobierno de sus abades perpetuos». *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, volum VIII: ps. 74–81.
- (1941): «El Archivo y la Biblioteca del monasterio de Valldigna, filial de Santas Creus». *Anuario de la Biblioteca Central y de las Populares y Especiales*, ps. 501–509.
- (1946): «El Monasterio de Valldigna y sus abades comendatarios». *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*, volum 22.
- (1993): *L'Arxiu-Biblioteca del Reial Monestir de la Valldigna*. Ajuntament de Barx, Barx.
- VIGNAU, V. (1874): «Inventario de los libros del Duque de Calabria». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, volum IV.
- VILALLONGA, Mariàngela (1998): *L'Europa Renaixentista. Simposi sobre els Borja*, capítol Alexandre VI i l'Humanisme, ps. 95–134. CEIC «Alfons el Vell». Editorial Tres i Quatre, Gandia.
- VILLANUEVA, Francisco de (????): «Crónica del Monasterio de San Miguel de los Reyes».
- VILLANUEVA, Joaquín Lorenzo / Villanueva, Jaime (1803-1852-2001): *Viaje literario a las iglesias de España, le publica con algunas observaciones don Joaquín Lorenzo Villanueva...* Real Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid. Edició facsímil. Edicions Digital: Biblioteca Valenciana.

- VIVES RAMIRO, José María (1991): *El Cancionero de Uppsala*. Tesis Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1992): *Historia de la Música de la Comunidad Valenciana*, capítol La Edad Media: El teatro lírico medieval. Los dramas religiosos, ps. 41–60. LEVANTE-EMV, Valencia.
- (1998a): *Visitatio Sepulchri de Sant Francesc de Borja*, capítol La Visitatio Sepulchri de Gandía, ps. 67–75 i 145–153. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- (1998b): *Visitatio Sepulchri de Sant Francesc de Borja*, capítol Consueta de la Visitatio Sepulchri de Gandía, ps. 161–199. CEIC «Alfons el Vell», Gandia.
- (2001): *Teatro Medieval, Teatro Vivo*, capítol Recuperación de la Visitatio Sepulchri de Gandía, ps. 243–252. Ajuntament d'Elx, Elx.
- (2004): «La pervivencia de la Visitatio Sepulchri de Gandía (Valencia) (1550-2004)». *Anuario Musical*, volum LIX: ps. 23–84.
- XAVIER, Adro (1940): *El Duque de Gandía : el noble Santo del Primer Imperio : apuntes históricos*. Espasa-Calpe, Madrid.

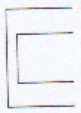

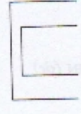

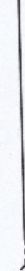

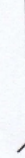
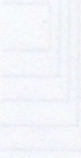

Annexos

Configuració hipotètica del manuscrit M1166-M1967 de la Biblioteca de Catalunya

Taula I. / Tabla I

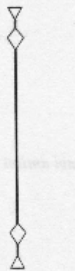

Configuració hipotètica del manuscrit M1166-M1967 de la Biblioteca de Catalunya

Fols.	Ms.	Copista	Contingut	Compositor
1	M1166	A	Núm. 1 <i>Lamech me-ni! O vos omnes</i>	CÀRCERES
2				
3				
4				
5				
6				
7		α	Núm. 2 <i>[Ave maris stella]</i>	
8				
9				
10				
11				
12				
13		A	Núm. 3 <i>Missa</i>	
14				
15				
16				
17				
18				
19		A		
20				
21				
22				
23				

Fols.	Ms.	Copista	Contingut	Compositor
56			Núm. 19 <i>Ave maris stella</i>	
57				
58				
59				
60			Núms. 20-31 Salmes de vespres (versos alterns)	
61				
62				
63				
64				
65				
66				
67				
68				
69				
70				
71				
72				
1				
2				
3				
4				
5				
76				
77				
78				
79				
80				
81				

Fols.	Ms.	Copista	Contingut	Copista	Compositor
190		+ β			
191					
192					
193					
194					
195					
196					
197					
198			Núm. 32 <i>[Te Deum]</i>		
199					
200					
201					
202					
203					
204					
205					
206			Núm. 33 <i>[B]enedictus Dominus</i>		
207					
208					
209					
210					
211					
212					
213					
214			Núm. 34 <i>Magnificat</i>		PASTRANA
215					
216					
217					
218					
219					
220					
221					
222					
223					
224					
225					
226					
227					

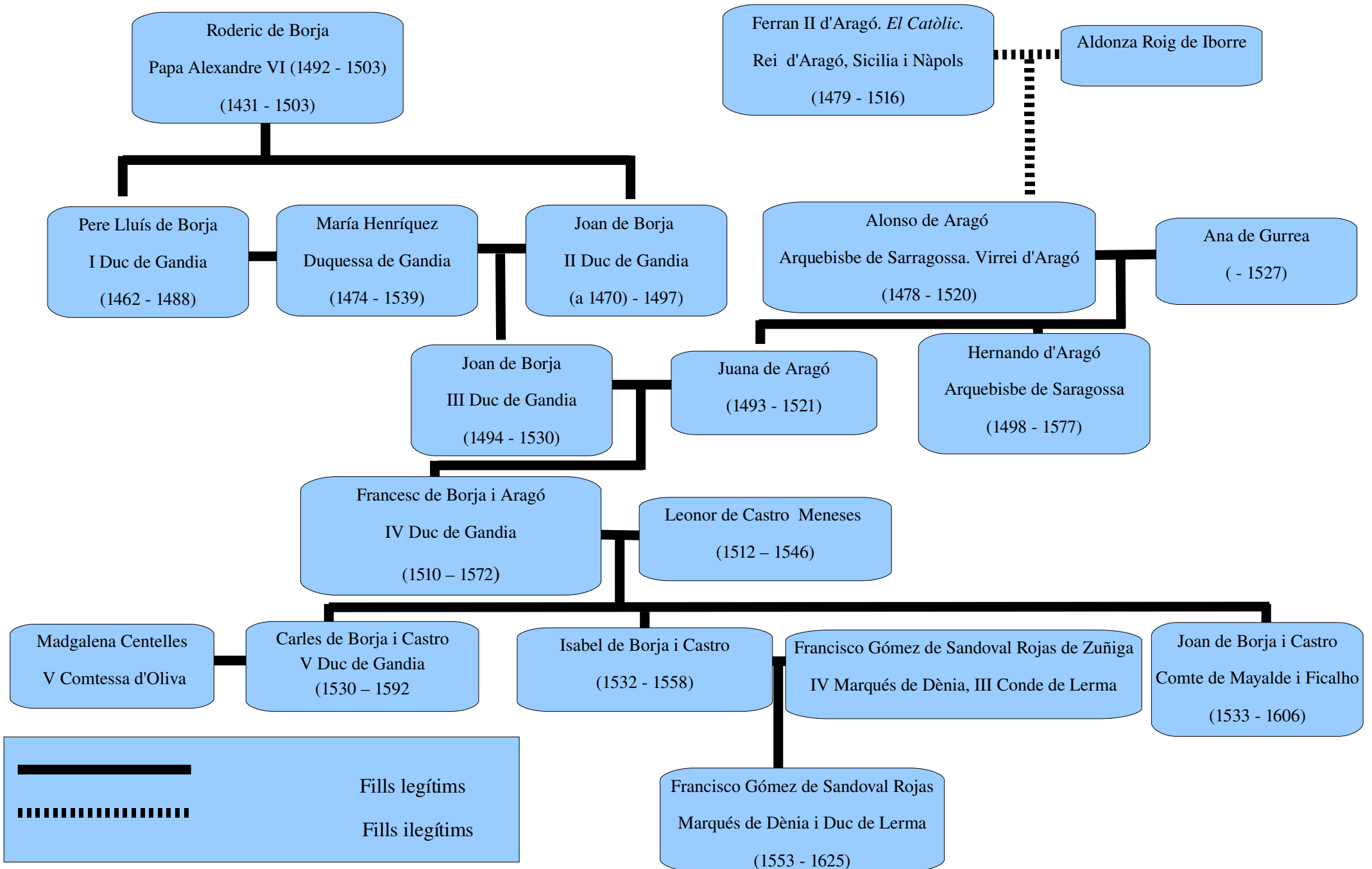
Fols.	Ms.	Copista	Contingut	Compositor
125			Núm. 35 <i>Missa de desponsatione</i> <i>B.M.V. Introitus</i>	CARCERES
75				
127				
124				
73				
74				
123				
128				
126				
129			Núm. 36 <i>[Salve regina]</i>	CARCERES
130				
131				
132				
133				
134			Núm. 37 <i>Vias tuas, Domine</i>	ANTEQUERA- CARCERES-
135				PEÑARANDA-GARCÍA
136				JUAN [GINÉS] PÉREZ
137				
138				
139			Núm. 38 <i>Miseremini fideles</i>	
140				
141				
142				
143				
144				
145				
146				
147				
148				
149				
150				
			Núm. 39 <i>Remedio del primer padre</i>	CARCERES
			Núm. 40 <i>Nunca tal cosa se vió</i>	CARCERES
			Núm. 41 <i>Madre, aquel moçuelo</i>	
			Núm. 42 <i>No la devemos dormir</i>	
			Núm. 43 <i>Falalalantera</i>	CARCERES
			Núm. 44 <i>Vente conmigo, Miguel</i>	

Fols.	Ms.	Copista	Contingut	Compositor
10 11 12 13 14 15 16 17 18	M1166		Núm. 45 <i>Soleta y verge estich</i> Núm. 46 <i>Toca Juan tu rabelejo</i> Núm. 47 <i>[Te Deum]</i>	CARCERES-CEPA CARCERES
119 120 116 117 121 118 122	M1967		Núm. 48 <i>[Passio secundum Mathaeum]</i>	
151 152 153 154 155 156 157 158 159 160			Núm. 49 <i>Al jorn del judici</i> Núm. 50 <i>Evangelium secundum Mathaeum</i>	CARCERES
161 162 163 164			Núm. 51 <i>Al jorn del judici</i> Núm. 52 <i>[Gloria.] Sicut erat</i>	ALONSO CARCERES
165 166 167			Núm. 53 <i>Kyrie. Sancte Petre</i> Núm. 54 <i>Kyrie. Sancte Petre</i>	

Fols.	Ms.	Copista	Contingut	Compositor
168	[Diagram: nested boxes for folios 168 and 169]	Y ↓	Núm. 55 <i>Gabriel archangelus</i>	
169				
170	[Diagram: nested boxes for folios 170 and 171]	Y ↓	Núm. 56 <i>Elegit sibi Dominus</i>	CÁRCERES
171				
172	[Diagram: nested boxes for folios 172, 173, 174, and 175]	Y ↓	Núm. 57 <i>Super flumina Babilonis</i>	ALONSO
173				
174				
175				
176	[Diagram: nested boxes for folios 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, and 183]	Y ↓	Núm. 59 <i>In festivitate Sancti Michaelis</i> Introitus	
177				
178				
179				
180				
181				
182				
183				
184	[Diagram: nested boxes for folios 184, 185, 186, 187, and 188]	Y ↓	Núm. 60 <i>Coph. Vocavi amicos meos</i>	
185				
186				
187				
188				
189	[Diagram: dashed line for folio 189]	g	Núm. 61 <i>Zagala del convite</i>	

Arbre Genealògic

Arbre Genealògic de la Família Borja de Gandia i Aragó. S'han inclòs aquells personatges que apareixen al treball.

Taula del contingut del MS 1085 de la Biblioteca de Montserrat

ITEM	FOLIO	INCIPIT/TITLE	VOICE	COMPOSER	CONCORDANCES
1	iiiv-1r	Domine ad adiuvandum [Deus in adiutorium]	4	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
2	1v-4r	Donec ponam [Dixit Dominus]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
3	4v-7r	Magna opera [Confitebor]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
4	7v-10r	Potens in terra [Beatus vir]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
5	10v-12r	Sit nomen [Laudate pueri]	4	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
6	12v-13r	Quoniam confirmata est [Laudate Dominum]	4	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
7	13v-16r	Fiant aures [De profundis]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
8	16v-21r	Sicut juravit [Memento Domine]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
9	21v-29r	Facta est [In exitu Israel]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.

ITEM	FOLIO	INCIPIIT/TITLE	VOICE	COMPOSER	CONCORDANCES
10	29v-31r	Ego dixi [Credidi propter]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
11	31v-34r	Labores manuum [Beati omnes]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
12	34v-37r	Quoniam confortavit [Lauda Jherusalem]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
13	37v-41r	Stanes erant [Letatus sum]	5/4	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; HuescC 53; TaraC 7; TaraC 13; ValenP s.s.; ZarS 6; ZarS 9; ZarSM 1; ZarSM 2; ZarSS s.s.
14	41v-44r	Nisi Dominus [Nisi dominus]	4/5		
15	44v-46r	Tunc repletum [In convertendo]	4		
16	46v-50r	Et exultavit [Magnificat. Tone 3]	4/5	[Melchior Robledo]	AlqBC 3; CalC 503; *MontsE 2172; *MontsE 2991
17	50v-52r	Mater misericordiae [Salve]	3		
18	52v-56r	Miserere mei [Cum invocarem]	4/5		
19	56v-60r	Inclina ad me [In te Domine]	5/4		
20	60v-65r	Dicet Domino [Qui habitat]	4/5		
21	65v-67r	Quia viderunt [Nunc dimitis]	4		
22	67v-79r	[Mass]	4		
23	79v-88r	[Requiem Mass]	4		
24	88v-89r	Nei recorderis	4	[Francisco de la Torre]	SegC s.s.; BarcBC 454 A and B; SilosA 21; SegC 3; AvilaC 1; AvilaC 2; AvilaA 9; GuadM 3; GranC 6; EscSL 7; Nyork H 380/861; VallaC 5; ToleBC 1; ToleBC 21; TaraC 2/3; TaraC 5; MontsM 753; PueblaC 3; MexCC 3; BloomL 4 and 7; ChiNew 4; CoimU 34. Aquesta informació està extreta de Wagstaff, Music for the Dead...pp.154-157

ITEM	FOLIO	INCIPIT/TITLE	VOICE	COMPOSER	CONCORDANCES
25	89v-90r	Libera me de morte	4		
26	90v-92r	Peccantem me quotidie	5		
27	92v-98r	Miserere mei Deus	4		
28	98v-99r	O Crux ave	4		
29	99v-100r	Benedicamus Domino	4		
30	99v-100r	Requiescant in pace	4		
31	100v-102r	Parasti in conspectu meo	4		
32	102v-105r	Fuit homo	4		
33	105v-107r	Obscuratus est sol	4	[Juan Bautista Comes]	<i>12 Motetes para El Monumento. A4. Para el real Colegio de Corpus Christi (Valencia, 1705)</i>
34	107v-114r	Anima mea [Magnificat. Tone 8]	4/3	Morales	Barc587; Cambrai 17; Guad C; MadMed 607; MadMed 13230; Tol 34; VatCG VIII; VatCG XV; VatCS 61; VatSMM 36; VatSMM 36. Aquesta informació està extreta de M.S.Lewis: <i>Antonio Gardane and his publications of sacred music, 1538-55</i> , 2 vol. (PhD diss., Bradeis University, 1979)
35	114av-115r	Gaude quod Paracletus	3		
36	115v-126r	Passio Domini [St Matthew Passion. 'El Jesus']	3		
37	126v,129r-1	Quem queritis [St. John Passion. 'El Jesus', 2 folios missing]	3		
38	132v-133r	Alleluia. Ave gratia plena	5		